

magazin istoric

SERIE NOUĂ — DECEMBRIE 1990

Челче, нѡмѡи
кѡкѡвѡнтѡи
ѡкѡчѡрѡи. шѡ
пѡмѡнтѡи. стѡ
прѡкрѡчѡ
пѡрѡнтѡ. шѡ
нѡмѡ. шѡ
нѡмѡ. шѡ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 12 (285) decembrie 1990

SUMAR

- 1 Decembrie — Ziua națională a României... 2 ● La mulți ani!: Cristian Popișteanu... 3
- R.W. Seton-Watson: 1916-1920. Pentru cauza dreaptă a românilor: Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson... 4 ● Părintele Vasile Lucaciu „Leul din Sisești”: Ioan Lupaș... 10
- Din vremea când se pregătea Marea Unire (III): G.T. Kirileanu... 14 ● Revoluția Română — Anul Unu: Cristian Popișteanu, Radu R. Florescu... 18 ● O emblemă a Bucureștilor de altădată — mănăstirea Mihai Vodă: Gheorghe David... 26 ● Biblia lui Wulfila: Nicolae Corneanu... 29 ● Ceangăii — dincolo de enigmă: Ion Dumitriu-Snagov... 33 ● Răscoala plebei sibiene din anul 1556: Thomas Năgler... 39 ● 1936. Un bal la Mogoșoaia: Dumitru Hîncu... 41 ● Constantin Stere — în pragul unui deceniu infernal (III): Z. Ornea... 45 ● 1866-1877. Scene de viață românească (III): Dan Berindei... 50 ● Rebus istoric... 54 ● România în capcana angrenajului spre război: Eugen Preda... 55 ● 1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (IX): Andrei Șiperco... 60 ● Alpii — un teafu de luptă uitat al celui de al doilea război mondial: Jean Mabire... 64 ● În București, acum 50 ani... 68 ● Noiembrie 1939 - martie 1940. Războiul de iarnă sovieto-finlandez: M.I. Semiriaga, Eino Jutikkala, Kauko Pirinen... 72 ● Noi istorici români în Aula Academiei... 82 ● Istoria templierilor — doar un proces celebru?: Radu-Ștefan Vergatti... 86 ● Dialog cu cititorii... 90
- Sumarul sumarelor... 91

COPERTELE NOASTRE

① Icoană pe sticlă pictată în secolul trecut în comuna Nicula, jud. Cluj, care redă binecunoscutele trăsături ale viteazului Mihai, domnitor unificator de țară (Mănăstirea Mihai Vodă, p. 26)

② ③ Patrimoniul creației artistice populare înscris și minunate reprezentări ale unor scene din viața lui Iisus Hristos — a cărui naștere este serbată la 25 decembrie: Două capodopere ale genului: **Maica Domnului jalnică** (1877) și **Nașterea lui Iisus** (1865), icoane pe sticlă realizate în com. Arpașu de Sus, jud. Sibiu (Biblia lui Wulfila, p. 29)

④ În confruntările militare cu statele islamice, templierii au obținut succese remarcabile. Unul dintre obiectivele de seamă ale cruciatelor a fost și eliberarea Ierusalimului. Imaginea noastră înfățișează o viziune artistică din sec. XV (sint uror de recunoscut catedralele gotice, specifice vestului Europei) a asediului Orașului Sfânt (Istoria templierilor — doar un proces celebru?, p. 86)

1 DECEMBRIE ZIUA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Parlamentul României

Adunarea deputaților

Senatul

LEGE

Privind proclamarea zilei naționale a României

Parlamentul României adoptă prezenta lege.

Art. 1. — Se proclamă „1 Decembrie” ziua națională a României.

Art. 2. — Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 903 din 18 august 1949 privind declararea zilei de 23 august ca sărbătoare națională, precum și orice alte dispoziții contrare prezentei legi, se abrogă.

Această lege a fost adoptată de Senat în ședința sa din ziua de 30 iulie 1990.

PREȘEDINTELE SENATULUI

academician ALEXANDRU BÎRLĂDEANU

Această lege a fost adoptată de Adunarea deputaților în ședința sa din ziua de 30 iulie 1990.

PREȘEDINTELE ADUNĂRII DEPUTAȚILOR

MARȚIAN DAN

În temeiul art. 82 lit. m) din Decretul-lege nr. 92/1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României, promulgăm Legea privind proclamarea zilei naționale a României și dispunem publicarea sa în Monitorul Oficial.

PREȘEDINTELE ROMÂNIEI

ION ILIESCU

București, 31 iulie 1990

Nr. 10

LA MULȚI ANI!

Îndrăznim să credem că puține sînt pînă acum hotărîrile luate de Corpurile legiuitoare rezultate din primele alegeri libere de la 20 mai 1990 care să întrunească unanimitatea adunării națiunii cum este această Lege a Senatului României și a Camerei deputaților, care stabilește, prin votul tuturor senatorilor și deputaților, din 30 iulie 1990, ca zi națională a țării noastre, data de 1 Decembrie.

Îndrăznim să credem că această lege, înfițată de Frontul Salvării Naționale și întrunind aprobarea Senatului și a Camerei deputaților, vine să facă dreptate însuși poporului român și istoriei sale mult zbruciumate. Îndrăznim să credem că la o asemenea zi vor fi visat marii noștri istorici de la Nicolae Bălcescu la Nicolae Iorga, de la Xenopol la Părvan, de la Mihail Kogălniceanu la Gheorghe Brătianu. Îndrăznim să credem că la o asemenea zi vor fi visat poate și marii noștri voinici care cu spada și cu iscușința minții au croit de-a lungul secolelor drumul destinului românesc greu încercat. Îndrăznim să credem că marii noștri artiști care au dus faima României în Universalitate, de la Blaga la Sadoveanu, de la Brăncuși la Enescu, vor fi gîndit și ei nu o dată că 1 Decembrie este cea mai minunată și mai înălțătoare zi a neamului românesc. Și amintindu-ne cît era de împătimit Eminescu după ideea unității și solidarității românilor de pretutindeni, nu putem crede că Luceafulul poeziei noastre n-ar fi subscris la proclamarea zilei de făurire a României Mari drept zi națională. Și se cuvine, deci, ca ea să-i fie — cum hotărîsc acum Corpurile legiuitoare ale României libere și democratice — de-a pururi sărbătoare națională.

Ideea — spunea Nicolae Iorga — care astăzi stă la baza operei politice împlinite în acest fericit an, 1918, e tot așa de veche ca și neamul. Și tot ilustrul savant spunea că „unirea cu țara n-a venit în adevăr din sfătuirea interesată a unui număr restrîns de conducători, de fruntași, de șefi, de oameni cu cădere, cărturari și doctori care în cumpănă de dreptate să fi pus toate avantajele pe care pentru ei și pentru partidul lor le-ar putea oferi unirea. Nu, nicăieri nu s-a făcut diplomație în jurul ideii românești. Această idee s-a impus ca un imperativ categoric. Mulțimile, milioanele au aclamat-o”¹.

Și dacă aceste cuvinte ale lui Nicolae Iorga exprimă o chintesență a luptelor românilor de pretutindeni pentru a se ajunge la momentul în care cele zece provincii istorice românești să se unească într-un singur trup, nu este mai puțin adevărat că au trebuit să treacă încă 72 ani, pînă cînd, după alte multe suferințe și suferințe, după alte rapțiuni teritoriale pe seama României, să ajungem, astăzi să însemnăm de-acum înainte 1 Decembrie ca sărbătoare națională a țării și poporului român.

Și să ne fie îngăduit ca în incheierea acestor fugare notații să ne amintim și să ne plecăm cu pioșenie în fața generațiilor care n-au prețuit la orice sacrificiu pentru a înfiptui România Mare, după cum nici eroii Revoluției din decembrie 1989 n-au prețuit la nici un sacrificiu pentru a răsturna definitiv totalitarismul și expresia lui aberantă, dictatura ceaușistă, deschizînd drum în istorie pentru democrația, libertatea și demnitatea poporului român, a alcătuirii sale statale naționale, moderne și indivizibile, a prezenței sale suverane în concertul european și mondial al națiunilor.

Cristian POPIȘTEANU

¹ De-a lungul anilor, întreg acest proces de mare complexitate și-a găsit un loc prioritar în cadrul tematicii abordate de *Magazin istoric*. Urmărind evoluția istorică a luptei poporului român pentru refacerea unității sale teritoriale-statale, aticele, grupajele de documente, evocările sau reportajele istorice publicate de colaboratorii noștri au evidențiat toate acele elemente de unitate — limbă, cultură, tradiții, religie, viață economică și organizare politică etc. — pe baza cărora s-a cristalizat și afirmat cu putere conștiința unității naționale românești. În paginile revistei, cititorii au întâlnit emoționante evocări ale multor momente de excepțională însemnată din marea cronică a luptei pentru unitate națională: prima unire realizată de Mihai Viteazul, marile ridicări conduse de Horea și de generația de la '48, Unirea din 1859 și Războiul pentru cucerirea independenței, mișcarea memorandistă, epopeea Războiului de reîntregire și corolarul acestuia — România Mare, patria tuturor românilor. În acest sens, *Magazin istoric* a publicat în primăria o amplă cronologie istorică semnificativ intitulată *Cronica Marii Uniri*, precum și numeroase pagini memorialistice ale participanților sau despre participanții la unele dintre evenimentele rememorate în această cronică (Al. Borza, Sextil Pușcariu, Al. Lapedatu, D.D. Roșca, Tiron Albani, I. Flueraș, V. Golds, I. Maniu, Al. Vaida-Voievod, I.G. Duca, I.I.C. Brătianu, Laurențiu Oanea, V.V. Barbu, A. Cosma, V. Braniște, Emil Pop, regele Ferdinand I, Ion Bîanu, Victor Antonescu, Take Ionescu, Al. Marghiloman, N. Cosăculescu, N. Iorga, Irina Mavrocordat, C. Kirilescu, Lucian Blaga, T. Brediceanu ș.a.). Nu puteau lipsi din cadrul acestor evocări acelea consacrate dramaticelor confruntări politico-diplomatice susținute de membrii delegației române la Conferința de pace de la Paris, în urma cărora marea înfăptuire a poporului român și-a căpătat și necesara consacrare internațională.

PEACE CONGRESS 1919.

ADMIT MR R.W. SETON WATSON

REPRESENTING THE NEW EUROPE

TO THE PRESS ROOM HOTEL ASTORIA, PARIS.

R.W. Seton-Watson

No. 246.

Cărtea de intrare la Congres a lui R.W. Seton-Watson, reprezentant al revistei The New Europe

R.W. SETON-WATSON: 1916-1920 — PENTRU CAUZA DREAPTĂ A ROMÂNILOR

Prezentăm câteva pagini din lucrarea semnată de Cornelia Bodea și Hugh Seton-Watson, publicată la Editura științifică și enciclopedică, cu titlul R.W. Seton-Watson și românii. 1906-1920 a cărei valoare istorică pentru lupta națională a românilor la finele secolului XIX și începutul secolului nostru este greu de evaluat. Argumentele istoricu-

lui britanic sînt argumente perene, întrucît ele descind dintr-o profundă și exactă analiză obiectivă. Amintim cititorului că revista noastră a mai publicat pagini din lucrarea mai sus-menționată în numerele 11 și 12/1989. Textele selectate de această dată privesc momentul intrării României în primul război mondial, subliniind caracterul național al acțiunii românești, eroismul ostașilor noștri pe cîmpul de luptă, cît și activitatea desfășurată de istoricul britanic în timpul Conferinței de pace de la Paris pentru susținerea recunoașterii internaționale a Marii Uniri, ce a dat expresie voinței tuturor românilor de a se reuni în patria lor.

În cursul nopții de 27 spre 28 august 1916, armata română a început operațiunile de eliberare a Transilvaniei. Trei dintre cele patru armate române (80% din efective) acționau ofensiv în Banat și Transilvania, iar a patra a rămas în apărare pe frontul de sud, spre a preveni un even-

tual atac în acea parte a țării. Datorită nerespectării angajamentelor pe care puterile Antantei și le asumaseră față de România prin Tratatul politic și Convenția militară încheiate la 4/17 august 1916, armata română a fost nevoită

să se opună singură superiorității umane și materiale copleșitoare a Puterilor Centrale.

În primul număr al revistei sale *The New Europe*, apărut la 19 octombrie 1916, R.W. Seton-Watson saluta caracterul drept al participării României la conflagrația

¹ Magazin istoric, nr. 10/1977.

Delegația română la Congresul de pace de la Paris

mondială. „Intrarea României [în război] constituie dovada supremă a unui fapt care este încă prea adesea trecut cu vederea de către opinia publică occidentală, dar care, cu toate acestea, coboară până la originile întregii probleme europene, așa cum a fost ridicată de Marele Război și, mai mult decât atât, a reglementării care trebuie să îi urmeze. Într-un cuvânt, acesta nu este numai un război german, ci și unul maghiar. Ba, mai mult, este tot atât de maghiar, pe cât este de german, căci maghiarii au făcut mai mult decât oricare alt popor pentru a crea acea atmosferă încărcată în sud-estul Europei, care a provocat explozia fatală. Factorul esențial în atitudinea României este că, de cînd și-a cîștigat unitatea [la 1859] și independența [la 1877] ea a fost și încă este silită să asiste la spectacolul celor 3 500 000 conaționali ai săi din Ungaria, supuși uneia dintre cele mai cumplite tiranii din cîte a cunoscut lumea modernă, apărîndu-se cu dis-

perare și în mare dezavantaj contra eforturilor sistematice ale maghiarilor de a le submina și distruge spiritul național. Cu cîtiva ani în urmă, distinsul om politic român, domnul Take Ionescu, mi-a exprimat răspicat sentimentul care este împărtășit de către toți românii conștiinței. «Dacă aș concepe — a spus el — că românii din Transilvania ar putea fi vreodată maghiarizați, aș renunța de tot la politică. Nici nu ar mai merita, pentru noi, românii din Regat, să mai trăim. Nu am mai avea un viitor». Aproape o treime a întregii nații este amenințată de politica maghiară și este evident că nici o țară din lume nu ar putea privi o asemenea situație cu indiferență».

Istoricul britanic a insistat în același articol și asupra importanței pe care o prezenta teatrul de operațiuni românesc: „În vreme ce motivele pentru care România s-a alăturat Antantei sînt în primul rînd naționale, Germania are, în ceea ce o privește, multe motive, de tip diferit, pentru a-și da toată silința să zdrobească România. Miza confruntării — cheia victoriei sau a înfrîngerii — se află la

Dunărea de Jos. Germania trebuie să își arate loialitatea față de aliații săi foarte nerăbdători, Ungaria și Bulgaria, cit și capacitatea sa nelimitată de a-i ajuta și, în același timp, să dovedească, dacă poate, că Antanta este incapabilă, încă o dată, să salveze o țară mică de soarta pe care au cunoscut-o Belgia și Serbia. Speră, de asemenea, să capete acces la o țară bogată în cereale și petrol, care ar ușura în mare măsură situația Puterilor Centrale. Dar, mai presus de orice, Germania trebuie să își mențină legătura cu Turcia, marele drum pe uscat spre Orientul Apropiat și Mijlociu. Victoria României înseamnă o lovitură de moarte dată Ungariei, ca vampir ce oprimă națiile supuse și sfîrșitul visurilor Bulgariei de hegemonie balcanică — cu alte cuvinte, cele două trepte esențiale spre izolarea Germaniei; căci această izolare poate fi realizată doar prin supunerea Austro-Ungariei. Înfrîngerea României, pe de altă parte, înseamnă consolidarea liniei Berlin-Bagdad, controlul marii magistrale dunărene și a Mării Negre, posibilitatea de a manevra pe flancuri armatele rusești și a amenința Kievul și Odesa prin Basarabia, aminarea *sine die* a unei

înaintări rușești pe uscat spre Constantinopol și deschiderea Strimtorilor, mărirea în continuare a prăpastiei dintre frontul nostru balcanic și Rusia, pe scurt, prelungirea nedefinită a războiului pe toate teatrele de operațiuni. Atitudinea Germaniei față de România este cea mai bună dovadă a ceea ce gîndesc ea despre importanța Orientului Apropiat. Este o fericire că de această dată oamenii politici ai Antantei sînt pe deplin conștienți de pericol și realizează faptul că onoarea și credibilitatea lor sînt în joc".

Articolul se încheie cu un apel: „Dar dacă acest efort decisiv în fața agresiunii germane va fi înfrînt în mod efectiv, măsurile noastre trebuie să fie prompte și drastice; nu trebuie să fie date răspunsuri pe jumătate, nici întîrzieri, așa cum prea adesea au pus în primejdie situația de la Niș sau Atena. Belgia nu am putut să o salvăm, Serbia nu o putem salva, România trebuie să o salvăm".

Contraofensiva trupelor austro-ungare și germane din Transilvania — net superioare în oameni și material — și trecerea Dunării de către trupele bulgare și otomane au pus armata română într-o situație dificilă, obligînd-o să se retragă. În acele momente grele, R.W. Seton-Watson își făcea din nou auzită vocea: „Dacă mai existau încă îndoieli în privința adevăratelor scopuri ale planului de război al Germaniei, recente evenimente din România trebuie, în mod sigur, să le fi risipit. Va fi venit, în sfîrșit, evident și pentru cel mai obtuz creier că germanii privesc soarta Europei de sud-est ca o problemă vitală și sînt gata să își asume riscuri enorme pentru aceasta".

La sfîrșitul anului 1916, după o încercare de rezistență între Neajlov și Argeș, guvernul a trebuit să părăsească orașul București, plecînd la Iași. Frontul s-a stabilit pe aliniamentul: cotul Carpaților — Galați — Dunărea maritimă. Împreună cu

oficialitățile și armata, în Moldova s-a retras și o mare parte a populației.

Din Iași, Nicolae Iorga îi scria lui Seton-Watson: „În aceste momente, de atroce durere pentru noi, cînd eforturile noastre nu reușesc să stăvilească năvălirea germană, furioasă și avidă de pradă și de răzbunare, cînd Capitala noastră este pierdută și cîmpia valahă cotropită în întregime de hoardele ce jefuiesc nevasta soldatului de sărmanele zdrențe de lîină și de cele din urmă rezerve de hrană pentru copii, mi-a fost de mare ajutor să primesc revista dumneavoastră [*The New Europe*], care amintește dreptul la viață al popoarelor și dreptatea ce trebuie să prezideze în relațiile dintre membrii acestei familii umane, astăzi divizată de ură. Vă mulțumesc cu căldură pentru frumoasele dumneavoastră pagini dedicate fraților noștri din Transilvania".

Marele istoric român sublinia în continuare: „țărănul și-a făcut pe deplin datoria și chiar mai mult decît ațita, dacă ținem cont de condițiile în care a trăit pînă acum. Nu uitați să semnați superbul sacrificiu pe care el l-a făcut pentru o patrie pe care o gîhește din instinct, fără a-i fi fost arătată [de cineva] prin viu grai sau prin scris. El ne-a salvat onoarea și va crea viitorul nostru.

Dumneavoastră, care ne cunoașteți mai bine ca oricine în țările de limbă engleză, nu ne uitați. Spuneți sus și tare că noi nu am dat greș, că doar mijloacele ne-au lipsit, că *omul* [subl. în text] român a fost același ca și în trecut, că nu regretăm nimic din ceea ce am dat și că așteptăm tot ceea ce ni se cuvine".

În iarna și primăvara anului 1917, cu sprijinul entuziast al întregului popor și în ciuda unor condiții neasemuit de grele, armata română a fost reorganizată. O contribuție însemnată și-au adus Misiunea militară franceză, comandată de generalul Berthelot¹,

și livrările de armament și tehnică de luptă din Franța și Marea Britanie. În luna iulie 1917, Octavian Goga putea nota: „O oaste nouă, mai virtuoasă ca cea dinții, încercată de război și cu brațul greu de răzbunare, o oaste care e mindria țării, așteaptă cu sete ordinul de înaintare. Niciodată n-a fost în suflul românesc mai multă încredere și mai multă îndrîjire".

La 11 iulie 1917, Armata II română a declanșat o puternică ofensivă, care a culminat cu luptele din zona localității Mărăști. „Mult doliu, multe dureri, multe lacrimi au fost răzbutate în ziua de 11 iulie 1917!" — nota Mihail Sadoveanu într-un reportaj. Ofensiva victorioasă română de la Mărăști nu a putut fi dezvoltată datorită defectărilor intervenite pe frontul din Galiția, unde trupele ruse au fost silit să se retragă în fața forțelor germano-austro-ungare. Comandamentul german a declanșat o puternică contraofensivă pe frontul românesc, care s-a izbit de rezistența dîră a ostașilor noștri la Mărășești și Oituz (august 1917)². Atunci — după aprecierea primului ministru britanic David Lloyd George — țărănul român „a dovedit omenirii că este soldatul cel mai viteaz din lume cînd i se dă posibilitatea să își demonstreze această vitejie".

Scriindu-i, în octombrie 1917, lui Seton-Watson, George Moroiu îi prezenta astfel eroicele confruntări din vară: „Ați văzut cum, din cauza defectărilor trupelor ruse la Tarnopol, nu ne-am putut continua frumoasa ofensivă pe care armata noastră, refăcută, bine echipată și admirabil instruită cu ajutorul Misiunii militare franceze, o începuse în primele zile ale lui iulie pe valea Șușitei și la Soveja, unde, în mai puțin de 10 zile, noi am capturat în jur de 100 tunuri, 5 000 prizonieri și mult material de război.

Dacă din cauza Tarnopolului nu am putut obține toate rezultatele frumoase la care eram în drept să ne aștep-

¹⁻² *Magazin istoric*, nr. 12/1989; 6-9/1987.

tăm, avînd în vedere antrenamentul și curajul trupelor noastre, măcar am restabil definitiv și în mod glorios reputația noastră militară prin rezistența eroică a soldaților la contraofensiva turbată a nemților la Mărășești, unde dușmanii au cunoscut deruta, ce va rămîne de acum încolo istorică, unde ~~au~~ au avut pierderi imense, căci divizii întregi germane au fost pur și simplu pulverizate de ale noastre.

Martorii oculari ai acestei mari bătălii povestesc lucruri teribile despre spectacolul pe care îl prezenta cîmpul de luptă de la Mărășești.

Cu două luni înainte, în august 1917, R. W. Seton-Watson lansase în coloanele revistei sale *The New Europe* un nou apel în vederea sprijinirii mai eficiente a efortului de război al României: „Cerința supremă a momentului o constituie stabilirea unor relații cordiale nu numai între guvernele, ci și între popoarele Marii Britanii și României. Sarcina nu este ușoară. Legătura cu România este dificilă și situația militară a creat un anumit prejudiciu contra noastră din cauza inabilității de care am dat dovadă — din ce motive rămîne încă a fi cercetat — de a ajuta pe români în clipa lor de restriște (din toamna anului 1916). Nu vom repeta aici povestea eșecului nostru în Balcani, dar nu îl putem ignora, ținînd cont de situația actuală de la Dunărea de Jos. Ea a pus în grav pericol întreaga noastră acțiune din est și a provocat dificultăți aliaților mai mici, care ne-au oferit nu puține motive de grațitudine. Dar, în ciuda gravelor efecte asupra prestigiului Aliaților, sîntem bucuroși că putem spune că alianța n-a fost sfărîmată sub lovitură și sîntem convinși că oamenii din aceste insule [Marea Britanie] sînt plini de mîndrie și admirație față de spiritul de vitejie pe care l-a dovedit România în fața adversității. Sperăm că se vor lua măsuri, cu cea mai apropiată ocazie, pentru a oferi

poporul român dovezi palpabile de bunăvoință și hotărîre din partea noastră de a susține cererile sale drepte”. Și adăuga: „ar fi o mare consolare pentru armata și poporul de acolo [din România] să știe că misia lor de eliberare a Transilvaniei este bine înțeleasă și deplin sprijinită de opinia publică din Marea Britanie [...]. Sperăm că primul ministru va face luni o declarație publică, care să arate că această națiune stă în mod ferm în sprijinul politicii de eliberare, care este expresia adevărată a voinței poporului”.

În unele cercuri guvernamentale din Londra și Paris se considera că România trebuia să continue lupta chiar și în acele condiții vitrege. Luînd poziție împotriva unui asemenea punct de vedere, Seton-Watson îi scria, la 13 februarie 1918, lui Philip Kerr, secretarul primului ministru britanic: „Cred că dumneavoastră știți cit de mult am simpatizat întotdeauna cu România și aspirațiile ei și care sînt părerile mele despre Victoria integrală; așa încît sînt sigur că nu veți privi ca un semn de slăbiciune din partea mea afirmația că este inevitabil ca România să înceapă negocierile cu inamicul”. Istoricul britanic explica, în continuare: „Sînt alarmat de atitudinea reprezentanților Aliaților la Iași, care — acționînd probabil pe baza instrucțiunilor de acasă — insistă doar asupra necesității de a rezista cu orice preț și par a lăsa să se înțeleagă că altă cale ar fi echivalentă cu o trădare a cauzei aliate. Cum noi, în viitorul apropiat, sîntem cu totul incapabili să acordăm ajutor material de vreun fel României, o asemenea atitudine este pur și simplu exasperantă și (ceea ce este mai important) nu poate preîntîmpina catastrofa finală. Singura noastră speranță pentru a ne menține influența politică și morală în România este să îi arătăm întreaga simpatie în acest moment critic, să o asigurăm că nu primim acceptarea de către ea a

inevitabilului ca pe o condamnare a alianței, dar, pe de altă parte, să cerem, în schimbul sprijinului nostru continuu, ca noi să fim ținuti la curent cu toate negocierile și deciziile. În acest fel, vom fi capabili să prevenim includerea în vreun tratat a unor stipulații economice și financiare nefavorabile sau, în cel mai rău caz, să contracărăm efectele lor”.

Dar la 5 februarie 1918, Puterile Centrale înaintaseră un ultimatum guvernului român pentru începerea negocierilor de pace. Într-o notă confidențială, semnată de generalul Berthelot și destinată ofițerilor din Misiunea militară franceză în România, se aprecia că „pacea apare ca o necesitate ineluctabilă”. Adăuga, optimist: „Știm, de asemenea, că, dincolo de deciziile politice de moment, mai devreme sau mai tîrziu, împotriva și în pofida tuturor nenorocirilor, România își va relua locul în rîndul aliaților ei”.

Și într-adevăr, lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității naționale și eliberarea patriei de coteritori nu a încetat o clipă. Rezistența împotriva trupelor de ocupație și a regimului instaurat de acestea a cunoscut forme tot mai diverse de manifestare (de la sabotaje pînă la lupta armată a grupurilor de partizani); li s-a adăugat acțiunea patrioților români în străinătate, vizînd organizarea unor legiuni de voluntari care să participe nemijlocit la lupta pentru înfrîngerea militarismului Puterilor Centrale. La 2 iulie 1918, D. Drăghicescu, scriindu-i lui Seton-Watson despre crearea și activitatea Comitetului național al românilor transilvăneni, arăta: „Am obținut, în sfîrșit, promisiunea formală că în Franța vom fi ajutați să creăm o legiune din românii transilvăneni luați prizonieri [foști ostași în armata austro-ungară], cărora li se vor adăuga cîteva mii de români din America. În Italia, ofițerii români au fost deja concentrați și sperăm să

creăm o legiune importantă". În continuare, Drăghicescu-Il întreba pe istoricul britanic: „Nu există vreun mijloc de a semnala guvernului englez — atât cât l-ar interesa problema — toate aceste fapte și mai ales reluarea luptei noastre sub egida Comitetului național al românilor din Transilvania? Sînt convinși că ne veți face un serviciu imens semnănd în cercul numeroaselor dumneavoastră cunoștințe și prieteni și aducîndu-le la cunoștință crearea și rolul comitetului nostru”.

Cîteva luni mai tîrziu, George Moroianu comunica la rîndul său lui Seton-Watson: „Consiliul nostru național, recunoscut deja de guvernul francez, a delegat pe doi dintre membrii săi — Ursu și Bocu — să meargă în Italia și să se ocupe acolo de problema Legiunii transilvane. Probabil că înainte de a pleca, delegația aceasta se va mîri cu încă două sau trei persoane”. Și adăuga: „Ați aflat din ziare că deputații români din Camera maghiară s-au pronunțat contra tendinței maghiarilor, care pretind să reprezinte și pe români și slavi în fața Congresului de pace. Declarația lui Vaida¹ a fost foarte clară [în sensul] că românii din Transilvania nu au recunoscut niciodată Parlamentului ungar și guver-

nului său dreptul de a-i reprezenta și că singur partidul nostru național are dreptul de a-i reprezenta pe români în fața Congresului păcii”.

La sfîrșitul anului 1918, lupta pentru unitatea națională și statală a românilor a intrat în faza finală. În ziua de 7/20 noiembrie, Consiliul Național Român Central — creat la 18/31 octombrie „ca unicul for care reprezenta voința poporului român” din Transilvania — a convocat la Alba Iulia Marea Adunare Națională a românilor pentru ziua de 20 noiembrie/1 decembrie. „Adunarea liberă a tuturor românilor din Transilvania” a adoptat Declarația de Unire cu Țara. Referindu-se la acele evenimente, R.W. Seton-Watson scria în *The New Europe* din 5 decembrie 1918: „Grija cu care românii din Ungaria și-au transpus în fapt emanciparea este o dovadă a maturității lor democratice, iar natura explicită a celor mai recente făgăduieli ale lor către minoritățile maghiare, saxone [săsești] și evreiești este de bun augur pentru viitor. Maniera în care și-au condus, pînă aici, revoluția îi îndreptățește pe deplin să ceară ca nici un aranjament să nu fie încheiat peste capul lor sau fără a fi direct consultați.

Ne exprimăm credința că Puterile asociate vor face tot ce se cuvine pentru a încuraja rapida trimitere la Paris a unor reprezentanți ai românilor din Ungaria, acreditați cu depline drepturi și că nici o decizie nu va fi luată pînă ce ei nu vor putea fi consultați. În ciuda nefericitelor dificultăți în privința comunicațiilor, pașii necesari pot fi ușor parcursi, pentru a asigura sosirea lor la Paris înainte de intrarea în plen a conferinței”.

Dezbaterile din timpul Conferinței de pace de la Paris, ale cărei lucrări s-au deschis la 18 ianuarie 1919, în celebra Sală a oglinzilor din Palatul Versailles, au sfîrșit prin a da consacarea internațională noilor state naționale din centrul și sud-estul Europei. Pe toată durata

Conferinței, Seton-Watson a desfășurat o intensă activitate publicistică, susținînd eforturile delegației române pentru a impune recunoașterea internațională a voinței românilor de a trăi în cadrul aceleiași stat. Într-un studiu elaborat la sfîrșitul anului 1918 pentru informarea guvernului englez și inclus în documentația oficială a delegației britanice la Conferința de pace, Seton-Watson demasca falsitatea statisticilor oficiale ungare cu privire la numărul populației din Transilvania. „Trebuie reamintit că năcăieri falsificarea recensămintelor nu a fost dusă atît de departe de către autoritățile maghiare ca în cazul românilor din Transilvania; lată de ce se poate afirma cu siguranță că, în eventualitatea unui recensămint imparțial, nu mai puțin de 10 sau 20 procente vor trebui scăzute din cifra totală a maghiarilor”. Apoi, arăta el: „un alt procentaj trebuie scăzut ținînd cont de numărul mare (într-adevăr prea mare față de nevoi) al autorităților administrative maghiare din Transilvania, care vor avea, în mod automat, tendința de a reveni în Ungaria propriu-zisă.

(Cea mai bună dovadă că ceva nu este în regulă cu statisticile maghiare poate fi găsită în următorul fapt. Întreaga populație ortodoxă și unită din Ungaria este fie de origine română, fie sîrbă sau ruteană, cu excepția cîtorva mii care au fost maghiarizate. Cu toate acestea, deși populația totală română, sîrbă și ruteană din Ungaria este dată în statistici ca fiind de 3 800 000, populația totală ortodoxă și unită este de 4 300 000. Jumătatea de milion neînregistrată este probabil formată din nemaghiari, care au fost incluși în recensămint ca maghiari). Textul documentului redactat de istoricul britanic poartă următoarele adnotări: „La cererea mea, dr. Seton-Watson a scris acest *Memorandum* asupra Austro-Ungariei și a Ungariei; mi se pare a fi o lucrare foarte folositoare” și

¹ Al. Vaida-Voevod fusese desemnat să citească în cadrul Parlamentului ungar Declarația din 5/18 octombrie 1918 a Comitetului Executiv al Partidului Național Român în care se preciza: „Pe temeiul dreptului firesc ca fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liberă de soarta ei — un drept care este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a Monarhiei — națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să se folosească de acest drept și reclama în consecință și pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrîurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui Parlament și guvern [ungar] — să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal — căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională...” — n. red.

„Este o lucrare extrem de valoroasă. Faptele sînt prezentate corect și moderat”. Prima adnotare este semnată de J.W. Headlam Morlay¹, a doua de A.W.A. Leeper.

Intr-un articol intitulat *Magyar propaganda against Roumania*² apărut în numărul din 1 mai 1919 al revistei *The New Europe*, el scria: „Eșuind în repetatele lor încercări de a înșela opinia publică din Europa de vest în problema tratamentului națiilor nemaghiare din Ungaria, de la armistițiul³ încoace, maghiarii au recurs la tactici noi. Au inundat Elveția cu literatură de propagandă în favoarea integrității teritoriale a Ungariei și, în mod special, au mobilizat bisericile protestante din Ungaria să adreseze apeluri patetice celorlalte biserici protestante din alte țări. Aceste apeluri, care ne mint în față și sînt pline de denaturări grosolane ale faptelor istorice, au înșelat totuși o parte dintre fețele noastre bisericești (inclusiv episcopii de Oxford și Winchester, Decanul de Westminster și cîțiva lideri ai Bisericii libere), care au fost determinați să semneze un memorandum către Conferința de pace, în care își exprimau îngrijorarea față de amenințarea libertății religioase și a învățămîntului în Transilvania din partea „intoleranței” Bisericii ortodoxe din România. Cei care cunosc situația bisericii în România și Transilvania vor găsi acuzaarea de persecuție religioasă pur și simplu comică”.

R.W. Seton-Watson a luat poziție față de propaganda ungară în Occident și la 11 martie 1920, cînd semna un nou articol în coloanele revistei *The New Europe*: „Există motive serioase să sperăm că, în sfîrșit, numeroasele aminiări legate de Tratatul cu Ungaria sînt pe punctul de a fi depășite și că delegația maghiară va fi somată să semneze numaidecît. Ei au înaintat [Conferinței] un maldăr de texte, prost digerate și adesea contradictorii, dar avînd toate drept ultim scop să restabilească integritatea teritorială a Ungariei pe baza situației existente înainte de război. Nelimitîndu-se să reafirme vechile argumente cu care ultimele trei generații de maghiari au căutat să justifice „ideea statului maghiar” (a magyar állam eszme) și indivizibilitatea Sfintei Coroane a Sf. Ștefan, ei nu se dau înapoi să invoce Principiul naționalității în propria lor apărare și să abată opoziții intoleranței naționale și religioase asupra naționalităților care au scăpat în sfîrșit de sub cruda lor tiranie”.

Seton-Watson își întărea afirmația cu exemple concrete: „acum zece ani, opinia publică occidentală ar fi putut fi înșelată de afirmații ca acestea. Astăzi, se știe mai mult decît este suficient despre sistemul administrativ și corupția electorală, opresiunea birocratică, restricțiile libertății presei și dreptului de adunare, tarifele și subsidiile artificiale și deznaționalizarea forțată [în sensul de maghiarizare] a tribunalelor, școlilor și chiar a bisericii — sistemul prin care oligarhia maghiară ține majoritatea populației Ungariei într-o permanentă sclavie politică și economică. Frazele citate mai sus nu sînt decît ecoul celor spuse, de-a lungul timpului, de oameni politici și publiciști maghiari: „Nu cunosc vreo naționalitate croată”, „săbia trebuie să decidă” (Ludovic Kossuth); „Nu există o națiune slovacă” (Coloman Tisza); „Acestă problemă nu poate fi soluționată într-o manieră pașnică...”

deoarece noi dorim statul național maghiar unitar, în vreme ce ei vor statul poli-glot, cu drepturi egale pentru naționalități” (Baron Bánffy); „Acestă țară trebuie păstrată în primul rînd ca o țară maghiară, apoi trebuie să fie culturalizată, bogată, iluminată și progresistă” (Coloman Széll); „O situație care este opusă dorințelor și intereselor națiunii maghiare va fi întotdeauna imposibil de acceptat” (contele Andrássy); „Cu această opinie-fantomă (adică naționalistul român) nu pot fi negocieri; trebuie luptat împotriva ei și dacă obținem victoria, trebuie să o distrugem” (contele Ștefan Tisza); „Ori Ungaria va deveni un mare stat național, ori va înceta să mai fie un stat” (Gustav Beksics); „Naționalitățile noastre nu pot substitui vreo dată o altă cultură în locul celei maghiare; pentru că o cultură aparte sîrbă, română sau slovacă nu există și nu poate exista” (Paul Balogh)”. Și adăuga Seton-Watson: „Reaua credință care denaturează întregul răspuns maghiar [dat Conferinței de pace] este revelată în toată lumina atunci cînd îngrozitoarele pierderi [de război] ale naționalităților nemaghiare sînt citate ca o dovadă a entuziasmului slovac și român pentru cauza Ungariei! [...] Aceasta nu face decît să confirme ceea ce se știa deja din incidente repetate de pe fiecare front: că regimentele nemaghiare erau folosite drept carne de tun și sacrificate fără milă în interesul nației dominante. Și acum, ca o insultă supremă, victimele politicii războinice maghiare sînt revendicate ca murind pentru o cauză care, în realitate, era respingătoare pentru ei [...]”.

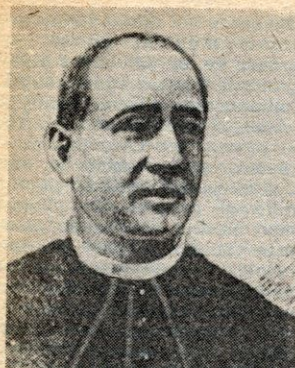
Principala pretenție a maghiarilor este că Ungaria constituie o unitate geografică și economică — un pre-text care a mai fost avansat și de alții în sprijinul întregii Monarhii austro-ungare. În realitate, nici o afirmație nu este adevărată, căci stringe-

(Continuare în p. 31)

¹ Sir James Wycliffe Headlam Morlay (1863-1929) a fost istoric și diplomat, profesor de greacă și istorie antică; mai apoi cunoscut ca expert în istoria Germaniei. Din 1914 — puțin după începerea războiului — și pînă în 1917 a fost la Departamentul Propagandei; între 1917 și 1918 la Intelligence Bureau, apoi la Foreign Office. În 1919-1920 a făcut parte din delegația britanică la Conferința de pace. Din 1920 pînă în 1928 a fost consilier istoric la Foreign Office.

² Propaganda maghiară contra României — *n. red.*

³ Este vorba de armistiștiul încheiat la 11 noiembrie 1918 între Antanta și Puterile Centrale — *n. red.*

PĂRINTELE

VASILE LUCACIU

„LEUL DIN SISEȘTI“

IOAN LUPAȘ

Despre Vasile Lucaci (1852-1922), Enciclopedia română, editată de Corneliu Diaconovici, sub egida Societății ASTRA, consemna, în anul 1904, activitatea desfășurată în slujba Idealurilor de unitate națională a românilor:

„A stat în fruntea mișcării naționale a românilor din Transilvania pe timpul Memorandumului la Viena. A avut numeroase procese politice și a suferit mai de multe ori închisoare de stat“.

Tipărită în plin regim dualist austro-ungar, caracterizat printr-o accentuare a oprimării naționale la care erau supuse numeroasele popoare din conglomeratul habsburgic, dar și printr-o intensificare a luptei naționale pentru drepturi sociale și naționale, amintita lucrare nici nu-și putea îngădui aprecieri mai nuanțate privitoare la caracterul drept, legitim al luptei românilor. Pe de altă parte Vasile Lucaci însuși, — deși desfășurase și până atunci, în 1904, o bogată activitate în slujba Idealurilor naționale ale românilor, fiind secretar general (din 1892) al comitetului național al românilor transilvăneni — se afla la începuturile activității sale, a cărei măsură integrală avea să o dea în anii flăcău din timpul primului război mondial când, prin eforturile depuse la București și pe scena mai multor capitale europene, a contribuit în chip substanțial la făurirea României Mari.

Înzestrat cu o mare capacitate de luptă și cu deosebită tenacitate în susținerea dreptu-

rilor poporului român, motiv pentru care a și fost supranumit, încă în epocă, „Leul din Sisești“, după localitatea în care activa, părintele Vasile Lucaci a fost unul din chipurile luminoase ale luptei pentru unitate națională, cum se desprinde, de altfel, și din paginile pe care le prezentăm cititorilor Magazinului istoric.

Istoricul și clericul Ioan Lupaș (1880-1962), autorul acestei evocări, rostite cu prilejul dezvelirii statuii dedicate marelui luptător pentru unitate națională, la Satu Mare, a fost el însuși un activ participant la pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri de acum peste șapte decenii. A suferit, și el, prigoana autorităților austro-ungare, a fost internat (în 1908) și internat în lagăr (în 1916-1917), desfășurându-și activitatea sub înfruntarea puternicei personalități a lui V. Lucaci, pe care l-a cunoscut, de altfel, personal. Scrierea sa, păstrată în fondurile documentare ale Institutului teologic din Sibiu și din care reproducem câteva fragmente, reunește prin această prismă reconstituirea riguros istorică — proprie omului de știință —, cu evocarea cu caracter memorialistic a unor momente și evenimente. În reproducerea textului am păstrat particularitățile stilistice, pe care le-am adaptat normelor ortografice actuale; întreruperile le-am marcat prin trei puncte de suspensie. Titlul și parantezele drepte ne aparțin.

Gh.D.

Născut la începutul anului 1852, ca fiu al învățătorului-cantor Mihail Lucaci din comuna Apa (jud. Satu Mare) și al soției sale, Iuliana Toth — și aceasta fiica unui învățător-cantor — Vasile era, după tată, nepot de iobag. Bunicul său robotise înainte de 1848 pe una din numeroasele moșii ale familiei Karolyi (Jobjib)...

Mihail Lucaci (născut la 1821) funcționase timp de o jumătate de veac în calitate de învățător-cantor... Trecut la pensie în anul 1891, el a mai trăit 10 ani — chiar de ajuns ca să poată fi martor îndurerat al celor mai zbuciumați ani și al celor mai crâncene suferințe din cursul vieții de neînduplecat luptător a scumpului său fiu Vasile.

Acesta își începuse cursul învățăturilor în școala primară din Baia Mare, unde a terminat și patru clase de liceu, spre a continua apoi clasa a V-a la Ungvar, locuind în casa unchiului său (dinspre mamă) Nicolae Toth, iar a VI-a la Oradea, întrerupând-o pentru o scurtă aventură militară, din care s-a recules însă la timp, neputând suporta at-

mosfera de cazarmă. La 1868 ajunse, cu ajutorul episcopului din Gherla, Ioan Vancea, la Roma, în institutul De Propaganda Fide, unde-și continuă studiile pînă la 1874, cînd se întoarce acasă împodobit cu titlul de doctor în filosofie și teologie.

Căsătorit cu fiica preotului din Potău, Paulina Serbac, în vîrstă de 23 ani, fu numit preot în Sincraiul de pe Gruiu, județul Sălaj (1875)... trei ani mai târziu izbutind să obțină de la ministrul de

tator fanatic".

Faima de agitator și tribun al poporului, cum se afirmase V. Lucaciu de la începutul activității sale publice, începuse a depăși cercurile modeste ale parohiei din Sisești și ale eparhiei de la Gherla, pătrunzînd printre românii doritori să vadă o afirmare mai energică a naționalismului dinamic, militant...

Această priverște reconfortantă le-o va îmbia în ultimul deceniu al veacului XIX și în primele două decenii ale vea-

această adunare, prezidată de protopopul Ștefan Bilițiu, Vasile Lucaciu a dezlănțuit un viguros atac împotriva guvernului din Budapesta, care prin măsurile sale a împins poporul român în cea mai tristă situație; fiii acestui popor nu se pot face decît dascăli și preoți; la funcțiuni de stat sînt admiși numai cu prețul celei mai grele jertfe sufletești: dacă se leapadă de neam și de lege... Cine îndrăznește să pună degetul pe rană și să vestească adevărul

Printre luptătorii pentru drepturi naționale ale românilor implicați în cunoscutul proces al memorandumului, s-a numărat și părintele Vasile Lucaciu (X)

culte și instrucție publică, Trefort, din Budapesta, numirea sa ca profesor de religie și de limba română la gimnaziul din Satu Mare...

La 1885, episcopul Gherlei, Ioan Szabó, a numit pe Vasile Lucaciu preot în comuna Sisești, cu 3 filii [parohii]: Butăiești, Dănești și Unguraș (începînd o susținută activitate în sprijinul revendicărilor drepte ale națiunii [române])... Era însă cineva mai puțin încîntat de rivna și de isprava preotului V. Lucaciu: episcopul Ioan Szabó...

Pe episcopul maghiar îl neliniștea îndeosebi activitatea politică a preotului Lucaciu, în așa măsură, încît în vara anului 1892, stînd de vorbă cu un corespondent al ziarului *Budapesti Hirlap*, nu s-a sfiit a-i destăinui că dezaprobindu-i purtarea, „totdeauna a sfătuit pe preoții săi să nu între în relațiuni cu acest agi-

cului XX, cu măsură îndesată și virfuită, sufletul inflăcărât al preotului din Sisești, pe care nu-l înșpăimînta nici o primejdie și nici o amenințare.

Participant la conferința națională din Sibiu (7-9 mai 1887) în calitate de reprezentant al circumscripției electorale Baia Mare, V. Lucaciu fu ales între membrii comitetului național [al Partidului Național Român], izbutind a se impune atențiunii obștești prin puterea de vrajă a personalității sale ca și prin elanul cuceritor al cuvîntului său, din care scintila fulgerul unei irezistibile porniri la atac și [al] unei combativități excepționale pe care numeroasele obstacole nu o puteau istovi; dimpotrivă, toate contribuiau la îndirjirea ei.

Întors de la Sibiu, a convocat o adunare populară în comuna Tăuții de Jos. În

e declarat dușman al patriei. Cu toate acestea — spunea Lucaciu — noi vrem să trăim numai ca români...

Pentru această îndrăzneală a fost arestat în temnița din Satu Mare de la 26 august pînă la 1 octombrie 1887... Incurcat într-un proces de pretinsă agitație contra ideii de stat național maghiar, în cursul dezbaterilor în fața tribunalului din Satu Mare, preotul Lucaciu se apăra curajos, arătînd că în adunarea de la Tăuți nu a săvîrșit nici un fel de agitație împotriva acestei idei, ci s-a mărginit a dezvălui doar niște stări politice reale din Ungaria. În lipsa dovezilor palpabile, tribunalul, vrînd-nevrînd, a pronunțat sentința de achitare...

În conferința națională [a P.N.R.] din 20-22 ianuarie 1892, V. Lucaciu a avut rolul de raportor. Se decise mai înainte prezentarea unui me-

morand cuprinzând toate doleanțele românilor din Ungaria și cerînd însuși împăratului-rege Francisc Iosif I să ia măsuri pentru curmarea nedreptăților... Eugeniu Brote s-a grăbit să tipărească, la Sibiu, textul memorandumului în limba română, maghiară și germană, chiar înainte de a fi plecat la Viena numeroasă delegație (300 români din toate tagmele sociale) să prezinte împăratului Francisc Iosif I manuscrisul original, înțarît cu iscăliurile membrilor comitetului național.

Se împlinea tocmai un secol de cînd s-au apropiat de pragurile burgului din Viena vîlădicii Gherasim Adamovici, de la Sibiu, și Ioan Bob, de la Blaj, care se prezentau cu revendicări asemănătoare în numele românilor din Transilvania, fără ca la întoarcerea lor în scaun să fi putut aduce credincioșilor vreun rezultat pozitiv; dimpotrivă, au fost dojenii și trimiși acasă fără nici o ispravă!

Dacă e adevărat că uneori istoria se repetă, aceasta s-a verificat deplin și în cazul memorandumului de la 1892. În ziua de 28 mai, nici n-a voit să-i primească Francisc Iosif, intimidat de amenințările guvernului maghiar la Budapesta, care spunea că primirea și ascultarea românilor la curtea împărătească din Viena i-ar încuraja atît de mult, încît, întorși acasă, ei ar porni la răzvrătirea maselor populare, spre a-și proclama independența politică, formulată în cel dintîi punct al programelor de la 1848, sau măcar autonomia Transilvaniei, cum era cerută prin programul național de la 1881. Șeful cancelariei de cabinet, baronul Braun, a luat în primire plicul sigilat în care era textul memorandumului și, nedescărțut, l-a trimis guvernului de la Budapesta.

A doua zi (29 mai) delegația românilor a fost împrăștiată de poliția Vienei...

La 10 septembrie 1892, episcopul Szabó l-a suspendat pe Vasile Lucaciu din parohia de la Sisești; curgeau din toate părțile telegrame de osîndă pentru episcop și de

proslăvire la adresa preotului nedreptățit. Din satul meu natal, din Sălște, cuvinte ca acestea: „ți s-a luat conducerea unei parohii, ești apostolul unui neam...” Blăjenii îl asigurau în cuvinte rimate: „noi sîntem cu tine la rău și la bine”. Credincioșii din Sisești, adresîndu-se vîlădicului [episcopului] din Gherla, cutezau să-i spună aceste vorbe grele: „ne-ai scos lumina ochilor, ne-ai răpit dulcețaa vieții, ne-ai amărît zilele, ne-ai întunecat soarele!”... Apoi la 8 X 1892 porniră 500 de inși spre Gherla să ceară socoteală vîlădicului lor...

Fiindcă Lucaciu convocase la Sisești o conferință națională, spre a discuta urmările acțiunii memorandumiste, i s-a intentat, la Tribunalul din Debrețin, un nou proces de agitație; apărîndu-se, inculpatul spunea că popoarele care nu respectă ideea de libertate sînt destinate pieirii și cerea tribunalului să achite pe un acuzat care nu are altă vină decît că-și iubește națiunea, adoră libertatea și urăște sclavia. Condamnarea lui la un an temniță și 500 florini amendă în bani a stîrnit valuri de indignare în opinia publică românească. Telegrama brăilenilor socotea această sentință de condamnare a lui Vasile Lucaciu drept „cununa lui de martir”, drept „cea mai strălucită glorie și podoabă”. De la București primea, cu iscălitura lui Gheorghe Coșbuc și Gheorghe Murnu, versuri de îmbărbătare.

În ziua cînd neînfricatul lor preot a pornit spre temnița din Seghedin, siseștenii și-au vărsat din nou amarul într-o telegramă adresată episcopului Szabó în aceiași termeni. În preziua intrării în temniță, printro scrisoare deschisă, publicată în *Tribuna* de la Sibiu, condamnatul spunea co-naționalilor săi: „Nu sînt eu martir național! Sîntem trei milioane de martiri români...”

În dimineața de 7 ianuarie [1893], porțile de fier ale temniței din Seghedin se deschideau cu mare zgomot, să răpească pe curajosul luptător..., cîntat decenii de-a

rîndul în cunoscutele versuri din *Doina lui Lucaciu*, versuri adaptate de învățătorul Gheorghe Boca din Sistarovăț după cele 14 strofe din *Doina lui Alexandru Roman* (publicată în *Gura Satului*, de la 17 IV 1870). Profesorul universitar din Budapesta Alexandru Roman, redactînd în capitala Ungariei ziarul politic *Federațiunea*, fusese condamnat și el în primăvara anului 1869 la un an temniță și 500 florini amendă în bani. Robia lui în temniță unguerească din Văz era cîntată atunci în versuri populare:

Îngrămădindu-i justiția și alte procese, pedeapsa [lui Lucaciu] i-a fost sporită: din temniță de stat, transformată în treisprezece luni și jumătate de temniță ordinară! Liberat la 11 februarie 1894 cu condiția să nu mai agite, preotul nu se simțea nicicum descurajat. Dimpotrivă, mărțurisea cu deosebit elan că temnița ungurească a fost pentru el o școală, în care și-a oțelit inima și voința în așa măsură, încît în clipa liberării se simțea „mai puternic decît oricînd”.

Și trebuia să fie, căci abia au trecut trei luni și s-a aflat din nou pe banca acuzatilor, înaintea curții cu jurați din Cluj, avînd ca apărători pe avocatul slovac Milea Stefanovici și pe falnicul bănețean Coriolan Brediceanu. Curtea prezidată de baronul Szentkreszty, socotindu-l pe Lucaciu mai vinovat decît toți colegii săi din comitetul național, a ținut să-l distingă cu cea mai mare pedeapsă (5 ani temniță), ceea ce a îndemnat pe credincioasa lui soție să exclame: „te sărut, dragul meu, și sînt mîndră că pe tine te-au învrednicit mai mult decît pe ceilalți!”

„Leul din Sisești” a devenit din nou locatarul temniței din Seghedin, împreună cu Ioan Rațiu și Iuliu Corioian, iar ceilalți memorandumisti li s-a desemnat un loc de osînda temniță din Văz.

La 14 septembrie 1895, Francisc Iosif, în urma unei întrevederi cu regele Carol al României, a dispus să fie liberați din temniță memoran-

diștii care nu-și împliniseră încă termenul de osîndă. Vasile Lucaciu a plecat apoi la Roma, unde intervențiuni stăruitoare avură ca urmare reșezarea lui la conducerea parohiei din Sisești...

La începutul anului 1905, pasivitatea¹ a fost abandonată, decretîndu-se participarea românilor la alegeri și la lucrările parlamentului ungar. Nici la alegerile generale de la 1905, nici în cele din 1906 nu a reușit Vasile Lucaciu să intre în parlament. Acest succes i-a fost rezervat pentru alegerea parțială de la Beiuș, în august 1907, unde fanfara țărănilor din Cerneiu, satul natal al lui Vasile Goldis, însușea mulțimea alegătorilor români, care au votat toți pentru „D-I Vasile Lucaciu”.

La 30 octombrie 1907 a rostit Vasile Lucaciu cel dintîi discurs în parlamentul de pe malul Dunării. A vorbit în ton moderat, exprimîndu-și durerea că deputații români sînt declarați trădători de patrie, cu toate că ei nu se agită nici contra patriei, nici contra națiunii maghiare, ci contra perversității concepțiilor politice și nu au altă vină decît aceea de a-și iubi limba și neamul, de a simți zîcnind în pieptul lor conștiința națională, fiindcă și cel din urmă strop de sînge în vinele lor e sînge românesc...

Ceva mai tîrziu, în adunarea poporului din Hațeg (19 VIII 1911) își exprima neobositul luptător dorința ca, înainte de a se coborî în mormînt, să-i fie dat a lua steagul libertății și, filifindu-l peste toată românimea, să strige: „jos cu tirania, să trăiască libertatea, egalitatea și frățietatea între toate popoarele!” Dorința aceasta urma să i se îplinească adevărat...

După izbucnirea războiului mondial, în vara anului 1914, dintre toți românii comitetului național, Vasile Lucaciu și Octavian Goga au trecut munții... Despre ultima parte

din biografia lui Vasile Lucaciu, cînd el în calitate de președinte al Ligii [Culturale] striga la Arenele Romane (27 VI 1915) „nu ne mai trebuie viață fără libertate”, iar Nicolae Filipescu adresa regelui Ferdinand urarea profetică de a se încorona la Alba Iulia — să ascultăm prețioasa mărturisire pe care o făcea, lîngă mormîntul deschis al marelui luptător cu cuvîntul, tovarășul său de zbuciumări victorioase, Octavian Goga, în următoarele cuvinte: „Din cele dinții zile ale toamnei din 1914, neastîmpărul rodnic — al acestui bătrîn s-a dezlănțuit în fierbere, fără răgaz. În fruntea Ligii de la București, care devenise un minister al conștiinței naționale, întrunind toate căpeteniile țării... părințele Lucaciu aducea prestigiul suferinței și invocările de prooroc din biblie, acele vibrații grave, metalice care se prăvăleau în suflete ca o zornicătură de lanțuri. Această sbiciuire a sufletului românesc de la un capăt al țării la altul neconțenit vreme de doi ani de zile, acest curs pripit de pedagogie națională, care a împlinit multe lacune de conștiință și a resuscitat instincte adormite, ne-a dat războiul...”

Războiul însuși l-a așezat pe tribuna de erii într-o nouă postură de apărare. Moșneagul a apucat drumul străinătății, să strige Occidentului protestarea noastră. El a răscălit atenția publică în America, a organizat legiuni de voluntari români pe frontul italian, a ținut conferințe în Elveția, a rostit discursuri, a răspîndit broșuri și a raliat pretutindeni lumea în jurul cauzei românești. La Paris, cînd se țeseau firele Congresului de pace, figura lui vioaie era revărsată de o lumină nouă. Latinitatea biruise și fruntea largă a acestui mag călător, mi-aduc aminte, pe urma unei cuvîntări a italia-

nului Ferrero, primise parcă un joc de lumini necunoscute încă. Era în frenezia triumfului, sorbea nectar la simpozionul idealului împlinit și buzele i se strîngeau într-o linie dîră de pretor greco-roman, smuls parcă dintr-un basoreliev, din arcul de triumf al lui Titus Vespasianus. O ceată de diplomați străini priveau cu admirație făptura lui, care era cea mai perfectă legitimație a descendenței noastre, și cînd un american l-a întrebat dacă și Ardealul gîndește la fel cu noi, părintele Lucaciu i-a răspuns cu demnitate calmă: „Fiți liniștiți, domnule meu, acolo unde sînt eu, acolo bate inima Ardealului” (O. Goga, *Precursori*, pp. 220-222). În adevăr, acolo a bătut.

În culmea bucuriei, întors în patrie, ce-i mai putea oferi un loc de membru în Consiliul Dirigent de la Sibiu sau unul de parlamentar în București? După o viață atît de zbuciumată, încununată cu cea mai desăvîșită izbîndă a credințelor și strădaniilor sale nepregetate, era în drept să-și dorească clipa în care sufletul său aprig, desfăcut de lanțurile vremelnice pămîntești, să-și poată continua în eternitate viața imaterială, purtat pe aripile înălțătoare ale conștiinței unor mari datorii integral împlinite, ca unul ce era mai în drept decît oricare altul să rostască biblicul cuvînt: „luptă bună am purtat... cursul am plinit”...

Lupta lui a fost o luptă a credinței neșovăitoare și a cuvîntului fulgerător, suficient de puternic spre a fecunda simțirea și a oțeli voiața nu numai a milioaneilor de fii contemporani ai neamului românesc, ci și pe aceea a miliganelor care vor urma după noi ca luptători în slujba aceluiași credințe și închinătorii la același altar al unității și integrității noastre naționale, înfăptuite acum pentru vecie... ■

¹ Pasivitatea sau pasivismul, sistem politic adoptat în 1869 de reprezentanții P.N.R., constînd în abținerea de la participarea la viața politică în semn de protest față de oprirea națională exercitată de autoritățile austro-ungare.

Prezentăm cititorilor noștri noi fragmente din jurnalul inedit al lui G.T. Kirileanu, aflat în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române. Sînt însemnări de la finele anului 1914, din primele luni ale domniei regelui Ferdinand I, care a venit pe tronul României la 28 septembrie/11 octombrie 1914, în urma morții unchiului său, Carol I.

Așa cum am văzut și din episoadele precedente, publicate în nr. 10 și 11/1990, G.T. Kirileanu surprinde în însemnările sale atît unele momente din viața de la Curtea Regală, cit și ecouri ale frământărilor din societatea românească a vremii. Problema centrală aflată în acele luni nu numai în atenția cercurilor politice, dar și a opiniei publice o constituia poziția României față de desfășurarea războiului mondial, declanșat în iulie 1914. Prin intermediul relatărilor sale, G.T. Kirileanu ne introduce în culisele unor fapte și întâmplări rămase necunoscute, sau mai puțin știute, chiar contemporanilor săi.

Deci, să-l urmărim, deschizînd caletul său de însemnări la filele lunii octombrie 1914, cu precizarea că, intrucît majoritatea personajelor amintite în aceste pagini sînt cunoscute cititorilor noștri fie din episoadele anterioare ale relatărilor lui G.T. Kirileanu, fie din alte articole publicate în Magazin istoric, nu am mai socotit necesar să le prezentăm în scurte note de subsol.

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA MAREA UNIRE (III)

G.T. KIRILEANU

1914

20 octombrie/2 noiembrie.
Regina Elisabeta pleacă mine la Curtea de Argeș pe 2-3 săptămîni, însoțită de principesa Elisabeta, d-nele de onoare Maria Poenaru, Băicoianu și Miloe (?), de miniștrii Angelescu și Duca, de col. Gračovski¹ și tînărul A.

¹ Col. Gračovski, Al. Româlo, col. Baranga, col. Brociner, Filip Ionescu

Romalo. Dr. Mamulea se va duce duminică.

A. Romalo merge în calitate de secretar cu leafă de 500 lei. Acestui tînăr îi dă lecții de comptabilitate, de vreo lună, Filip Ionescu în urma cererii lui Seculici către dl. Butculescu (s-au tîrgruit pentru plata a 700 lei lunar).

s.a., menționați în acest episod, făceau parte din personalul cu atribuții militare sau civile, de la Curtea Regală.

Aud că el este înscris ca student la Berlin. Prin urmare va fi un Dall'Orso [fost secretar al reginei] ediția a II-a.

Col. Brociner a venit la mine zicînd să iau condeii de Toledo [cu peniță fină] și să fac o frumoasă scrisoare de mulțămire pentru Emilia dr. Rațiu din partea reginei Elisabeta. I-am spus că asta-i treaba secretarului sau a altora care-s plătiți pentru asta, căci destul am muncit eu în

locul altora care iau bani sau se priumbă. Văd că un tinerel este numit cu aceeași leață pe care o am eu după 9 ani de serviciu.

[Este reproducă și ciorna următoarei scrisori a lui G.T.K. către dr. Mamulea.]

„Mult stimată domnule dr. Mamulea,

Așară a fost vorba la masă că A. I. Odobescu n-a scris nici un vers. Am tăcut, sperând că tinărul dn. ofițer, care se arăta adinc cunoscător în această privință (sublocot. Davila) va zice vreun cuvânt. Nu l-a zis! Vă trimis dar acest nr. din *Flacăra*, din care veți vedea că tot s-au păstrat câteva versuri din drama *Ce-bal*”.

21 octombrie/3 noiembrie. Azi la masă, col. Baranga se arată bucuros că și-a vîndut grîul cu peste 2 000 lei vagonul la cumpărători germani. Filip Ionescu zicea că vom suferi noi mai pe urmă, deoarece am trecut peste graniță mai bine de 20 000 vagoane într-un an care a fost mediocru în grîu. Col. Baranga răspunde: „Cum ai să mă faci pe mine proprietar să sufăr și să nu mă folosesc de împrejurări?” Eu: „Cred însă că dacă marea multime suferă de jărta singelui și a foamei, s-ar conveni ca și cei bogați să fie mai puțin lacomi de cîștig, căci se poate să se ivească iar fierberi de răscoală...”

22 octombrie/4 noiembrie. Sublocot. Mavrocordat, fiul marelui [Palatului] fiind de gardă la Palat, ne întreabă la masă dacă Dall'Orso își mai primește pensia. Răspund: „Dacă va mai veni își va lua leață și pe lunile din urmă, ca de obicei”. Subl. Mavrocordat ne spune că sub actualul rege nu va mai veni, deoarece cînd g-ral Mavrocordat i-a supus lista pentru [Almanahul de] Gotha, regele a zis că nu va mai fi secretar al reginei, deoarece se purtase necuvincios cu multă lume.

Odată la Sinaia, Dall'Orso a spus o vorbă d-rei Teodori, încît aceasta a început să plîngă. Mareșalul a raportat regelui, care de atunci l-ar fi

îndepărtat, dacă n-ar fi mijlocit regina Elisabeta cu „Săracul Dall'Orso”.

24 octombrie/6 noiembrie. Azi la 10 regele a chemat pe dl. Basset în audiență. De cînd cu regularea chestiilor privitoare la testament, n-a mai fost chemat. Se vede că acum l-a chemat pentru regularea afacerilor de casă, căci pînă acum dl. Basset mereu zicea că n-are nici un ordin în privința cheltuielilor. Steinbach spunea lui Lange că regele l-a ținut ceasuri întregi cu socotelile de la Cotroceni spre a i se da lămuriri, cifră cu cifră. Regina Maria a rămas pînă acum tot la cei 2 500 lei pe lună ce-i primea ca principesă moștenitoare. Iar cererile de ajutoare trimise regelui spre apostilare au rămas în așteptare la rege. Pesemne ca să se limpezască lucrurile a chemat regina Maria azi la 11 dimineață pe dl. Basset, care avînd ordin de la rege nu aprobă nici o cheltuială.

Lange prevede încurcături care se vor ivi cînd curtea va fi la Cotroceni. Noi de la curtea veche ce vom face? Va mai fi aici masă, ofițer de gardă?

Di. Basset a stat la rege numai 5 minute și-apoi a plecat la Cotroceni, de unde s-a întors bine dispus. A dat ordin să se facă un tablou comparativ cu cheltuielile mesei la Palatul Regal și cu indemnizațiile de hrană. Negreșit că se va vedea o economie de cel puțin 50% dîndu-se indemnități de hrană. În acest caz va rămînea bucatărie mare numai la Cotroceni, iar aici o bucatărie mică pentru regina Elisabeta. Toți cei înșurați stăruiesc a se aproba sistemul indemnizațiilor de hrană, dar cu asta viața de familie s-a dus la curtea veche.

Lange îmi spune că lista și tabloul comparativ se va face de dl. col. Brociner, iar prezentarea lor la regina Maria o va face dl. Steinbach, lucru care va fi cam greu de înghîțit pentru col. Brociner, căci asta înseamnă că fostul lacheu a ajuns mai de încredere decît directorul. Col.

Baranga îmi spune că i-a arătat curat d-lui Basset că s-ar face un lucru nepotrivit cu dreptatea și cu amintirea serviciilor făcute fostului rege, dacă s-ar înlocui șeful grajdurilor, Ionescu, de o cîște exemplară, pentru ca să rămînă numai Kopkoff și dacă s-ar îndepărta șoferul Bader care a condus pe regele Carol. De asemenea, ar fi mare greșeală dacă primul camerdiner, Musceleanu, care a avut cîstea să închidă ochii celui mai mare rege român, ar fi îndepărtat ca un simplu servitor sau i s-ar cere să servească la Curtea de Argeș în schimbul pensiei. Di. Basset a zis colonelului Baranga să se ducă să se înțeleagă cu regina Maria.

27 octombrie/9 noiembrie. Col. Baranga îmi dă lămuriri de ce col. Brociner e radios de cîțva timp, uînd a se mai plînge de durerile din mîna stîngă și a face mereu pe-cări de ducere cu acea mînă. Di. Basset îi pusese dinainte posibilitatea unei retrageri din serviciu și atunci col. Brociner a alergat la d-na Basset să se jăluiască. D-na Basset, ca de obicei, s-a pus pe capul d-lui Basset și nu l-a lăsat pînă nu s-a dus la regina Maria să puie cuvînt pentru mîntinerea col. Brociner. Ș-așa regina Maria a chemat pe col. Brociner și l-a dat asigurarea că rămîne în serviciile lui Steinbach. Cînd s-a întors col. Brociner de la Cotroceni parcă prinsese pe D-zeu de picior. Au venit apoi și alte motive de satisfacție. Di. Basset l-a prevăzut în buget pe anul viitor cu 800 lei lunar în loc de 650 lei, cu 12 lei indemnitate zilnică de hrană în loc de 10, iar regina Elisabeta îi va da 500 lei pe lună, în loc de 200.

Lange îmi spune că administrația averii reginei Maria s-a încredințat prințului Barbu Stirbei.

28 octombrie/10 noiembrie. Pangrati îmi spune că într-a devăr delegația profesorilor universitari a ieșit înălțat sufletește din audiența la rege (la 26 octombrie ora 3 p.m.).

Se vede că regele își pregătise discursul, căci l-a ros-

tit cu băgare de samă și cu cuvinte măsurate. Ziarele au spus că ar fi zis că nu-i numai dreptul, ci și *datoria* profesorilor universitari de a fi în fruntea mișcărilor naționale. Era de prisos să mai spuie că-i și datina, de aceea nici n-a spus acest cuvânt. Dar a spus două lucruri mai însemnate: 1) că nimic și nimeni nu-l va putea dispărți de această țară — aluzie vădită la zvonurile că de-ar fi abdicat regele Carol ar fi plecat și el; 2) că „n-aș fi bun rege și bun român, dacă n-aș împărtași pe deplin și eu toate idealurile naționale”. Mai mult ce ar fi putut spune?

— Da, zic eu, dar trebuia să vă înțelegeți cu toții asupra formulelor de dat la zare.

— Apoi da, la plecare am întrebat pe rege dacă putem comunica Universității că are dreptul a se pune în fruntea mișcărilor naționale și regele a afirmat încă odată cuvântul lui. Dar poate românul să-și păzească gura și să-și măsure cuvintele? Eu ațita am spus gazetarilor, că am ieșit înalțați sufletește de la rege și era destul.

Regele a vrut să facă și flori oratorice, zicând că simțirea cea mai limpede și mai curată iese din inimă, iar nu din buze.

Ministrul Duca a venit la Pangrati, pesemne trimis de I. Brătianu, spre a afla despre audiența profesorilor universitari la rege. Dar regele a făcut și rezerva asta: „Trebuie să aveți încredere în noi și să ne lăsați nouă alegerea momentului, căci în asemenea împrejurări nu mai poate fi vorba de partide politice, ci de români însuflețiți de aceeași simțiri.

29 octombrie/11 noiembrie. Germanofilii furioși de cuvintele atribuite regelui vorbesc mereu de un comunicat care să desmintă afirmațiile regelui pentru acțiune. Ziarul *La Politique* publică un comunicat [este lipit în caiet un decupaj dintr-un ziar]. „*Politique* de asară redă exact cuvintele pronunțate de M.S. Regele când a primit delegațiunea universitarilor. M.S. Regele a spus: «Sînt însuflețit

și eu de aceleași sentimente ca și d-voastră». Știu că aceste sentimente au pătruns adînc în inima națiunii și lucrăm pentru realizarea lor. Dar acela care, ca și mine, cunosc împrejurările și poartă povara grea a răspunderii, trebuie să procedez cu multă prudență la alegerea momentului, căci orice greșeală ar putea aduce cele mai mari nenorociri asupra țării”.

2/15 noiembrie. Felicitînd pe dl. Basset de ziua lui de naștere, dl. Butculescu i-a spus ce destăinuire a făcut N. Filipescu la adunarea comitetului conservator cu asigurarea ce a dat împăratul Wilhelm că la 1 septembrie Parisul va fi luat. Dl. Basset a zis: „Cum poți crede că ar da un împărat asemenea asigurări”. Iar în privința afirmării că eram pregătiți în iulie a merge alături cu Austria (pe cînd acum factorii răspunzători zic că nu sîntem pregătiți) dl. Basset a zis: „E foarte simplu. Atunci am fi avut toate munițiile de la austrieci și germani, pe cînd acum nu le mai avem”. Dl. Basset lauda flota germană și găsese că flota engleză este lipsită de îndrăzneală, deoarece n-a îndeplinit nici o faptă mare de război, precum era de așteptat. Zice că Germania a avut o recoltă bună care va fi îndestulătoare pe un an întreg, dacă populația va consuma 1/2 zi cartofi și numai 1/2 zi pine. Găsește foarte firesc faptul că germanii au luat toate depozitele de hrană belgiene, zicînd că Aliații n-au decît să trimeată ei hrană belgienilor.

Dl. Butculescu îmi spune mai pe urmă că generalul Mavrocordat a vorbit cu regele Carol, care i-a spus cu de-amănuntul cele ce i-a scris Kaiserul în privința planului de război, după care la 1 septembrie germanii trebuiau să fie la Paris.

[Un decupaj din ziarul *Dimineața*, cu data de 4 noiembrie: „Regele a plecat ieri (2 noiembrie) la Curtea de Argeș.” Un alt decupaj, din 5 noiembrie, relatează despre participarea regelui și a principelui moștenitor Carol la „o

vinătoare organizată pe domeniul Coroanei Cocioc”]. Foarte ciudată vine informația asta, care e în legătură cu plecarea regelui cu prințul Carol la vinătoare organizată la Cocioc (lista invitațiilor scrisă de mina regelui). Toată lumea se miră de această vinătoare, zicînd că nici nu s-a răcit țărna de pe mormîntul răposatului rege. Ba limbile rale șoptesc că prințul Știrbei, deși administrator al Domeniilor Coroanei, nu s-a dus la vinătoare ca să fie liber pentru regină în București. Comisarul Tătaru zice că asară ca și în alte sări a fost la masă la Cotroceni și d-na Dissescu. La plecare se cobora o scară întunecoasă. Și la Sinaia, Dissesca se ținea grapă de prințul Ferdinand, întrebînd pe toți sergenții încotro a apucat prințul și apoi aveau înfîlînire prin cele buruieni. Se vede că l-o fi prins pe prințul la vreo beție și acum nu se mai poate scăpa de această băbătie.

Pe cit se pare, regele și regina știu amîndoi de libertatea ce-și iau în bună înțelegere. La Buftea, [reședința lui B. Știrbei] s-ar fi dînd mult de băut regelui că să poată fi liberi regina cu prințul Barbu Știrbei.

Comisarul Tătaru a mai auzit că-i vorba de a fi numiți prînzul Știrbei ca mare mareșal [al Palatului] și dr. Antipa ca mareșal.

D-nul Antipa a fost între cei poțtiți la vinătoare de la Cocioc. Azi a fost pe la dl. Basset și a venit și pe la mine. Îmi spune că înaintea lui a ieșit și un porc sălbatec și regele a făcut haz de faptul că nici aici nu scapă de porc (ministrul Constantinescu de la Domenii!). Zicea că regele citește acum harnic la cărți financiare și politice. A luat *Handbuch der Politik*. E dezgustat de păcătoșiile politicii noastre. Take Ionescu și Costinescu sînt conduși de interese în campania lor, iar Nicu Filipescu e un isteric în jurul căruia se grupează toți franțușii.

Silvicultorul Codrescu îmi spune că regele a mers în trăsură cu M. Ferechide, dar

la vinătoare pe jos a vorbit aproape tot timpul cu dr. Antipa, care i-a spus mai apoi lui Codrescu: „Ai să vezi ce rege mare va fi acesta”.

4/17 noiembrie. Azi dimineață austrofiliile au o bucurie. Hindenburg ar fi făcut iarăși vreo 20 000 prizonieri. Copacitici a venit la dl. Basset cu telegrama lui Beldiman de la Berlin, care aducea cu grăbire vestea mintuitoare. Nu mult după și vine altă veste despre tot atîția prizonieri austrieci în minile rușilor.

Ceea ce-i mai trist este că sîrbii nu mai pot ține piept austrieilor. Căzînd ei, austrieții și-ar da mina cu bulgarii și ne-ar lua împrejur.

D-rul Mamulea ne aduce de la Sinaia vestea că dezertori români din Ardeal vin cu droaia, de cînd cheamă pe toți bărbații pînă la 52 de ani. Cu acest prilej spun d-rului Mamulea că unii disprețuiau acum 2 ani pe ofițerul francez. Recunoaște că el avea aceea părere și că acum vede că ofițerii francezi au dat dovezi de vitejie și pricepere și că planurile geniale ale germanilor au ieșit cam pe dos.

Dl. Meissner a fost la Marghiloman și l-a găsit foarte amărît în contra lui Filipescu. După ce votase în unanimitate întreg comitetul neaprobarea politicii lui Brătianu și făgăduise că nu se va duce la D-rul Cantacuzino, a doua zi înființează Comitetul acțiunii naționale și primește a fi în delegația care să meargă la Brătianu și Take Ionescu. Precum la 1 septembrie l-a lucrat Pisani, așa-l lucrează acum Take Ionescu.

5/18 noiembrie. Un articol din *Universul* arată că în Grecia s-au subscris pentru flotă zeci de milioane de către bogătași într-o singură zi, pe cînd la noi de-abia s-a ajuns la 3 milioane în cîțiva ani. Regele Carol a zis că va subscrie și el la *sîfșit*.

De n-ar fi însă risipa noastră administrativă, am avea destule milioane pentru flotă. Dar așa, pentru un covor din sala de așteptare regală de la gară se dă 5 000 lei — generalul Mavrocordat arătîndu-și mirarea față de asemenea preț, cei de la CFR i-au dat

lămurirea că-i covor veritabil de Smirna!

7/20 noiembrie. Asară fiind cu dl. Iorga la restaurant și intrînd Svilocosici, consulul sîrb, Iorga l-a chemat și oarecum scuzîndu-se i-a spus că-i pare rău că nu poate face altceva pentru sîrbi decît să scrie articole în favoarea lor. Mai pe urmă Iorga îmi spune că i-e rușine ca român cînd se întîlnește cu Ristici, ministrul sîrb.

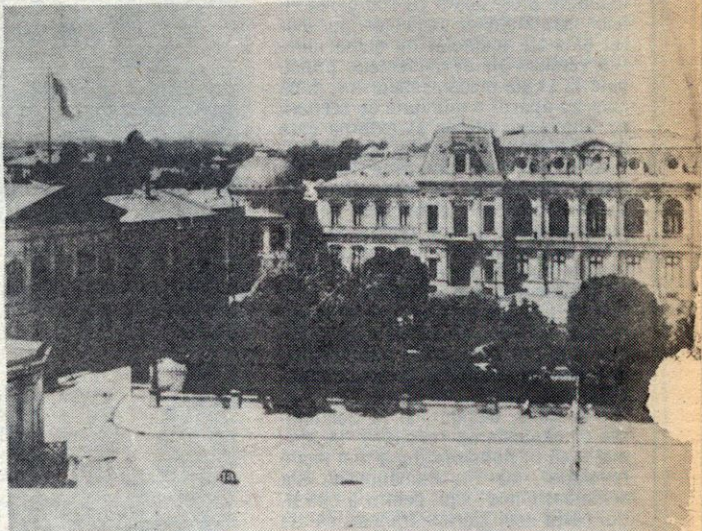
8/21 noiembrie. Regele a chemat în audiență azi la 3 d.a. pe general Iliescu, secretar general al Ministerului de război. A stat drept un ceas.

La 5 a fost în audiență [transilvăneanul Teodor] Mihali. A stat 3 sferturi de oră. Aghiotantul [regal] are im-

Martha Bibescu. A condus-o portarul spre scara cea mare, unde, fiind întunerice, lacheul de serviciu a crezut că-i regina și s-a dus să înștiințeze pe rege. Regele iese și dă peste Martha Bibescu. Ravisante surprise!

9/22 noiembrie. Sîrbii anunță o mare victorie împotriva austrieilor. Mă duc la col. Brociner și pîng cu lacrimi de crocodil nenorocirea Austriei. Îl fac să mărturisească incapacitatea Austriei care merita a fi împărțită. Dar ce chin îndură.

Col. Angelescu îmi spune că regina Maria i-a mulțumit pentru dările lui de samă asupra războiului european cu acest cuvînt: „Întîia oară am înțeles pe deplin ceva

Palatul Regal din București în primele decenii ale secolului nostru

În p. 14: regele Carol I (1), regina Elisabeta (2), principele Ferdinand (3), principesa Maria (4) împreună cu moștenitorul tronului Germaniei (5), în 1909.

presia că el e trimis să sondeze cu știrea Budapestei. S-a arătat foarte doritor a rămine noi neutri pînă la primăvară. Întrebîndu-l cum se privește la Budapesta perspectiva întregirii neamului românesc, Mihali a răspuns scîldînd-o.

La 7 noiembrie, regele a primit în audiență pe d-na

scris în românește”.

Regele Ferdinand e mai rezervat. Dar pîndește ocazia de a-i spune și lui cum i-a spus regelui Carol că secretarii de la Palatul Regal sînt împărțiți în două tabere: germani și români care discută

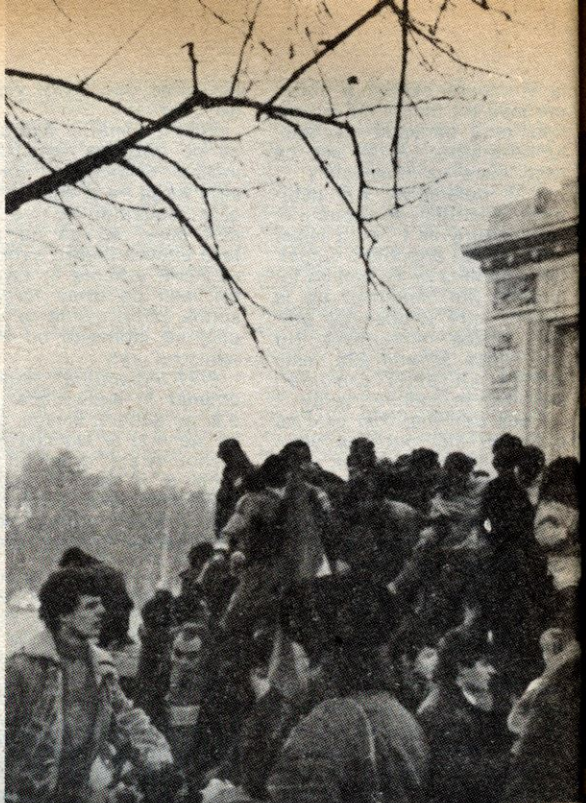
(Continuare în p. 32)

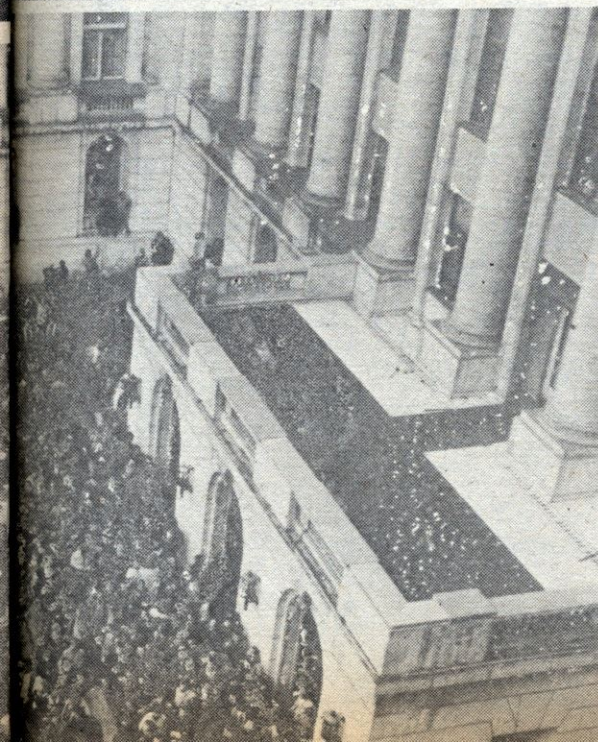
Revoluția Română — Anul Unu

De un an de zile revoluția este subiectul predilect al vieții noastre. Explozia populară — începută la 16 decembrie la Timișoara — a maturat la 22 decembrie 1989 despotica pereche ce ținea de aproape 25 de ani sub poruncă proprie întreaga țară, ștergind de pe fața României, odată cu ea, și efigia dictaturii comuniste. Se pare că este încă prea devreme (în orice caz prematur) să se poată face o analiză sau mai bine spus să se studieze în întregul ei revoluția română. În plus, odată cu scurgerea zilelor, săptămînilor și lunilor, au apărut și s-au acumulat nu numai diferite versiuni ale evenimentelor principale ci și ale mecanismelor lor, după cum au apărut o înfinitate de scenarii cu implicații interne și externe care de care mai complicate, sau dimpotrivă într-atît de fanteziste, încît frizează simplismul și impostura, au apărut numeroși participanți la acțiuni, precum și un număr și mai mare de pretendenți. În orice caz, Revoluția română este nu doar subiectul predilect al vieții noastre, ci ea a fost și un mare subiect al istoriei europene și universale, înregistrînd, așa cum am făcut-o noi întotdeauna, priorități și premiere la scară mondială.

S-a ajuns, desigur, și la defăimarea și contestarea revoluției, la afirmația că în România „nu a fost nici o revoluție”, că „în România nu s-a schimbat nimic” sau, pentru a cita titlul cărții unui ziarist francez, că am fi avut de-a face cu *O minciună mare cît secolul*. Nu este scopul acestor rînduri să polemizăm, dar tot ceea ce putem spune, răspunzînd acestui titlu, este că nu românii sînt autorii minciunii, dar că în orice caz ei au dărîmat dictatura sub care au suferit și au pierit atîția oameni.

Toate controversile în jurul revoluției române din decembrie 1989 ne dau explicația absenței unui studiu amplu și complex al acesteia, arată că este nevoie de o foarte migăloasă cercetare a istoriei ei pentru că, după trecerea printr-o grilă științifică lipsită de orice parti-pris, să se formuleze analize, sinteze, definiții. Desigur

sint multe, foarte multe lucruri despre revoluție care se știu de pe acum, ea, revoluția română, fiind prima din lume desfășurată în importante momente ale ei *în direct* la Televiziune, ceea ce face să existe nu documente scrise, ci *pentru prima oară în istorie imaginile unei revoluții înregistrate pe bandă magnetică și video*. Și dacă documentele scrise vor fi cu timpul adunate, cele în direct trebuie păstrate ca pe o comoară unică a acestui popor român, care aflat în 1989 pe o treaptă a revoluției tehnico-științifice nu de frunte, ci dimpotrivă, a oferit lumii întregi această premieră, care, oricât s-ar reinventa acum scenariile, rămîne istorică. Alte multe lucruri se vor afla în timp. Altele cu siguranță nu se vor ști niciodată, pentru simplul motiv că explozia socială a fost extrem de puternică și neașteptată la nivelul sutelor de mii de oameni în Capitală și în țară, spontaneitatea, improvizatia, dezordinea, panica chiar, ca și modul de a acționa au fost atât de simultane, încît nimeni, dar absolut nimeni, nu deține nici o *imagine panoramică de ansamblu* și nici măcar a-unui singur capitol *întreg* al revoluției, dintre zecile și sutele ce se jucau deodată. Să fim foarte lucizi și fermi noi, istoricii, în a nu lăsa loc nici unei operații cosmetice, vreunei mistificări sau deformări, ale acestei binecuvîntate revoluții care, ca în altele ocazii în trecut, ne-a reprezentat pe noi și nu pe alții în istorie. Cu toate complexitățile situației și cu toate implicațiile ei interne și externe de care evident nu putem face abstracție.

Pînă atunci, sîntem în situația de a trăi istoria, înainte de a o diseca. Și revoluția - cum scriam - este subiectul predilect al vieții noastre de 365 de zile. Dacă nu pot exista dubii asupra sentimentului general de nemulțumire cu care întreaga populație din România privea dictatura cEAUȘISTĂ - ura și teama fiind polii acestui sentiment general -, tot astfel nu pot exista îndoieli (ele sînt însă benefice în numeroase alte domenii și împrejurări) că *întreaga viață din România s-a schimbat*. A fost dărîmat întregul sistem de dictatură comunistă, structurile sale politice și militare, s-a prăbușit statul-partid, s-a prăbușit economia de tip socialist, s-au prăbușit propaganda și ideologia dictaturii comuniste. S-au prăbușit și au dispărut. Oricite controverse și ciocniri de idei ar fi, nimeni nu poate inventa, reinventa sau imagina miriapodicul organism de stat și de partid existînd și funcționînd (cum

funcționa, asta este o altă problemă) până la 22 decembrie 1989, în subordinea exclusivă a perechii dictatoriale (de altfel, însăși perioada ceaușescu, ca și întreaga epocă de dictatură totalitară nu pot fi nici scoase din istorie și nici eludate, ci ele trebuie neapărat supuse unui sever și obiectiv examen critic).

Întreaga viață din România s-a schimbat nu numai prin *ceea ce nu mai este* (deși, omeneste vorbind, deocamdată parcă tot acesta e factorul cel mai vizibil), ci și prin *ceea ce a apărut*.

Și fără a fi cituși de puțin exhaustivi, ci doar pentru a aminti cîteva repere esențiale să cităm: apariția vieții politice pur și simplu și a unui regim democratic în care există la ora actuală peste 100 de partide și formațiuni politice; ținerea primelor alegeri generale - cu toate imperfecțiunile lor mai mari sau mai mici, dar recunoscute drept *libere* și de cercurile politice străine - după 53 de ani de dictaturi; existența unui parlament cu formele sale tradiționale, Camera deputaților și Senatul, a instituției prezidențiale, aleasă prin vot universal, direct, egal și secret, a guvernului legal constituit pe baza majorității parlamentare; separația puterilor în stat; exercitarea drepturilor și libertăților omului într-o manieră încă necunoscută de generații întregi; apariția presei libere de o extremă diversitate de puncte de vedere și varietate de titluri, în tiraje de masă; angajarea trecerii de la o economie supercentralizată spre una de piață. Nimeni nu poate scrie încă istoria acestei perioade începută în decembrie 1989 și, cînd se va scrie, vor fi fără îndoială multe și contradictorii versiuni, pînă cînd în final spiritul științific suveran va prevala și vom putea avea o imagine amplă, profundă și integrală, integrată în fluxul istoriei românești. Deocamdată se scriu pagini din cronica revoluției, pagini despre eroismul tinerilor și al martirilor ei. Am făcut-o și noi prin contribuțiile adunate de-a lungul anului 1990 la o *Arhivă a Revoluției*, cu numeroase secvențe din Timișoara, București, Sibiu, Brașov, Cluj, Brăila. Am făcut-o cu articole ale unor istorici români și străini. Am făcut-o și o facem și în acest număr al revistei prin imaginile fotografice, multe dintre ele inedite, ce redau o suită din momentele revoluției poporului român din decembrie 1989. ■

Cristian POPIȘTEANU

Decembrie 1989: România

În exclusivitate pentru Magazin istoric

Revoluția română are multe caracteristici care o individualizează. Aspectelor sale unice, în contextul transformărilor care au afectat fostele țări comuniste din Europa, presa occidentală le-a acordat mai puțină atenție. Experiența românească, spre deosebire de dezvoltarea treptată a crizei comunismului din Ungaria și Polonia sau de „revoluția de catifea” din Cehoslovacia și Germania de Est, a costat, datorită caracterului despot al regimului ceaușist, viețile a peste 1 000 oameni, căzuți mai ales la București și Timișoara, Sibiu, Brașov, Brăila. Multe dintre victime, tineri, erau atît de indiferente la ideea morții, încît acțiunea lor poate fi numită „Revoluția tinerilor disperați”.

O altă caracteristică principală, ce ține de vîrsta electronică a mass-mediei, a fost rolul crucial jucat de către televiziune, de care fostul dictator se temea în mod instinctiv. Lupta decisivă, după fuga cuplului „regal”, s-a dat pentru controlul Televiziunii și, în mai mică măsură, pentru postul de radio din București. Prezentarea la T.V. a imaginii cuplului executat a constituit, fără îndoială, punctul de cotitură al Revoluției.

O altă trăsătură distinctivă a Revoluției române a fost caracterul ei spontan, lipsa unor lideri, spre deosebire de politicienii charismatici ca liderul Solidarității, Lech Wałęsa, sau Vaclav Havel.

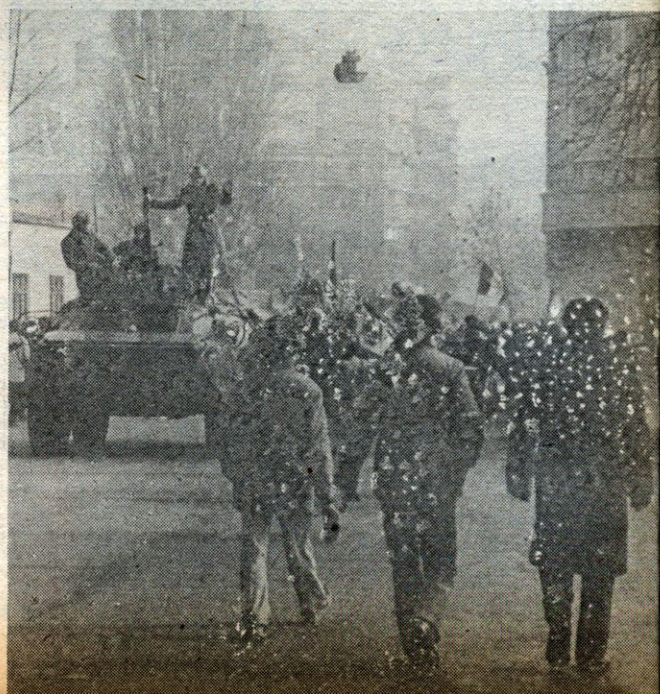
Datorită strînsei sale asocieri cu clica lui ceaușescu, comunismul românesc, lipsit, spre deosebire de cel din Cehoslovacia sau Iugoslavia, de rădăcini solide în țară, este mort și se poate dispensa de formalitatea unei înmormîntări oficiale. Vidul politic este pus în evidență în mod dure-

ros de lupta pentru putere dintre foștii dizidenți, precum Dumitru Mazilu și Silviu Brucan (care au demisionat „în mod oficial” din fostul Consiliu al F.S.N.), ce se bucură de un sprijin foarte mic din partea populației, în ciuda opoziției pe care au făcut-o regimului ceaușist. Nici liderii fostelor partide tradiționale (național-tărăniștii, liberalii, social-democrații) nu se prezintă mai bine. Sunt oameni în vîrstă, puțin cunoscuți de populație.

După euforia inițială, oamenii au căpătat un apetit teribil pentru discuții, au aprins luminări și au păstrat momente de reculegere în locurile unde au căzut victimele Revoluției, s-au strîns în fața afișelor ce le prezentau un număr uimitor de platforme politice. Au fost momente de isterie, greve ale foamei, fervoare religioasă (bisericile din București erau pline).

Comunismul a dispărut din România, pătat pentru totdeauna de sîngele martirilor care au căzut în lupta pentru alungarea lui ceaușescu. Regimul lui a fost atît de insidios și atotcuprinzător, încît practic toată elita națiunii (și nu numai cei 4 milioane de membri de partid) a fost, mai mult sau mai puțin, pătată. Numărul celor care au îndrăznit să se ridice contra regimului poate fi redus la cîțiva. Cuvîntul comunist era practic lipsit de valoare în România, el însemnînd în fapt un pașaport pentru o reușită profesională. Chiar și cei care au rămas în afara partidului au fost într-un fel complici, din moment ce au protestat atît de rar contra regimului.

Principală problemă în România de astăzi este ca oamenii să reînceapă lucrul, să se îmbunătățească nivelul de trai, care pentru mulți este un lucru mai însemnat decît democrația politică. Țara a îndurat în ultimii zece ani de dictatură ai lui ceaușescu condiții de viață de-a dreptul barbare, astfel încît a fost nevoie, în primele momente de după Revoluție, de un aport

substanțial de ajutoare din exterior.

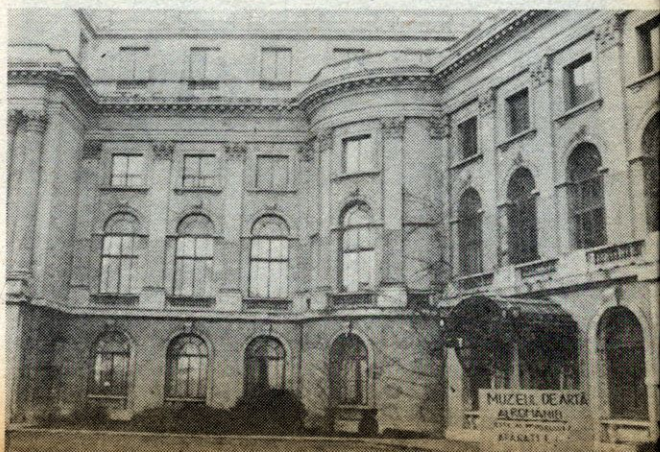
În perspectivă, România, una dintre cele mai bogate regiuni agricole din Europa de sud-est, se poate reface doar prin reîntoarcerea pământului la țărani, care să fie deprinși să îl cultive potrivit cu sistemul american, ce a stîrnit admirația tuturor delegațiilor sovietice sosite în vizită, încă din vremea lui Hrușciov. Cunoscută drept grînarul Istanbulului în vremurile vechi, țara este capabilă nu numai să își hrănească propria populație, dar să și aducă valută forte din Vest, în schimbul exportului de produse agricole. În plus, România trebuie să înlăture deficiențele unei industrializări ineficiente dar puternic centralizate, în care s-a pus accentul pe industria grea, în detrimentul celei producătoare de bunuri de consum. Dezastrul produs la țară, poluarea scăpată de sub control, distrugerea echilibrelor ecologice, pînă și în Delta Dunării, rărirea copacilor din atît de bogata pe vremuri centură forestieră a țării sînt probleme ce trebuie să se găsească la loc de frunte în toate programele politice, nu numai în cele ale ecologiștilor.

România trebuie să fie conectată comunității europene, căreia îi aparține. Dispunînd de un peisaj atît de frumos și variat — munți, lacuri glaciare, țărmul Mării Negre, Delta Dunării, stațiunile balneo-climaterice —, de o bogăție de monumente istorice, de la castelele din vremea lui Dracula (Vlad Țepeș) și pînă la bijuteriile arhitectonice din Nordul Moldovei, România ar putea deveni o Mecca a turismului, cu care vecinii săi ar rivaliza cu greu. În scurtă vreme, această Elveție din Europa de sud-est ar putea obține rezultate remarcabile. Individualismul dintotdeauna al românilor i-a îndemnat mereu către afaceri. Ținînd cont că România nu are practic datorii externe, investitorii din Occident ar trebui să fie interesați să ofere credite unor mici întreprinderi.

prinzători. Deși multe dintre produsele industriei românești nu erau competitive pe piața internațională, România, care dispune de o forță de muncă pricepută și ieftină, se poate înscrie în competiție printr-o rețehnologizare adecvată și introducerea principiilor de management. Îngrășămintele chimice și derivatele din petrol românești se află printre cele mai bune din lume. Pentru a profita de enorma rezervă de bunăvoință care există în România față de S.U.A. — este drept, afectată de indiferența manifestată de guvernul american și de presa dezaforabilă Revoluției române — este timpul să se organizeze un consorțiu de afaceri româno-american, așa cum a inițiat pentru Ungaria vecină fostul nostru ambasador la Budapesta, Palmer. România poate oferi perspective neașteptate pentru investitorii americani. Deja, oamenii de afaceri din Europa occidentală și Japonia se află în capitala României și semnează contracte în detrimentul americanilor.

Dar cei mai mulți dintre tineri realizează că doar îmbunătățirea nivelului de trai nu este suficientă. Cei peste 40 ani de opresiune au generat o puternică dorință de libertate. Pentru moment, nimic nu este mai de preț ca libertatea de a călători, de a vedea lumea și a merge oriunde, după dorință. Obținerea mult doritului pașaport a fost cheia magică pentru a deschide porțile unui paradis de neimaginat. Dincolo de drepturile fundamentale însă, stabilirea unei democrații în România reprezintă o sarcină mult mai dificilă decât introducerea conceptului de proprietate privată sau a mecanismelor pieței libere.

România are o tradiție veche de regim constituțional, parlamentar, a presei libere, care poate fi urmărită încă de la formarea statului național, în 1859. Constituția din 1923 a fost o replică a modelului belgian, fundamentind o monarhie constituțională. Regi-

mul nu a funcționat chiar perfect și s-a prăbușit, în final, sub loviturile dictaturii regale, în 1938, ale celei militare din 1940 și ale celei comuniste din 1947. Chiar și în perioada interbelică a existat o tendință spre guvernări de forță, câștigarea alegerilor cu ajutorul banilor sau a intimidărilor. Dar au fost și situații cind voința majorității a prevălat. Anii dictaturii comuniste și mai ales ultima decadă a regimului ceaușist au generat o ignoranță totală a principiilor democratice în rândul tinerei generații. Singura cale de abordare a democrației în România este cea care ține cont de factorul timp, ce poate fi începută prin educația făcută încă din școală. Aici poate fi de ajutor experiența americană, prin furnizarea unor programe adecvate, precum cel pentru liceu.

Pentru istorici și politologi faptul că o democrație deplină, puternică nu apare peste noapte este un truism.

O parte a fondurilor alocate pentru Vocea Americii și pentru Europa Liberă ar putea fi mai bine cheltuite pentru astfel de programe interne de educare nu numai în spiritul democrației, ci în toate sferile viciate de regimul comunist. Controlul elenei ceaușescu a afectat și științele pozitive, nu numai pe cele umaniste. Istoria trebuie să nu mai fie dominată de viziunea naționalistă; trebuie să se acorde mai multă atenție istoriei vecinilor, subliniindu-se lupta și interesele comune, mai mult decât diferențele; trebuie prezentate bogata moștenire și contribuția minorităților etnice și religioase din patria comună, urmărindu-se convingerea multor emigranți să se întoarcă în România.

Mai presus de toate, România trebuie să găsească calea pentru reintegrarea în marea comunitate europeană, căreia îi aparține din totdeauna. ■

Prof. Radu R. FLORESCU,
Boston College, S.U.A.

O emblemă a Bucureștilor de altădată:

mănăstirea Mihai Vodă

GHEORGHE DAVID

„Mihai Viteazul a lăsat în București numele său unei mănăstiri pe care la 1598 [corect, 1589-1591] a clădit-o, cu ziduri întărite, pe una din înălțimile Capitalei. Acea clădire, mănăstirea Mihai Vodă, cade azi [1873] în ruine... Spre a întâmpina peirea acestui monument... nu s-ar putea oare să se creeze pe platforma acestui deal o splanadă măreață și frumos potrivită, pe care locul altarului actual ar fi prefăcut într-o criptă boltită subterană, deasupra căreia s-ar înălța monumentul [statuia lui Mihai Viteazul], planînd astfel asupra unei părți a orașului?... În acea criptă s-ar depune și s-ar păstra cu religiozitate... capul lui Mihai”.

Astfel își imagina, în 1873, Constantin Balabaș, în scrierea sa *Bucureștii de altădată*, unul dintre peisajele cele mai cunoscute ale Capitalei, Dealul Spirii, pe care se afla, dominînd orașul de aproape trei veacuri, mănăstirea Mihai Vodă. Era tocmai

anul în care, în presa vremii, se discuta cu deosebită aprindere locul amplasării statuii voievodului unificator, a cărei realizare fusese încredințată sculptorului francez Carrier-Belleuse. Cît privește aducerea relicvei de la mănăstirea Dealu — racia ce adăpostea capul lui Mihai Viteazul — la același lăcaș din Dealul Spirii, soluția fusese propusă încă din anul 1864, de către Dimitrie Bolintineanu și Cezar Bolliac.

Pînă la urmă...

Pînă la urmă însă, nici unul dintre aceste proiecte nu s-a împlinit: racia, cuprinzînd craniul marelui voievod al primei uniri, a rămas, mai departe, la mănăstirea Dealu (excepțînd dureroasa odisee din anii primului război mondial — vezi, *Magazin istoric*, nr. 8/1976 și 3/1977), statuia a fost amplasată în Piața Universității, iar mănăstirea de pe deal a ajuns, ea însăși, o imagine a... Bucureștilor de altădată!

O insulă de tihnă și de reculegere

Mănăstirea cunoscută sub numele de Mihai Vodă a fost construită de fiul lui Pătrașcu cel Bun înainte de a se sui pe tronul părintesc, în anii 1589-1591, pe cînd îndeplinea dregătoria de mare ban al Craiovei. Este, ca vechime, a treia dintre bisericile de azi ale Capitalei, după aceea a lui Mircea Ciobanul (cunoscută îndeobște sub numele de biserica de la Curtea Veche) și Ostrov, construită de Alexandru II Mircea (*Magazin istoric*, nr. 2/1989), dar rămasă în memoria bucurește-

nilor cu numele nepotului ctitorului ei, Radu Mihnea Vodă. Din creștinească credință, banul Mihai a porces la construirea acestui lăcaș „den sus de București” pe dealul din apropierea unui alt lăcaș — biserica jupanitei Caplea —, zidit între 1564 și 1568 de Gheorma vel postelnic și soția lui Caplea și închinat, ca metoh, mănăstirii Simon Petra de la Athos. Ctitoria Caplei se părginise în numai cîțiva ani, poate și datorită faptului că era așezată „în vale”, în lunca inundabilă a Dimboviței. De aceea, în anul 1589, trecînd prin București, patriarhul Constantinopolului, Ieremia II Tranos, a îngăduit ridicarea unui alt lă-

caș, „în fața metohului”, biserica pe care, doi ani mai tîrziu, la reîntoarcerea din călătoria prin Moldova și cnezatul Moscovei, o găsea „foarte frumoasă și arătoasă”, avînd în interior „felurite podoabe din argint și din aur” și de jur-împrejur „foarte multe chilii”.

Istoria mănăstirii a fost zbuciumată, cum, de altfel, zbuciumată a fost istoria întregului nostru popor. Patru ani mai tîrziu, în 1595, mănăstirea a avut de înfruntat invazia pustuitoare a ienicerilor lui Sinan pașa. Distrusă, mănăstirea s-a refăcut însă repede, încît, la jumătatea veacului XVII, Paul de Alep o vedea „splendidă, măreață,

cu cele trei turle ale sale". Era vorba de o nouă linie arhitectonică în construcțiile religioase muntene, inaugurată de mănăstirea de la Bucovăț, de lângă Craiova, continuată de lăcașuri precum cele de la Vieroș și Cobia și adusă la desăvârșire de ctitoria din Dealul Spirii, deal care intrase în memoria locuitorilor din București și sub numele de Mihai Vodă.

Multe au fost calamitățile cu care s-a confruntat, de-a lungul timpului, monumentul: în 1761, un pustiitor incendiu; la 26 octombrie 1802, un cutremur a dus la dărîmarea bolților și a turelor; la 28 august 1804, un nou incendiu și, apoi, un nou cutremur, cel din 23 ianuarie 1838, aduseseră construcția în stare de completă ruină. 1838 a fost, totodată, anul în care s-au început ample lucrări de reparație, s-au refăcut bolțile altarlui, naosului și pronaosului, fațadele — tencuite anterior — au fost zugrăvite cu culoare roșie, imitînd decorul de cărămizi; tot de atunci datează și tabloul votiv, înfățișîndu-l pe „Mihai Viteazul și Doamna Stanca”. Lucrările mergeau încet, încît abia în anul 1847 biserica era zugrăvită „peste tot”.

În 1838 a început și repararea anexelor mănăstirii, casele domnești, cele egumenești și chiliile călugărilor. Din vechile case domnești, datînd de pe vremea primului ctitor, s-au mai păstrat doar pivnița și parterul clopotniței, situat pe latura de est a incintei. Spre sfîrșitul secolului XVIII, acestea au servit chiar de reședință domnească, deoarece Curtea Nouă, zidită de Alexandru Ipsilanti tot pe Dealul Spirii, a ars după numai 10 ani (rămînînd în amintirea orașenilor cu denumirea de Curtea Arsă: *Magazin istoric*, nr. 10/1975). Aici l-a primit Alexandru Moruzi pe ambasadorul britanic la Poartă, Robert Ainslie, imagine immortalizată pe o gravură de Luigi F. Mayer.

În secolul XIX, casele domnești și cele egumenești au îndeplinit felurite rosturi: au fost, pe rînd, depozit de ali-

mente și spital (în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812), adăpost pentru pandurii lui Dimitrie Macedonski și mai firziu al oștilor otomane sosite pentru înăbușirea revoluției de la 1848. Între 1855 și 1862 a funcționat în aceste clădiri Școala de medicină. În sfîrșit, din 1864, localul — beneficiînd de mari spații de depozitare, precum și de alte încăperi adecvate (numai casele egumenești se compuneau din 10 încăperi spațioase) — a adăpostit una dintre prestigioasele instituții de cultură ale țării: Arhivele de Stat.

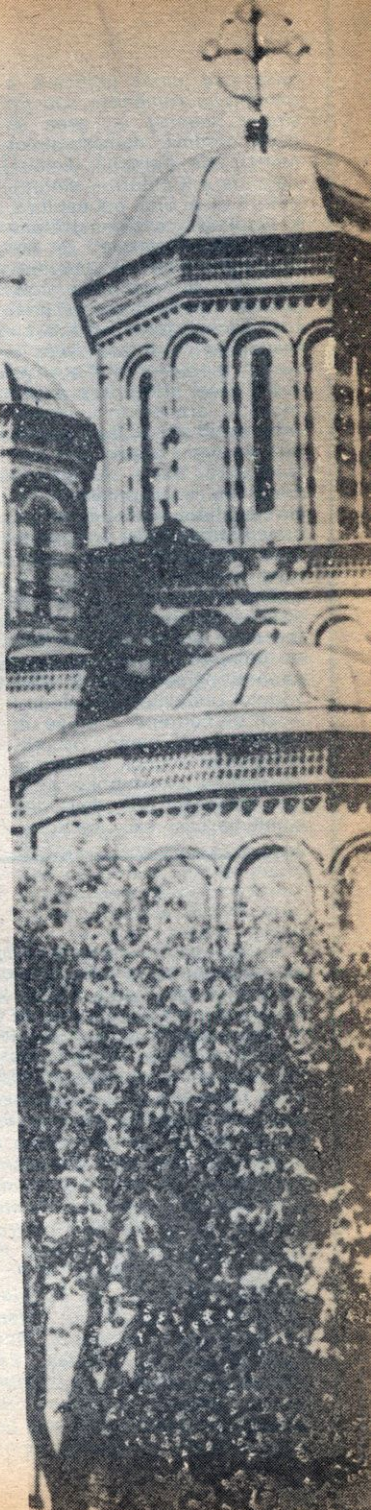
Cu biserica mănăstirii — căreia lucrările de restaurare inițiate din anul 1928, sub conducerea arhitectului Emil Costinescu, i-au restituit multe dintre caracteristicile arhitecturale inițiale —, cu clădirile înconjurătoare, păstrînd numeroase elemente ale stilului tradițional românesc, cu cele două turnuri-clopotniță, ansamblul de la Mihai Vodă alcătuia un complex arhitectonic unic în peisajul bucureștean al secolului XX, impresionînd prin simplitatea și autentică noblete pe care le degaja. Aspectul de fortăreață medievală, vizibil din exterior se transforma brusc, de îndată ce pășai pe sub porțile turnului-clopotniță zidit acum două veacuri de Alexandru Ipsilanti, devenind — prin abundența verdeții și arhitectonica specifică locașurilor monastice — o autentică „insulă” de tihnă și reculegere, aproape de neimaginat în plin centrul Capitalei.

O decizie stranie

Și acest complex, de o mare valoare artistică și de o la fel de însemnată importanță istorică — *singurul monument bucureștean contemporan voievodului care înfăp-*

Biserica mănăstirii, pe cînd se mai afla încă pe dealul Mihai Vodă...

... (în p. 26) o imagine emblematică a Bucureștilor de altădată (gravură de L. F. Mayer)

tuise cea dintîi unificare a pămîntului românesc sub un singur sceptru —, avea să cadă victimă nemăsuratelor ambiții ale perechii dictatoriale, de a fi cîtorii — singurii cîtorii! — ai unei noi capitale, o capitală captivă alcătuită toată din mastodonți de beton prefabricat și punctată ici, colo de paranoice construcții cu destinație de centru civic al puterii. Odată cu înălțarea, pe terasa ivită în urma lucrărilor inițiate pe fostul Deal al Spirii, a celui monstru arhitectonic, impropriu numit fie „casa republicii”, fie „casa poporului”, dictatorul a decis demolarea clădirilor ce adăpostiseră Arhivele Statului și mutarea bisericii Mihai Vodă, prin translație, la poalele fostului deal, între blocuri.

Decizie stranie, cu atît mai stranie, cu cît venea din partea celui ce nu pierdea nici un prilej de evocare a strălucitoarelor personalități a voievodului unificator, folosindu-l — cît de nedrept! — ca pe un capital moral pentru propriile-i acțiuni politice. Și tocmai voievodului — simbol al istoriei românești, îi distrugea emblema cea mai caracteris-

tică, ansamblul arhitectonic Mihai Vodă, pe care îl lăsase în imaginea arhitecturală a Capitalei.

Zadarnice au fost încercările de includere a ansamblului în structura noilor construcții; zadarnice s-au dovedit și încercările de salvare a construcțiilor împrejmuitoare (*invocîndu-se importanța națională a instituției pe care o adăpostea — Arhivele Statului —, miile de hrsoave, peceți și pergamente păstrate aici*), inutile s-au dovedit și protestele unor oameni de știință: istorici de artă, istorici, arhitecți, adresate dirigitorilor de atunci ai țării. Mai întîi, buldozerele și excavatoarele s-au năpustit asupra zidurilor împrejmuitoare, au năruit turnul de apus (*vechi de două veacuri*), asupra zidurilor fostei case egumenești (în care se afla, între altele, și muzeul arhivelor), precum și statuile a doi dintre promotorii științelor arhivistice din țara noastră: B.P. Hasdeu și D. Onciul. Vreme de un an și ceva, biserica mănăstirii a rămas — monument solitar, profilat pe un morman de ruine — ca o măturie acuzatoare a crimei

făptuite împotriva istoriei.

Apoi a venit și acea zi de mai a anului 1986 în care a început mișcarea de translație a bisericii, mutată, în vale, ca odinioară biserica Caplei, la 227 metri de locul ei inițial. Desigur o mare performanță tehnică, umbrită din păcate de obiectul acestei translații — *construcția pe care Mihai Viteazul hotărîse, cu strănică afurisenie, să rămână „nestrîcată în veci”* — pe terasa de jos a Dimboviței, unde curînd a fost „înghițită” între blocuri.

În 1794, Luigi Mayer, peisagist englez de origine italiană, care îl însoțise, în calitate de desenator, pe ambasadorul Robert Ainslie, în timpul călătoriei sale de la Istanbul la Londra, realiza cunoscuta sa gravură înfățișînd mănăstirea Mihai Vodă văzută de pe malul opus al Dimboviței — imagine simbol a Bucureștiului medieval. O imagine păstrată dar ascunsă, din păcate, în peisajul Capitalei române, începînd din anul 1986, la numai cîțiva ani de aniversarea de patru ori centenară a monumentului. ■

Precizare

În legătură cu motiunea adoptată de Senat, la propunerea d-lui senator Vasile Mois, privind sărbătorirea a 525 de ani de la atestarea Bucureștiului în chip de capitală a Țării Românești, trebuie precizate următoarele:

1) Orașul București este atestat documentar, încă din anul 1459, 20 septembrie, cînd Vlad Țepeș a emis un document „în cetatea Buceurești”; ulterior, Bucureștiul este menționat, tot ca loc de emitere a unui document, și în anul 1461. De asemenea, în timpul domniei lui Radu cel Frumos, de aici se emit alte patru-cinci documente (este vorba, desigur, numai de cele păstrate). Pe baza acestor repetate documente istoricii (Constantin C. Giurescu, P.P. Panaitescu, George Potra ș.a.) au considerat, în mod justificat, că Bucureștiul îndeplinea funcția de reședință domnească încă din timpul domniei lui Vlad Țepeș. Este drept că într-un document din octombrie 1465 i se spune „cetatea de scaun” București, dar această precizare reprezintă doar o formulă de cancelarie, nicidecum faptul că, de-abia

de atunci, Bucureștiul i se recunoștea oficial calitatea de capitală a țării. De altfel, următoarele documente (primul emis la mai puțin de o lună) nu mai menționează Bucureștiul drept cetate de scaun. Să înțelegem că, după această primă mențiune în chip de capitală, a încetat să mai fie reședință pînă în 1473, cînd i se spune din nou cetate de scaun? Evident că nu! Bucureștiul a fost reședință domnească — una dintre reședințele domnești ale Țării Românești, alături de Tirgoviște (așa cum Tirgoviște a fost, la rîndul ei reședință, alături de Argeș) — încă din anul 1459, data 1465 fiind propusă artificial.

2) O precizare și în legătură cu felul în care urmează să fie sărbătorit acest eveniment, printr-o slujbă la Biserica zidită de Mircea vodă, „fiul Doamnei Chiajna”. În realitate este vorba de Biserica cu hramul Bunei Vestiri, numită și Curtea Veche. E zidită de Mircea Ciobanul, soțul Doamnei Chiajna. E păcat ca într-un document al Parlamentului să se strecoare inadvertențe istorice.

G.D.

BIBLIA LUI WULFILA

Mitropolit NICOLAE CORNEANU

Doresc să evoc în cele ce urmează prima traducere a Bibliei în limba gotă, făcută de episcopul Wulfila, traducere care marchează — potrivit opiniei specialiștilor — începuturile literaturii germane. Evenimentul acesta este strins legat de istoria vechiului creștinism românesc prin faptul că Wulfila a întocmit traducerea sa pentru goții ziși „minori” (Gothi qui dicuntur minores), care au trăit o vreme pe teritoriul unde s-a zămislit poporul nostru.

Peste teritoriul în care vechea populație autohtonă și-a împreunat viața cu aceea a romanilor și coloniștilor aduși de ei, încep să treacă din bună vreme o serie de popoare migratoare, lăsând urme mai mult sau mai puțin trănice. Între acestea se numără goții de neam germanic porniți din Peninsula Scandinavă și din nordul Europei Centrale. Sosirea lor datează înainte de anul 270, dar se așază aici mai trăninc după momentul retragerii administrației împăratului Aurelian la sudul Dunării.

În condițiile de atunci, venirea goților a

însemnat războaie numeroase pentru că ei tindeau să ocupe un teritoriu stăpinit de o populație locală avind organizare și instituții proprii, ba chiar o cultură ce atinsese un anume grad de înflorire. Și apoi, Imperiul roman, deși își retrăsese administrația spre sud din motive strategice, nu înțelegea să renunțe cu totul la teritoriile ce le-a deținut și mai ales la apărarea noilor granițe replate.

Învinși și pacificați, goții ajung la un echilibru stabil cu romanii, intră în relații cu ei și le primesc influența. În atari împrejurări, creștinismul, care pătrunsese de bună vreme la nordul Dunării, fiind îmbrățișat de autohtoni cu căldură, nu rămâne necunoscut nici goților. Se organizează comunități creștine cu preoți și episcopi. La sinodul I ecumenic de la Niceea, din anul 325, participă un anume episcop Teofil al Gotiei. Acela însă care va contribui mai mult la propovăduirea Evangheliei printre goții așezați în Dacia este Wulfila. Cine era el și care i-au fost faptele?

Pentru binele sufletesc

Wulfila (cum scriu Casiodor și Iordanes, istoriograful goților) sau Ulfilas și Urfilas (cum scriu autorii greci Sozocrate, Sozomen, Teodoret și alții) era descendentul unei familii grecești din Capadocia, deportată în țara goților, unde se asimilează acestora. El s-a născut în jurul anului 310, la nord de Dunăre, și a avut parte de o instrucție îngrijită. Pe lângă limbile greacă și gotă, pe care le cunoștea din familie, el învăța limba latină, vorbită curent în aceste părți. Deveni lector, diacon și apoi preot, ca la vârsta de 30 de ani să ajungă episcop. Informațiile ce le oferă istoricul Filostorgiu lasă să se înțeleagă că hirotonia a avut loc în Antiohia, cu prilejul sinodului semarian din anul 341, căci se știe că în vremea respectivă erezia lui Arie își avea destui aderenți, chiar printre mai marii imperiului, implicați di-

rect în disputele teologice. În asemenea împrejurări, cum și datorită presiunilor exercitate de oficialități influente, cu care noul episcop înțelegea să nu intre în conflict, Wulfila primi semarianismul.

Odată ales episcop, Wulfila se dedică cu însuflețire propovăduirii lui Hristos, mai ales că numeroși goți erau încă păgini. Aria sa pastorală a constituit-o ceea ce documentele vremii califică drept „Romania”, nume ce — de abia dacă mai e de trebuință a fi subliniat — se aseamănă mult cu cel de România de astăzi.

Pentru a face mai bine cunoscută învățătura Bisericii, Wulfila se apucă de tradus *Biblia* în limba goților, nu însă înainte de a fi creat un alfabet propriu, după modelul alfabetului grec și latin, și — cum era firesc — al celui ru-

nic. Activitatea episcopului got la nordul Dunării fu curînd tulburată de izbucnirea unei prigoane care l-a obligat să treacă, împreună cu un mare

grup de conaționali, în Moesia, eveniment care a avut loc în jurul anilor 348-350. Împotrivirea „îndărătnică și perfidă” a goților rămași păgini și care aveau să căsuneze încă multe suferințe goților creștini ce n-au părăsit nordul Dunării și-a făcut efectul.

Wulfila își stabilește reședința la Nicopolis ad Istrum, oraș deosebit de dezvoltat în acea vreme. Profitînd aici de oarecare liniște și nu mai puțin de ascendent asupra contemporanilor, el își reia lucrarea evanghelizatoare. Crează în jurul său o adevărată școală teologică din care va ieși, printre alții, Auxentius, ajuns episcop la Durostorum, și trimite misionari în special printre cei de neamul său, stăruind pentru binele lor sufletesc și înnobilarea caracterului războinic. Spre folosul celor dintr-un neam cu el, termină de tradus *Biblia* lăsînd însă de-o parte — cum ne spun documentele vremii — *Cărțile Regilor*, întrucît goții, potoliți pentru moment în spiritul lor războinic, aveau

nevoie doar de un mic îndemn spre a reveni la vechile obiceiuri.

Timp de 40 de ani își desfășoară Wulfila activitatea în aceste locuri, „propovăduind prin harul apostolic, fără întrerupere, în limba greacă, latină și gotă”, ceea ce ne dovedește extensiunea misionarismului său. În ce măsură fu prosperă această perioadă ne-o dovedește și faptul că putea să-și întocmească până și un sigiliu. Singurul lucru discutabil îl constituie menținerea sa în erezia semiariană. Dacă ne gândim însă la confuziile doctrinare de atunci, la presiunile exercitate de împărații arieni și acolii lor asupra goților cu scopul de a-i atrage la ideile lui Arie, pe de-o parte, la buna credință a lui Wulfila care în fond socotea că „nu este diferență de dogme și că despărțirea s-a făcut din cauza unor certuri zadarnice”, pe de altă parte, îi vom găsi poate unele circumstanțe atenuante. În acest context, nu este lipsit de interes să amintim pe deasupra mărturia lui Sozomen că, în ciuda faptului că la anul 360 Wulfila participă la un sinod acacian ținut în Constantinopol, el a continuat „să rămână în comuniune cu episcopii care susțineau hotărârile sinodului de la Niceea”.

Din nou a intervenit însă la nordul Dunării o prigoană anticreștină pornită de regele got Atanaric (370-372), agravată în plus de năvălirile hunilor. Acum va suferi moarte de martir Sf. Sava Gotul (372), ale cărui moaște vor fi cerute de cunoscutul arhiepiscop al Cezareei Capadocii, Sf. Vasile cel Mare, și mulți alții. Încă o dată, parte dintre goții creștini nord-dunăreni conduși de Fritigern trec în Moesia și obțin, la insistența lui Wulfila, drept de azil din partea împăratului arian Valens, care profită de situație și le impune credința sa eretică.

Nici soarta lui Atanaric nu va fi însă mai bună. După ce fu determinat să înceteze prigoana — la aceasta contribuind și demersurile întreprinse

Biblia lui Wulfila (facsimil din Codex Argenteus)

de Wulfila — trebui să părăsească el însuși locurile unde își exercita domnia, cu care prilej a îngropat la Pietroasa, lângă Buzău, o comoară descoperită în veacul trecut și cunoscută sub numele de „cloșca cu pui”. E interesant de remarcat că pe un colan aparținând acestei comori ce se păstrează la București, se află gravată una din puținele inscripții runice pe care cercetătorii au citit-o: „Gutani o wi hailag”, ceea ce s-ar traduce: „Al goților stăpîn ereditat [sau ocrotitor] sacrosanct [adică sfânt și inviolabil]”.

Absorbit de misiunea sa episcopală, Wulfila se ținu cât putu mai departe de gravele frământări ce au cuprins imperiul, neavind bunăoară nici un amestec în revolta goților împotriva împăratului Valens și cu atât mai puțin în uciderea acestuia în lupta de la Adrianopol (378). Era de altfel și bătrîn. Îngreunat de cei 70 de ani petrecuți în neîntrepută muncă, se stîns din viață în 382, la Constantinopol, unde împăratul Teodosie I îl chemase să ia parte la un sinod.

O lucrare gigantică

Cum am arătat deja, meritul cel mare a lui Wulfila a fost, înainte de orice, traducerea *Sfintei Scripturi*. Pentru vremea aceea cînd textul sacru era cunoscut doar în ver-

siunea sa greacă și mai apoi latină, gîndul de a-l traduce într-o altă limbă însemna foarte mult, nu pentru că tălmăcirea lui pe înțelesul poporului ar fi fost interzisă de cineva, ci din pricina greutatea legată de transpunerea unei terminologii specifice noii învățăturii creștine, precum și mijloacelor reduse de multiplicare a manuscriselor. Episcopul got înfruntă însă toate dificultățile și dădu cea dintîi versiune a *Bibliei* într-o limbă germană.

Iar ceea ce a înfăptuit Wulfila depășește, potrivit opiniei specialiștilor, atât vechea Itala cît și Vulgata lui Ieronim. „Numai Luther a putut înțrece în această privință pe episcopul got, spunea cineva, prin fidelitatea originalului, prin marea popularitate ce a cîștigat-o în urmă, prin meritele literare și mai ales prin marea serviciu ce a adus cauzei Evangheliei... Traducerea sa a fost o lucrare gigantică, și ne place să credem că episcopul got, ca și Luther, și-a primit cu abundență fructele muncii sale, la care fără îndoială și-a sacrificat cea mai mare parte a vieții”.

Biblia Gothica, cum se numește traducerea lui Wulfila, are la bază textul grec. Transpunerea acestuia în limba gotă s-a făcut respectînd cu fidelitate originalul. Unde traducătorul n-a găsit cuvîntul potrivit, el a păstrat pe cel grecesc, procedeu utilizat, de altfel, și de autorii versiunilor latine. Pe lângă împrumuturile din greacă există și altele făcute din limba latină, care se vorbea curent în regiunile locuite de goți, după cum se întîlesc, se pare, și reminiscențe armeano-capadociene.

La nevoie, Wulfila n-a ezitat însă să creeze cuvinte noi, întotdeauna ținînd seama de spiritul limbii gote. În acest sens, s-ar putea cita, bunăoară, folosirea cuvîntului *ierni* în loc de *ani* sau *flori* în loc de *crini*. Mai mult decît atîta însă, el evită cu grijă, spre a nu crea confuzii, cuvintele de natură religioasă care circulau în graiul goților necreștini. Astfel, noțiunea

de „sfînt” pe care limba gotă o reda prin „hailags”, Wulfila o traduce cu „weihis”. Faptul acesta presupune că atît conţinutul cit şi sfera de folosire a lui „hailags” nu coincideau cu acelea ale noţiunii noi pe care o înfîntăm în *Biblie*.

Şi pentru că am pomenit de arianismul lui Wulfila, ar trebui să mai arăt că unii au încercat să găsească urme ale concepţiei lui Arie¹ cu privire la persoana a doua a Sfîntei Treimi, în traducerea *Bibliei*, exemplificînd cu textul din *Epistola către filipeni*, capitolul II, versetul 6. Textul în cauză are în centrul său expresia greacă „*isa Theo*”, pe care Wulfila o traduce cu „*galeiks Gutha*”, de unde ar rezulta că Iisus e considerat asemănător lui Dumnezeu, nu însă identic cu Dumnezeu sau Dumnezeu însuşi. Cuvîntul „*galeiks*” — afirmă unii comentatori, ar reda grecescul „*omolos*”, în timp ce pentru „*isos*”, Wulfila ar fi trebuit să spună „*ibna*”. Dacă episcopul got a tradus cu intenţie „*isos*” prin *galeiks*, locul este desigur întretesut de arianism, căci pentru a rămîne fidel textului ar fi trebuit să se servească de cuvîntul „*ibis*” (*ibna*), care corespunde exact cu „*isos*”.

Sînt însă şi locuri din care rezultă că Wulfila îl socotea pe Iisus Hristos Dumnezeu adevărat, cum este de exemplu *Epistola către romani*, capitolul IX, versetul 5.

Lăsînd de-o parte aceste subtilităţi, e absolut neîndoielnic că Wulfila nu şi-a permis nici o alterare a textului original şi că traducerea sa este corectă şi clară, cum o ilustrează grăitor textul rugăciunii *Tatăl nostru* (după Matei, capitolul VI, versetele 9-13).

Traducînd *Sfînta Scriptură*, se pare că Wulfila urmărea două scopuri: în primul rînd să o facă înţeleasă credincioşilor săi care participau la serviciile religioase, cu ose-

bire la celebrarea Sfîntei Euharistii; în al doilea rînd să-i popularizeze conţinutul, astfel încît să contribuie la transformarea caracterului războinic al goţilor. Nu există un dubiu cu privire la aceea că, în ambele direcţii, el a obţinut rezultate apreciabile. De la Wulfila începînd, neamurile germane vor folosi mereu *Biblia Gothica* la serviciile religioase, multiplicînd-o în numărînd copii, dintre care aşă-numitul *Codex Argenteus Upsaliensis*, compus în veacul al V-lea sau al VI-lea, este unul din cele mai vestite, — fie sub formă de cărţi de edificare sufletească, fie ca lecţionare pentru uzul liturgic.

Pentru a aprecia măsura în care traducerea lui Wulfila a influenţat modul de viaţă al goţilor, se poate menţiona fie şi numai mărturia lui Ieronim, potrivit căruia „triburile goţilor în marş îşi aveau preoţii lor, iar corturile le serveau de biserici; războinicii, mergînd la luptă, cântau psalmi în limba lor grosolană...”. Vremurile de atunci au fost însă prea aspre şi soarta goţilor migratori prea tragică pentru a se fi putut culege toate roadele decurgînd din însuşirea cuprinsului *Bibliei*.

Prin *Biblia* sa, Wulfila a devenit părintele literaturii germane: strămoşii germanilor, goţii, au avut primul lor început de civilizaţie pe pămîntul românesc. Primele lor buchii s-au format aici, după cum şi credinţa creştină goţii şi-au căpătat-o tot aici. La aceasta am contribuit noi, prin strămoşii noştri, în mare măsură. *Biblia* lui Wulfila poate da serioase concluzii atît pentru existenţa şi vechimea creştinismului nostru în Dacia cit şi cu privire la manuscrisele de limbă latină, manuscrise care trebuie să fi existat şi circulat în această parte prin strămoşii noştri care nu-şi despărţiseră atunci limba lor proprie de cea a fraţilor latini din restul imperiului. ■

R.W.

SETON-WATSON...

(Urmare din p. 9)

rea acestor teritorii pestriţe într-o singură unitate s-a datorat, în primul rînd, unor cauze istorice, politice şi dinastice, în vreme ce unitatea lor economică, aşă cum ştie ultima generaţie, a fost rezultatul unei evoluţii industriale şi birocratice extrem de artificiale, de la mijlocul sec. XIX, dirijată de la Viena şi Budapesta².

Concluzia lui Seton-Watson era: „Vechia Ungarie nu era atît o unitate geografică, cit una politică şi unitatea „politică” se baza pe concentrarea puterii în mîinile unei oligarhii funciare bazate pe condiţiile primitive în care este menţinută ţărănimia şi, în final, pe „centralizarea fără compromisuri” cu care se laudă chiar delegaţii maghiari. Dar, de îndată ce dinastia şi forţa militară cărora oligarhia le datora, în realitate, continuitatea de stăpînire, s-au prăbuşit sub presiunea Marelui război, şi Ungaria s-a dizolvat în părţile componente. Mitul unei „naţiuni politice unice şi indivizibile” a rămas în toată goliciunea sa, iar slovacii, românii, croaţii, sîrbii şi germanii s-au şi îndreptat spre ruinele lor de peste vechile frontiere. Legea constituţională ungară, construită atîta vreme pe ficţiuni legale complicate, a căzut în faţa testului realităţii”.

În cursul vizitei întreprinse în 1920 la Bucureşti, în capitala României reintregite, R.W. Seton-Watson declara: „România a intrat într-o etapă în care, graţie situaţiei sale geografice şi politice, va atrage atenţiunea şi în acelaşi timp stîmna lumei întregi. Dunărea şi Marea Neagră au devenit, mai mult ca orînd, două dintre cheile vechii case europene, unde toţi suntem locatari”. ■

¹ Doctrină datorată preotului Arie din Alexandria numită, de aceea, arianism. Nega identitatea de substanţă dintre Hristos şi Dumnezeu tatăl. A fost declarată eretică la conciliul de la Niceea.

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA MAREA UNIRE

(Urmare din p. 17)

la cuțite asupra războiului.

11/24 noiembrie. Regele a dat ordin ca dl. Maiorescu să fie înștiințat că ar dori să-l vadă. I s-a comunicat lucrul la telefon și azi a sosit următoarea cerere în audiență: „Domnule adjutant, Am onoarea a vă ruga să binevoiți a solicita de la Maiestatea Sa regele o audiență în favoarea mea. Cu deosebită stimă, T.M., senator, cu locuința în stradela Lahovari, fostă Lustrului, nr. 7”. Audiența s-a hotărât pe mine la 5 d.a. [Adăugire tirzie a lui G.T.K.: „Sosind cu un minut înainte de ora 5, mă ia de braț și începe a-i curge lacrimile, zicându-mi: Mi-i lehamite de toate.”]

14/27 noiembrie. La mareșalat aud vorbindu-se de trei rapoarte de la Roma pe care ministrul le-a încredințat regelui și-acum cerindu-se înapoi, regele nu le mai găsește. Odată am găsit niște scrisori nemțești rătăcite în teancul de petiții ce-mi trimisese regele. Când i le-am trimis înapoi s-a arătat foarte mulțumit pentru că le căutase și nu le putuse găsi.

16/29 noiembrie. În esară am fost cu d-na Basset și d-rele Kraus la cursul de deschidere a lui [Al.] Tzigara

[Samurcaș] despre istoria artei. A vorbit despre renașterea artistică a României sub regele Carol, făcând apărarea lui Le Comte de Nouÿ în lung și în lat. Lumea începu să șoptească și să murmure, căci din proiecțiunile luminoase îi săreau în ochi devastările ce-a săvârșit Le Comte în monumentele noastre vechi: Sf. D-tru din Craiova cum a fost și cum este, tot așa mitropolia din Tîrgoviște și chiar Curtea de Argeș, unde contrastul între așa-zisul Palat și biserica este așa de neplăcut etc. D-na Basset zicea: „Iorga în conferința de alaltăsară vorbea dintr-un prisos de cultură, pe cînd Tzigara ne-a ținut cu citate superficiale”.

21 noiembrie/ 4 decembrie. Asară la conferința lui Iorga despre politica externă a regelui Carol. Lîngă soții Basset și d-rele Kraus. D-rele îmi spun că lucrurile se încurcă prin căderea Belgradului și că nu mai pot pleca la Budapesta. Seculici se gîndește să plece. Apoi dă, zic eu, prea s-a amestecat în trebile noastre el, care nu-i cetățean român. Dl. Basset le amenința pe fete că vor fi cercetate în casa lui.

Iorga vorbește despre ame-

1 André Le Comte de Nouÿ (1844-1914), arhitect francez. A venit în România în 1875, chemat pentru restaurarea unor importante monumente istorice — bisericile de la Curtea de Argeș, Trei Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași ș.a. A fost și apreciat dar și criticat pentru intervențiile sale în refacerea acestor vechi bijuterii arhitectonice românești.

nițările cu ocupație din partea turcilor în vara 1866, despre izolarea noastră și serviciile aduse de sirbi (prințul Mihail declara că dacă turcii atacă pe români, sirbii nu pot rămîne liniștiți) și de răscoala cretanilor. Lasă a înțelege că și azi trăim timpuri asemănătoare, apăsînd pe cuvîntul recunoștință.

La sfîrșit, dl. Basset aplaudă mult. Dl. Iorga mă cheamă la restaurant. Mă întreabă dacă într-adevăr a fost mai slab ca data trecută. Îi răspund că trebuia să stabilească două-trei puncte de care să se anine mintea ascultătorilor. Recunoaște că trebuia să facă așa, dar zice că data trecută fiind chestii de ordin general s-a simțit mai liber în exprimare, pe cînd asară era jenat de prezența lui Tzigara și a lui Basset, care parcă stăteau la pîndă. Ș-apoi și scaunul pe care stă e prea mare și neîndămănos. Iar pe deasupra era foarte preocupat și abătut de căderea Belgradului. Va căuta numaidecît să vorbească disară sau mine-sară despre sirbi și căderea Belgradului. Trebuie să le trimitem un cuvînt de simpatie și de durere.

Iorga se teme de nepregătirea noastră, dar nu poate spune acest lucru ca Părvan. Dintr-atîtea părți i-au venit știri dureroase, încît se simte cu totul umilit și cea mai grea umilință este umilința națională. ■

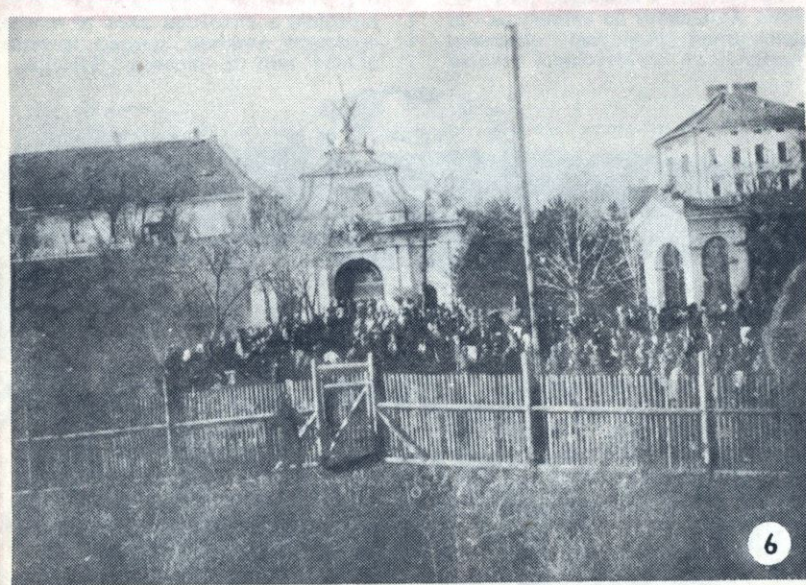
**Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ**

PLANSELE NOASTRE

① ② ③ ④ Fotografii-document din cronică Marii Uniri, păstrate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române: 1. Sfîntirea steagului Consiliului Național Român (Viena, 14 noiembrie 1918); 2. Aspect din marea mulțime de români întruniți la Alba Iulia, pe Cîmpul lui Horea, pentru a fi de față la marelui act istoric al proclamării Unirii; 3. 4. Episcopii Miron Cristea (ortodox) și Iuliu Hossu (greco-catolic) vorbind mulțimii în istorica zi de 1 Decembrie 1918; 5. Membrii Consiliului Dirigent, ales la 2 decembrie 1918; 6. Intrarea Regimentului 5 vînători români în Alba Iulia (19 decembrie 1918); 7. Delegați ai satelor transilvănene veniți să-l întîmpine pe generalul Berthelot pe peronul gării din Alba Iulia (1 ianuarie 1919); 8. Încoronarea regelui Ferdinand în cetatea Unirii, la 15 octombrie 1922 (Pentru cauza dreaptă a românilor, p. 4)

Termenul „ceangăi“, derivat din cuvântul „csángók“ (corciți), e folosit, pentru prima dată, prin anul 1780. Într-o lucrare intitulată *Notitia*, redactată atunci dar publicată în traducere maghiară și germană în anul 1783, misionarul secul Petru Zöld îl utilizează pentru a defini un grup de locuitori întâlniți de el în Moldova (unde Zöld găsisse adăpost încă din anul 1766, refugiindu-se din Transilvania, în vremea persecuțiilor religioase la care erau supuși catolicii de către autoritățile calvine). Petru Zöld credea că avea de-a face cu un grup de secul refugiați cindva în Moldova (e Sicilia originati), grup care și-ăr fi uitat limba, vorbind-o „în chip dezagreabil“ (loquuntur hungaricam multo blesius), foarte petic și sisit, remarcind că toți vorbeau limba română (omnes linguam moldavicam sive valachicam... loquuntur).

S-au emis, de-a lungul timpului, numeroase păreri cu privire la această populație, „enigmă istorică“, după cum o definea Gustav Weigand, cu marea sa competență în studiul limbii române. Diferiți cercetători ro-

intr-o vreme cind apartenența religioasă se identifica exagerat cu originea etnică (ortodocșii fiind considerați implicit români, iar catolicii neapărat maghiari sau secui), au determinat o serie de autori să considere populația respectivă drept „unguri“. Prin această generalizare, s-a dat naștere unei pseudo-probleme etnice, cum pe bună dreptate o definea în studiul său istoricul Radu Rosetti: Une minorité ethnique imaginaire en Moldavie (publicat în 1922, în *Journal des Débats*).

S-a ajuns treptat, prin exclusivism și superficialitate, la publicații și interpretări care au transformat un fenomen local, de normală mișcare demografică, într-o creație livrescă de nouă „etnie“. Excepțiile din câteva sate (Pustiana, Luizi-Călugăra), mai conservatoare ale graiului incriminat sub „marca“ de corcitură dată de Zöld, nu justifică generalizarea la întreaga populație catolică a unui specific etnic — nu excludem — inițial, poate, chiar seculo-maghiar.

Cercetări cu caracter complex — etnogra-

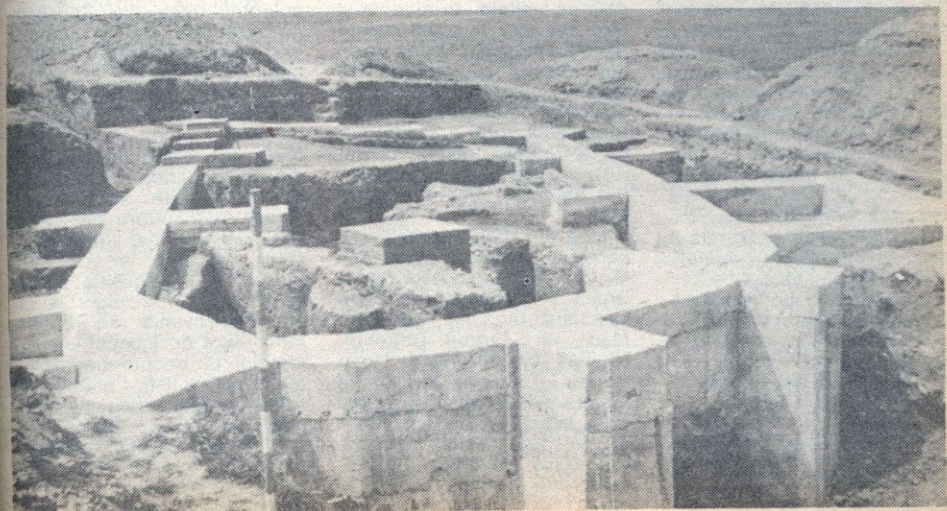
CEANGĂII — DINCOLO DE ENIGMĂ

Dr. ION DUMITRIU-SNAGOV

mâni și străini au apreciat că ar fi vorba de un grup de secul, cumani, pecenegi ș.a. care, în diferite împrejurări ale istoriei, s-ar fi statornicit în zona apuseană a Moldovei, între Siret și Carpați. Vorbirea maghiaroformă „stricăță“, precum și ritul catolic,

fic, lingvistic, istoric — au dovedit apartenența etnică românească a catolicilor din Moldova, cognomenul de „ceangăi“, pe care ei l-au respins cu vehemență, dovedindu-se impropriu. Mai mult, foarte mulți dintre catolicii moldoveni nu au cunoscut această

Biserica mușatină din Berindești descoperită în urma cercetărilor arheologice (reconstituire)

denumire decît recent, după apariția cărții lui Dumitru Mărtinaș, în anul 1985¹. Ei s-au considerat întotdeauna catolici români, nebeneficînd de scrierile în limba maghiară, care îl revendicau la etnia „ceangăiască” (necunoscînd altă limbă decît româna). Formele rudimentare maghiariforme, manifestate zonal, cum nu s-au putut completa într-o minimă structură de grai (nici odinioară și nici astăzi) nu constituie un temei pentru a se considera populația respectivă ca masă secuiască ori maghiară care, stabilindu-se în mediul românesc de la est de Carpați, să fi suferit o deteriorare a graiului vorbit în chip unitar.

Studiile recente asupra populației catolice din aceste zone evidențiază că specificul lingvistic invocat are o dublă proveniență: pe de o parte, el este rezultatul de complementaritate între substratul de origine română transilvăneană (nu moldoveană!) față de un suprastrat de origine discutabilă, foarte probabil seculo-maghiarofonă; pe de altă parte, el este un rod al activității de pastorație a misionarilor maghiari asupra populației românești emigrate din Transilvania (a se vedea impresiunile cantității de rapoarte ale misionarilor italieni în Moldova, rapoarte aflate în Arhivele Vaticanului).

În general, evoluția istorică aduce în discuție grupuri de populație românească,

trăind într-un mediu secularesc, care cunoscuse o anumită contaminare lingvistică și care, în etape istorice succesive, încă nedeplin cunoscute, au trecut în Moldova, stabilindu-se în două zone: în împrejurimile orașului Roman și în zona Adjud-Trotuș.

În Moldova, „ceangăii” nu s-au așezat însă într-un teren lipsit de populație, ci în zone de vechi și puternică locuire românească, de care noii veniți erau legați prin afinități etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Descifrării unui atare proces i-a fost rezervată și tema de cercetare întreprinsă de noi din anul 1985, în condiții de clandestinitate (pînă în decembrie 1989), datorită restricțiilor regimului politic din epocă față de problemele istoriei eclesiastice. Ea s-a bucurat însă nu numai de entuziasmul, dar și de sprijinul material al Mons. Ioan Robu, arhiepiscopul catolic de București, și al Mons. Petru Gherghel, episcopul catolic de Iași, în dorința unanimă de a se stabili adevărul, folosind din plin metodologia științifică actuală în studiul originii și continuității istorice a populației în satele catolice. Începînd din toamna anului 1985, sub conducerea subsemnatului, am constituit un colectiv larg de istorici, lingviști, arheologi, etnologi, antropologi, ca loc de desfășurare al cercetărilor fiind aleasă localitatea Săbăoani, din apropierea Romanului.

De ce Săbăoani?

Din mai multe motive. Întîi, pentru că satul Săbăoani este amintit în documente încă din ultimii ani ai secolului al XVI-lea (1599) ca fiind locuit de o numeroasă populație de rit catolic. Încă din Evul Mediu, Săbăoanii constituiau o însemnată localitate în jurul căreia gravitau numeroase sate și cătune locuite, de asemenea, de „ceangăii”: Licușeni, Gherăiești, Piledești, Tețcani, Buruienești, Tămășeni ș.a. În prezent, cu cei peste 12 000 locuitori ai săi, așezarea constituie cea mai însemnată localitate rurală în care viețuiește o populație catolică românească.

Apoi, prospecțiunile arheologice anterioare, ca și amintirile localnicilor, păstrate în toponimia unor locuri din zonă, ilustrează o bogată isto-

rie. În împrejurimile localității de azi, la locul numit de săteni „La islaz”, situat pe terasa superioară a Siretului, pe o întindere de cîțiva kilometri pătrați, se înșiruie o mulțime de așezări, unele cu o vechime cronologică bine definită, altele urmînd a-și dezvălui abia de acum înainte tainele, dar toate făcînd parte din aceeași succesiune de așezări aparținînd uneia și aceleiași colectivități umane. În această zonă a existat satul Berindești, (astăzi dispărut), purtînd același nume cu riul Berendiș, afluent al Siretului.

Încă din 1985, primele anchete lingvistice, etnografice și folclorice, desfășurate la Butea și Săbăoani de către specialiști din Cluj — dr. Ioan Mării, dr. Eugen Beltechi, Nicolae Mocanu și dr. Ioan Cuceu — au relevat aspecte inedite ale tematicii. S-a desprins astfel, în cadrul orientării de bază, zona Licușeni, odinioară localitate aparte, astăzi un cartier din Săbăoani.

Sat vechi (*Leucuseni* sau *Leucusonti*), el este anterior menționat în sale documentare din anul 1400, cînd e dăruit de Alexandru cel Bun episcopiei ortodoxe de Roman.

Din cercetările întreprinse au reieșit o seamă de particularități lingvistice deosebit de relevante ale locuitorilor săi, care ne permit să afirmăm că ele: a) aparțin graiului român transilvănean și conservă multe forme arhaice; b) conțin un lexic bogat în forme romanice nemodificate de graiul moldovean; c) influențele secuio-maghiare la locuitorii din Licușeni sînt minime, sub nivelul celor prezente la vorbitorii din vechiul Săbăoani, ceea ce probează că migrația lor din Transilvania s-a produs într-o fază de început a contactului cu secuio-maghiarii sau într-un stadiu de slabe condiții politico-administrative de deznationalizare la vest de Carpați (efectele colonizării nu ajunseseră la anihilarea substratului la data transferării populației în Mol-

¹ Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, ediție V.M. Ungureanu — Ion Coja, București, 1985 (ed. italiană *Originea catolicilor din Moldova*, Padova, 1987).

dova).

În anul 1988, prin Muzeul de istorie din Roman, a fost deschis șantierul arheologic Săbăoani, condus de Domnița Hordilă și dr. Vasile Ursachi, în apropierea comunei, în zona denumită de localnici „La cruci” sau „La bisericuță”.

Într-o primă fază, săpăturile au constatat în secțiuni de testare, sondându-se un teren în suprafață de aproximativ 25 000 m.p. Supoziția — bazată pe toponimele folosite de localnici — că aici s-ar afla vatra unei vechi așezări s-a dovedit corectă. Rezultatele au fost deosebit de spectaculoase. S-au identificat mai multe așezări, începând din epoca neolitică și continuând, într-o impresionantă succesiune cronologică, cu epoca dacică, prefeudală și feudală. Se completau astfel datele privind vechimea vieții omenеști pe aceste meleaguri, deosebit de prielnice pentru practicarea agriculturii și creșterea vitelor, îndeletnicirii tradiționale ale locuitorilor.

Așezarea neolitică, descoperită pe o terasă superioară a Siretului, cuprinde un singur nivel de locuire aparținând fazei A a culturii Cucuteni; și nu întâmplător: localitatea Săbăoani se află nu departe de Hăbășești, unde s-a descoperit una dintre cele mai importante așezări cucuteniene; o localitate de tip cucutenian s-a identificat și în satul Traian, din imediata vecinătate a Săbăoanilor.

Un cuptor de copt pîine și șase gropi de provizii, studiate în cadrul primei campanii arheologice, conturau

existența așezării dacice — o așezare, de asemenea, de agricultori și crescători de vite. Viețuirea geto-dacică se plasează în sec. II-III e.n. în plină epocă de afirmare a dărilor liberi, care pe Valea Siretului dispuneau de un puternic centru de rezistență. Această realitate istorică a fost anterior ilustrată de tezaurul descoperit la Muncelul de Sus (*Magazin istoric*, nr. 2/1983), situat la cîțiva kilometri nord de Săbăoani, tezaur alcătuit din vase romane datorite ca stipendiu unei căpetenii locale. Și la Săbăoani, materialul arheologic dacic constă dintr-o mare cantitate de piese ceramice, unelte și obiecte de podoabă — expresii ale unui stadiu avansat de civilizație.

Continuitatea de locuire geto-dacică la Săbăoani este evidențiată și de alte două locuințe, aparținînd, cronologic, sec. VI-VII e.n. precum și de vestigii ale unei construcții de mari dimensiuni, în care s-a găsit un cuptor păstrat aproape întreg, furnizînd importante date despre aspecte de viață materială ale locuitorilor perioadei respective.

Contraforturi mușatine și apeducte

De un interes științific deosebit s-au dovedit vestigiile așezării feudale, ale cărei urme au fost sesizate încă în campania anului 1988. Prin coroborarea datelor arheologice cu informațiile documentare, am putut identifica această așezare cu satul dispărut Berindești, menționat documentar — împreună cu Săbăoani — în primul deceniu al sec. XVII (document din anul 1606, emis de Ieremia Movilă), sat strămutat ulterior la Săbăoani. Descoperirea unei locuințe ne-a îngăduit să precizăm însă că așezarea era mult mai veche decît datarea ei documentară. Alături de fragmente ceramice și unelte, au fost identificate șase monede, dintre

care trei au putut fi determinate: două emise în timpul lui Alexandru cel Bun (tipul de monedă cu șapte flori de crin), una în timpul voievodului Alexandru II (1449, 1452-1454). Pe baza acestor monede, putem, așadar, conchide că așezarea dănuia încă... din prima jumătate a sec. XV, cu un veac și jumătate deci înainte de atestarea documentară!

Cel mai important rezultat al cercetărilor a fost găsirea urmelor unui lăcaș de cult, a cărui existență era, de altminteri, de bănuț, datorită toponimului utilizat de localnici: „La bisericuță”. Studierea amănunțită a acestui vestigiu, precum și a necropolei din preajma sa — de asemenea, sugerată de existența toponimului „La cruci” și de pelerinajele religioase anuale la ziua morților — au constituit obiectivul primordial al cercetărilor din anul 1989.

Săpăturile arheologice efectuate în zona respectivă au evidențiat nu una, ci... două biserici, dintre care cea mai veche, de epocă mușatină, provine de la începutul sec. XV. Era deci un așezămint anterior descoperirilor monetare amintite mai sus, situînd existența localității încă în primele decenii ale statului feudal al Moldovei. Să amintim că tot în această perioadă se plasează și menționarea documentară a orașului Roman (document din 30 martie 1392), localitate de care existența satului Săbăoani a fost strîns legată de-a lungul întregii sale istorii. Referindu-ne însă la aceasta

Medalioane aflate în diferite zone ale necropolei

construcție, trebuie subliniat că toponimul amintit mai sus era total nepotrivit: nu era vorba de o bisericuță, ci de o biserică de mari dimensiuni (17 m lungime, 7,5 m lățime — măsurate în interior) — mai mare decât orice altă construcție (inclusiv necropola voievodală din învecinatul oraș Roman).

Pentru importanța construcției pledează și alte amănunte. Biserica — așa cum o arată fundația (care cu prilejul cercetărilor a fost complet reconstituită) — era din piatră, cu ziduri foarte solide, cărora, pentru mai multă stabilitate (dată fiind construcția în pantă) li s-au adăugat puternice contraforturi (opt în exteriorul clădirii, cinci în interior). Zidul era tencuit, peste tencuială adăugându-se o pictură în frescă, după cum o demonstrează cele câteva fragmente păstrate. Ne putem gândi la disparutur fundație a Margaretei Mușata din Valea Siretului?

Prin dimensiuni, prin tip de construcție și prin arhitectură, lăcașul își află corespundențe doar în construcțiile similare de la Baia (prima reședință a statului Moldovei) și Cotnari (una dintre cele mai însemnate localități cu populație preponderent catolică de la răsărit de Carpați).

La o dată mai târzie și din motive ce urmează a fi descrise, pe prilejul viitoarelor cercetări, biserica a fost demantelată, piatra din zidul construcției fiind așezată, pentru protecție, deasupra unei conducte ce aducea apa în așezare, probabil în legătură cu râul Siret. Apeductul, de asemenea în curs de cercetare, reprezintă și el un obiectiv de mare interes arheologic, dată fiind raritatea unor astfel de construcții în așezările rurale din țara noastră; oricum, existența apeductului reprezintă o mărturie în plus a importanței acestei așezări încă în Evul Mediu.

După demolarea bisericii, în locul său a fost construită o altă, de mai mică dimensiune, un fel de capelă, cu

fundația și pardoseala realizate din piatră de râu — probabil „biserița” amintită prin tradiție.

Rezonanță magnetică și computere în sprijinul arheologilor

Strâns legată de existența celor două biserici este necropola așezării, din care au fost cercetate până în prezent peste 900 morminte. Inventarul acestora este relativ modest, caracteristic necropolelor rurale din țara noastră. Au fost însă descoperite și unele podoabe: cercei, diademe, bențite cu fir metalic, fragmente de țesătură cu fir de aur, inele, nasturi globulari, ilustrând începuturi de stratificare socială.

Un mormânt, descoperit în fața altarului pe latura de nord, aparține fără îndoială unui personaj eclesiastic de vîrf în ierarhia locală (un prelat catolic misionar?), lipsit de vreun indiciu de identificare. El conținea un schelet de talie robustă orientat, în chip singular, cu capul spre răsărit, privind deci spre poporul credincios și purtînd o cruce din argint cu picior, în stil baroc, cu brațele treflate, cu orificii în care era prins un crucifix, distrus apoi de trecerea vremii (ca obiecte de cult în dotarea bisericilor catolice sînt menționate documentar astfel de cruci la Săbăoani și Tămășeni — noiembrie 1670).

Cercetările de pînă acum răspund întrebărilor noastre asupra catalicilor din Berindești și asupra originii locuitorilor din Săbăoani, respingîndu-se teza ceangăizării lor. Grupul nostru de studii continuă însă investigațiile. În vederea obținerii de noi informații privind zona Berindești, grupul de fizicieni conduși de dr. Vasile Morariu de la IFA-Cluj, a investigat recent, prin tehnica rezonanței magnetice, o arie vastă în jurul bisericii mușatine, în vederea unor viitoare explorări arheologice, „întîite” numai în punctele sesizate prin cer-

cetările fizicienilor. Datorită probelor arheometrice astfel obținute, vom ataca punctele indicate pentru eventuale ruine (fundații, ziduri) sau obiective de densitate metalică în subteran, după hărțile transpuse grafic prin mijloace de tehnică computerizată.

Un interes cu totul deosebit îl reprezintă descoperirea unui crucifix și a două medaliaoane de bronz cu inscripția „Roma” și cu imagini creștine în stil catolic prinse într-o salbă cu monede de la jumătatea secolului al XVI-lea. Descoperirea completează celelalte probe și, împreună, demonstrează existența unei populații de rit catolic încă în sec. XIV-XV, deci cu mult înainte de a se vorbi de așa-zisa colonizare a „ceangailor”.

Concluzii de deosebit interes îngăduie descoperirile monetare, restaurate, 43 la număr, datorită cărora poate fi datată necropola în prima jumătate a sec. XV. În afara menționatelor monede de la Alexandru cel Bun și Alexandru II, se cuvin relevate alte două monede: una provenind din Țara Românească, emisă în timpul domniei lui Dan II (1422-1431, cu intermitențe), alta, din Transilvania, emisă de lancu de Hunedoara. Ambele stau mărturie legăturilor economice statornicite dintotdeauna între teritoriile locuite de români, legături în circuitul cărora — iată — se înscrau și locuitorii din Săbăoani. O notă de interes în plus reprezintă moneda de la Dan II — a patra descoperire de acest fel de pe teritoriul Moldovei. Cît privește cea mai târzie monedă, după care probabil necropola și-a încetat existența, aceasta datează din anul 1734, fiind emisă de Carol IV, suveranul Imperiului romano-german.

Cercetările arheologice confirmă, așadar, știrile furnizate de izvoarele documentare, privitoare la mărimea și însemnătatea localității. Sursele documentare provin din Arhiva Fraților Minori Conventuali din Roma, a căror is-

torie se leagă foarte mult de Moldova, ca „prima genită” (prim născut, prima misiune) a acestui ordin.

„La Săbăoani — consemna în a doua jumătate a secolului XVIII prefectul Provinciei Franciscane, Vito Piluzio — sint cam o mie de suflete”, cifră confirmată, cițiva ani mai târziu, de un alt emisar papal, Francesco Maria Spera.

Împrejurări istorice diferite — războaie pustiitoare, molime, năvăliri ale otomanilor sau tătarilor — făceau ca aceste cifre să fie fluctuante. Într-un raport din 1670, Petru Parcevič, episcop de Bacău, arată că în Moldova, urmare a instabilității generate de confruntările otomano-polone, n-au mai rămas nici a treia parte din locuitorii de pe timpul lui Vasile Lupu.

Și un ultim răspuns la întrebarea pentru ce Săbăoani?

Asemenea evenimente nu au ocolit desigur nici satul Berindești. În 1682, în urma unei invazii turco-tătare, numeroși locuitori au fost uciși, mulți alții au fost duși în robie, iar cei scăpați cu fuga s-au ascuns în pădurile din apropiere. Ceea ce mai rămăsese din sat a fost distrus de o nouă incursiune, din 1687. Potrivit tradiției locale, atunci, satul ar fi fost pustiit, arsă biserica ridicată de Margareta Mușata, mama lui Petru I, domnul Moldovei (1375-1391), iar clopotele ar fi fost îngropate, pe ascuns, în pădure. Oricum, dacă locuitorii supraviețuitori s-ar fi putut muta atunci la Săbăoani, necropola a fost încă mult timp folosită, până în sec. XVIII.

Pentru că Vito Piluzio da Vignanello, despre care am amintit că a avut reședință și la Săbăoani, a tipărit în anul 1677, la Roma, un *Catehism Creștinesc* în limba română, cu litere latine pentru necesități pastorale în Moldova. Catehismul acesta probează net

că și la Săbăoani el era folosit pentru români și nu pentru vorbitorii altor limbi (pînă astăzi nu se cunoaște un catehism pentru ceangăii).

Pentru că populația astfel catehizată a simțit românește și peste secole, din Săbăoani, a fost ales un reprezentant al țăranilor în Divanul *ad-hoc*, pentru unirea Moldovei cu Țara Românească, în 1859, un personaj activ anume Ion Robu, care se confrunta ca român cu vechiul regim feudal român.

Tot aici, săbăonenii au ridicat monumentul din centrul satului întru cinstirea eroilor lor, căzuți în războaiele pentru independență și eliberarea României.

În anul 1902, Săbăoenii numărau 2 462 suflete (în 1858 erau cam tot atîtea), iar astăzi sint peste 12 000; în 88 de ani n-a emigrat nici unul dintre săteni în secuiile sau de-a dreptul în Ungaria. Ei se declară toți români și resping termenul de cenzură.

În sfîrșit, pentru că ei au fost și au rămas, prin tradițiile românești nedismulate politic în nuanțe alogene, elemente active în societatea românească, copătași la victoriile și înfrîngerile pe care viața le-a pus în fața întregului popor român.

Pentru aceste motive, în circumstanțele istorice amintite, am ales Săbăoenii ca pivot de cercetare științifică, în perspectiva extinderii investigațiilor și în alte zone ale Moldovei, acolo unde istoria ne oferă ineditul, cu mirajul cunoașterii a ceea ce, curent, numim destin.

În pofida vicisitudinilor istoriei, locuirea pe aceste meleaguri, ca, de altfel, pe întreg cuprinsul românesc, nu a încetat totuși niciodată. Nici nu se poate vorbi, de altminteri, mai cu seamă în sec. XIV-XVII, de un vid demografic într-o zonă dispunînd de condiții pedo-climatice dintre cele mai bune, oferite de terenuri atît de propice agriculturii, creșterii vitelor sau altor activități economice, la care trebuie să adăugăm bogatele izvoare

existente în împrejurimi. Desigur, vitregiile unei perioade sau altele făceau ca locuitorii să se refugieze din calea invadatorilor. Îndată însă ce primejdia invaziei străine se încheia, locuitorii, răspîndiți în codri, reveneau la casele lor, refăcîndu-și gospodăriile, continuînd să-și desfășoare activitățile. Localnicilor li s-au adăugat noii veniți, români refugiați din zonele secuiești, din cauza persecuțiilor religioase, care găseau adăpost și ospitalitate la cei de un neam și o credință cu ei. Și, după cum o probează existența unor catolici neroni în Moldova (polonezi, unguri, germani), au fost găzduite și altfel de populații venite singular în diferite ocazii. Pentru că — trebuie precizat — în vreme ce în țări vecine persecuția religioasă era în floare, în țările române, toleranța religioasă era practică nu numai în vorbă, ci și în faptă. În virtutea acestor realități, locuitorii își declară singuri apartenența etnică, cu aceeași libertate pe care au avut-o în trecut la alegerea rezidenței, acolo unde societatea românească i-a apărut de persecutori. Și fără a-i porecli cu denumiri românești, corespunzătoare noțiunii cu care cei de care au fugit (la Berindești, Săbăoani sau altunde), i-au „mingiait” peiorativ ca ceangăi.

Toleranța de care vorbeam este ilustrată cu prisosință de un martor ce nu poate fi învinovățit ciuși de puțin de părtinire, el fiind tocmai un misionar catolic, anume Giovanni Battista del Monte Santa Maria. Răspunzînd unui chestionar, în anul 1670, la întrebarea a 12-a: „Unde este mai îngăduită și mai sigură activitatea misiunilor?”, el arăta: „În toată Moldova, peste tot, este îngăduit să slujești”, iar la a 16-a întrebare: „Cum este îngăduită practicarea religiei catolice?”, același răspundea: „Ortodocșii nu ne fac nici o greutate”.

Înțelegerea particularităților de evoluție ale așezărilor atribuite „ceangăilor” nu poate face, așadar, abstracție

de această evidență a existenței, încă de la începuturile statului feudal al Moldovei (și poate înaintea lui), unei populații românești de rit catolic în Moldova, populație care, chiar dacă nu practica religia oficială, dominantă, cea ortodoxă, putea să-și cultive nestinjenită convingerile religioase.

Asupra apartenenței etnice a locuitorilor acestor sate nu mai există nici un dubiu. Ei sînt români, așa cum s-au considerat dintotdeauna. Același Vito Piluzio, referindu-se la intenția de a se numi, ca superior al misionarilor pentru zona Săbăoani Giovanni Ungurul în locul lui Antonio Angelini, dădea referințe în favoarea acestuia din urmă: „Cunoaște bine limba, e bine văzut și cunoscut de acești locuitori și, dacă ar veni alt prefect neștiutor al limbii, nu ar fi primit așa de ușor”.

Români prin apartenența etnică și prin convingeri, cultorii satelor de pe Valea Siretului au luat parte activă la toate momentele legate de evoluția statului român modern. Printre reprezentanții săteni ponși care au subscris la unirea principatelor din 1859 s-a numărat și un deputat din Săbăoani, Ion Robu, care, răspunzând ispravnicului, afirma: „toate satele [din împrejurimile Romanului] m-au ales ca să le apăr drepturile în Marea Adunare”. Locuitorii din satele așa-zise „ceangăiești” au luptat cu arma în mînă pentru cucerirea independenței depline de stat la 1877 și au luat parte apoi la înfăptuirea visului multiseclar al Marii Uniri desăvîrșite în 1918.

Deși cercetările de la Săbăoani sînt departe de a se fi încheiat, ele oferă, de pe acum, importante premise și informații științifice privind autohtonă și continuitatea de locuire, evoluția culturală și contribuția locuitorilor, indiferent de natura convingerilor spirituale predominante într-o perioadă sau alta, la dezvoltarea economică și politico-socială a statului român, la unitatea și independența sa. ■

Un istoric român — membru al Academiei internaționale de arte moderne

„Academia internațională de arte moderne, Roma, Consiliul prezidențial. În baza art. 3, 6 și 17 al Statutului, în baza art. 1 al Regulamentului de funcționare, ascultînd părerea referentului, recunoscînd meritele artistice și științifice ale domnului Ion Dumitriu-Snagov, dorind să confere dovadă solemnă de stimă și recunoaștere oficială a înaltelor sale merite în domeniul înnoirilor și al cunoașterii, în ședința Consiliului din 19 mai 1990 a fost numit membru activ al Senatului Academiei, cu specificarea prevăzută în clasa I, categoria de cercetare științifică. Recunoscut istoric și cunoscător profund al relațiilor fundamentale dintre Sf. Scaun și România, căruia i se datorează un studiu amplu și documentat, care îl impune atenției lumii culturale.

Prezenta diplomă, prevăzută cu sigiliul Academiei, este eliberată cu toate efectele și prerogativele ce decurg din Statut.

Dat la Roma, la 21 iunie 1990

Secretar general
Dr. Maria Novelli

Înscris la fila 06, nr. 149
Președinte
Francesco de Benedetta*

Am citat, în întregime, documentul ce răsplătește activitatea stăruitoare, depusă pe tărîmul istoriei, și, deopotrivă, al statornicilor bunelor relații de colaborare între țara noastră și Vatican — activitate concretizată într-o serie de lucrări de deosebită valoare de dr. Ion Dumitriu-Snagov, vechi și statornic colaborator al revistei *Magazin Istoric*.

Articolul din paginile care urmează fusese pregătit pentru apariție încă în urmă cu ani. Două au fost motivele pentru care publicarea lui a fost, în cele din urmă, oprită: mai întâi, articolele cu conținut social deveniseră „flori rare” în publicistica istorică din țara noastră. Nu de alta, dar se puteau da idei... În cazul articolului în discuție, mai exista un motiv: evenimentele relatate în articol se petreceau la Sibiu, județ în care postul de prim-secretar era deținut de... N-a fost nevoie să ni se precizeze de cine era deținut acest post. Am înțeles și, neavând încotro, ne-am conformat. Articolul a rămas în sertar. Iată că acum, la cîțiva ani de la trimiterea lui la redacție și la 434 ani de la răscoala plebei sibiene, în condițiile victoriei unei lupte revoluționare ce a cuprins întreaga țară, victorie la a cărei reușită sibiienii și-au adus o contribuție prețioasă, publicarea lui a devenit posibilă. O considerăm instructivă și sub alt aspect: răscoala plebei sibiene din 1556 ilustrează spontaneitatea unor astfel de mișcări din decursul istoriei.

RĂSCOALA PLEBEI SIBIENE

DIN ANUL 1556

Dr. THOMAS NÄGLER

Este îndeobște cunoscut faptul că pe teritoriul regal administrat de sași în Transilvania locuitorii au beneficiat în tot Evul Mediu de o situație socială mai bună, instituită încă în anul 1224 prin diploma regelui Ungariei Andrei II. În acest privilegiu regele preciza că în teritoriul respectiv (așa-zisa provincie a Sibiului sau

cele Șapte scaune, la care s-au adăugat ulterior și districtele Bistriței și Țării Birsei) nu va dona moșii nobilimii, iar dacă acest lucru s-ar fi întimplat, sașii de aici ar fi avut dreptul să protesteze.

Într-adevăr, pentru dezvoltarea teritoriului regal administrat de sași, în care locuia și un mare număr de români, această prevedere din di-

ploma andreiană a fost cu siguranță cea mai însemnată, însă nu cum a crezut odinioară vechea istoriografie săsească, anume că istoria sașilor pe teritoriul scaunelor și districtelor s-ar fi desfășurat în afara rînduiriilor feudale, intrucît dintre cei trei beneficiari ai rentei feudale (statul, biserica și nobilimea) doar nobilimea era exclusă de la prestațiile țăranilor.

Sibiu (gravură din sec. XVII)

Constituie, totuși, un adevăr istoric faptul că, din acest motiv, marile răcoale țărănești din Transilvania Evului Mediu au avut epichentru în afara teritoriului regal menționat, fără să putem vorbi aici nicicum de o armonie socială. Pe de altă parte însă, aproximativ o treime a obștilor țărănești săsești se aflau în teritoriul comitatelor administrate de nobilimea maghiară, unde țărani sași au împărțit soarta iobagilor români și maghiari. Este semnificativ în acest sens faptul că în timpul răcoalei de la Bobilna (1437-1438) dintre cei 16 reprezentanți ai răsculaților semnatari ai convențiilor de la Cluj-Mănăstur, patru erau sași, trei dintre ei fiind din mediul rural, iar cel de-al patrulea meseriaș în Cluj. Cu toate acestea, date fiind particularitățile „constituției” medievale săsești și accentuata diviziune socială a muncii, care a contribuit în mod favorabil la geneza și evoluția orașelor din Transilvania, luptele sociale ale sașilor s-au desfășurat cu precădere în mediul urban.

Concomitent cu înflorirea orașelor bazată pe producția meșteșugărească de breaslă, s-a format un puternic patriciat urban săsec, care tindea să-și subordoneze mai întâi meseriașii de rînd și plebea urbană, iar mai apoi și țărănimea din satele lipsite de privilegii, ceea ce, firește, a determinat mișcări puternice. Încă în anul 1419 la Sibiu a avut loc răcoala croitorilor, care a deschis un lung sir de răvrări sociale ce au avut loc în toate așezările urbane ale Transilvaniei, inclusiv în cele miniere.

Cele mai adînci semnificații pentru întreaga problematică socială a orașelor transilvănene din secolul XVI le are însă răcoala săracimii sibiene de la 1556. Ea s-a desfășurat pe fundalul mai larg al luptei dintre Poarta otomană și Austria pentru dominația asupra țărilor din sud-estul Europei, cînd forțele sociale transilvănene încercau să întărească statutul de principat autonom, sub suzeranitatea Porții. La începutul anului 1556 a avut loc la Sibiu o congregație a Universității săsești (forul administrativ suprem al sașilor de pe teritoriul regal), care era formată îndeosebi din elemente ale patriciatului urban de origine comercială. Adunarea urma să hotărască asupra atitudinii sașilor față de multiplele grupări interne, în condițiile știrbirii grave a autonomiei țării de către cele două puteri. Aceste dezbateri au constituit preludiul răcoalei din primăvara aceluia an.

Patriciatul urban era constituit îndeosebi din negustori care practicau comerțul de tranzit, ei ocupînd locurile în consiliul urban, în

timp ce meseriașii de rînd puteau fi aleși în consiliul celor 100 – al centumvirilor, cum era numit – consiliul mai larg, care avea însă prerogative reduse. Marea majoritate a locuitorilor Sibiului era însă formată din meseriași, constituiți atunci în 28 bresle. Aproximativ a cincea parte a locuitorilor, în interiorul și în afara zidurilor, era formată din *ingulini* (iobagi), adică slugi, meseriași, zileri etc., fără drepturi cetățenești, adică fără case proprii. Centumvirii s-au ridicat deseori împotriva consiliului urban, care conducea în mod oligarhic treburile Sibiului (1513-1514, 1526-1528). În fruntea oligarhiei se aflau judele regal al provinciei Sibiului, Johannes Roth, și primarul orașului, Peter Haller. Datorită unor neliniști în oraș, începînd cu 2 februarie 1556, primăria a hotărît în mai multe rânduri creșterea numărului lefegiilor plătite de municipalitate. Cauza acestei neliniști a fost, se pare, reorientarea politicii filohabsburgice spre partida filotomana, reorientare determinată de primarul Haller. Judele regal Roth promisesse, în consecință, predarea armelor grele ale Sibiului noii partide, timp în care centumvirii au respins categoric această hotărîre. În cele din urmă consiliul și-a impus punctul de vedere predînd însă taberei otomane doar o parte din armamentul greu de artilerie.

Momentul hotărîtor pentru declanșarea răcoalei propriu-zise a fost izbucnirea unui incendiu distrugător în ziua de 31 martie 1556, căruia i-a căzut pradă cea mai mare parte a orașului; au ars, în total, 556 case, în flăcările incendiului găsim și moartea și 81 persoane. În dimineața zilei de 1 aprilie locuitorii orașului în ruine s-au adunat, o bună parte dintre ei fiind înarmați. Venite pentru a cerceta starea diferitelor străzi, autoritățile orașului au fost împinse cu ură. În timp ce-masa săracimii s-a strîns în piața Ringul Mic, centumvirii s-au adunat în cimitirul de lângă biserica principală. Dezbaterile acestora, care nu ne sînt cunoscute, au durat toată ziua. Poporul, în schimb, scandînd numele judelei regal Johannes Roth, considerat vinovat pentru cele întimplate în oraș, s-a îndreptat spre locuința acestuia de pe Ringul Mare (actuala piață a Republicii); intru-din Roth stătea ascuns în casă, o calfa de joacăr a tras într-o feareastră a locuinței. Obligat să iasă în piață, Roth, însoțit de judele scaună Augustin Hedwig și de alți patricieni, a fost luat de centumvirii Erich Bidner și Erich Zyll, fiind dus la adunarea centumvirilor

din cimitir. Răsculații l-au silit să meargă, sub escortă, pe toate străzile pustiite de incendiu. După această vizionare forțată, în momentul în care a vrut să intre în casă, calfa de lăcătuș Elias Schlosser l-a lovit cu sabia în cap și în umăr, iar calfa de joacăr Stefan Pöldner a tras cu pușca, doborîndu-l; după aceasta, muribundul a fost bătut de plebe pînă ce și-a dat duhul.

În această fază, răsculații s-au împărțit în două tabere. În timp ce unii apreciau că vinovatul a fost pedepsit, alții au întreprins o veritabilă vinătoare împotriva membrilor consiliului. Puterea, în oraș, a fost preluată de centumvirii, opoziția burgheză și plebea luînd unele măsuri pentru apărarea lui. Știrile documentare, lacunare, nu ne îngăduie să urmărim deznodămîntul răcoalei. Pe la mijlocul lunii aprilie patriciatul a reușit să preia din nou conducerea în oraș, probabil grație judei scaună Augustin Hedwig, apreciat de mase, în timp ce Peter Haller s-a retras, în cursul răcoalei, din viața publică. Probabil că și în alte cazuri, patriciatul a reușit, prin promisiuni, să atragă opoziția burgheză de partea sa, izolîndu-i pe plebe. La 1 mai a început procesul răsculaților prin audiere de martori. În mod acut în prim plan s-a pus uciderea judei regal Johannes Roth, pentru a nu dezlăui cauzele sociale ale răcoalei. Elias Schlosser și Stefan Pöldner au fost condamnați la moarte în contumacie, reușind să fugă la timp. În același fel s-au sustras pedepsei Quintinus Raw, Franz Schall și Endres Sadler. Erich Bidner, rămas în oraș – probabil conducătorul principal al răcoalei, membru al centumviratului –, Lorenz Styssken, și un al treilea, al cărui nume nu este sigur, au fost condamnați la moarte, fiind decapitați în ziua de 11 mai, în Ringul Mare. Velten Seeler și doi răsculați originari din Germania au fost expulzați din orașul și scaună Sibiului.

Răcoala din 1556 are o importanță deosebită nu numai pentru istoria Sibiului, ci și pentru răcoalele orașenești în general, mai ales prin aceea că meseriașii de rînd și săracimea au reușit timp de două săptămîni să preia puterea. Răcoala a eșuat din cauza lipsei coeziunii între elementele sociale participante, a unui program clar și convingător, a unei conduceri politice experimentate. Din actele ulterioare ale primăriei reiese că patriciatul a practicat o politică economică și socială abilită, pentru a atrage de partea sa o parte a centumvirilor, izolîndu-i pe cei neîmpăcați cu administrația oligarhiei patriciatului. ■

1936.

UN BAL LA MOGOȘOAIA

DUMITRU HÎNCU

Centenarul nașterii Marthei Bibescu (1890-1973) este omagiat, prin grija UNESCO, în toată lumea. Dar dacă e să judecăm lucrurile așa cum stau ele realmente și nu așa cum le-am dori, trebuie să admitem că adevăratele dimensiuni ale personalității ei sînt încă departe de a fi bine cunoscute în propria-i patrie, în pofida unor meritorii eforturi depuse de cîțiva oameni de cultură din țara noastră¹.

Cauzele sînt, desigur, la îndemîna oricui. Scriitoarea a murit în exil, iar în decenile măștere pe care cu toții le-am trăit ceea ce s-a putut întreprinde, spre a-i perpetua memoria, a fost, prin forța împrejurărilor, prea puțin pentru a-i fixa statura în meritatul relief.

Iată de ce vom încerca să resuscităm aici un mic episod ce luminează, chiar dacă parțial, ambianța în care a trăit și a acționat ca om public Martha Bibescu. Iar dacă scena acțiunii e un bal, ea ne-a fost sugerată și pentru că Martha Bibescu a dobîndit unul din cele mai durabile succese literare ale ei cu o carte al cărei punct de plecare a fost tot un astfel de eveniment monden. E vorba, evident, de *La bal cu Marcel Proust*, o carte de confesiuni, de reflecții și de limpeziri, evocate cu o mină de maestru de o femeie care, chiar și în astfel de ocazii, atrăgea numaldecit atenția nu în primul rînd prin strălucirea giuvaerurilor, ci mai cu seamă prin scîlpirile unei inteligențe ce fermeca și cucerea.

¹ Din și despre opera și viața Marthei Bibescu, amintim lucrările: *La bal cu Marcel Proust* (1976), *Jurnal politic* (1979), editat de C. Popăscu și N. Minei, *Interferențe românești în opera Marthei Bibescu* (1983), de M. Brănescu, *Istoria clipei* (1984), de C. Popăscu, precum și articolele publicate în *Magazin istoric*, nr. 6 și 12/1977, 1-5/1978, 12/1982.

Lordul Londonderry și doamna Nadine Thierry (soția ministrului Franței în România)

Prințul Valentin Bibescu, Lady Londonderry, prințesa Martha Bibescu, lordul Londonderry și Lady Mary Stewart

Sosesc invitații

În ciuda unei prognoze meteorologice pesimiste, a treia decadă a lunii octombrie 1936 a debutat cu o vreme caldă ce părea să anunțe o neașteptată prelungire a verii. Într-adevăr, în cursul zilei mercurul termometrelor urcase până la 25 grade la umbră, iar căderea amurgului nu-l făcuse să scadă prea mult. După care, crepusculul a făcut loc unei serii blinde, cu un cer înalt, spuzit de stele și un vag aer molatec ce îndemna la reverie.

În parcul palatului Mogoșoaia domnea însă o forțată tăcută și o neobișnuită friguroasă. De la cădere a întinerului, de-a lungul aleii ce ducea de la poartă la rondurile de dali și crizanteme din fața intrării principale fuseseră postați, la distanțe egale, purtători de torțe ce trebuiau să lumineze drumul invitaților așteptați. La un semn nevăzut, proiectoare, savant dispuse, incendiaseră brusc fațada; nu uniform, ci punindu-i nuanțat în valoare diversele detalii arhitectonice, dar detașând-o totuși tranșant de fundalul întunecat al parcului. În jurul lacului, lungi sarguri de becuri aprinse prinseseră să urmărească curioase legănarea molcomă a frunzelor de lotus.

De pe la opt și jumătate, liniștea serii a început însă să fie întreruptă de scrișturile roților de automobile frinate pe prundișul mărunț și de zgomotul portierele deschise și închise în urma celor care coborau. Un neavizat s-ar fi putut întreba dacă nu era cumva vorba de vreun vespéral Consiliu de Miniștri. Căci rînd pe rînd, majordomii aflați la intrare au vestit pe: d-na și d. Victor Antonescu (ministrul de externe), d-na și d. Richard Franasovici (ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor), d-na și d. Mircea Căncicov (ministrul de finanțe), d-na și d. general-adjutant Paul Angelescu (ministrul apărării naționale), d-na și d. Nicolae Caranfil (subsecretar de stat al aviației)... Cînd și cînd, printre ei erau anunțate însă, e adevărat, și numele unor foști miniștri, deputați, oameni de afaceri sau, pur și simplu, ale citoriva bine cunoscute figuri din societatea bucuresteană.

Gazdele și stăpîinii locurilor, Martha Bibescu și soțul ei, George-Valentin Bibescu, se așteau sus, în capul scării de onoare — flancată de două vechi stîndarde ale Țării Românești prinse în ținte de aur — unde primeau in-

vitații, schimbau cîteva vorbe cu ei și le indicau drumul către sala tronului — cum i se spunea la Mogoșoaia, din pricină că piesa ei de rezistență era jîltul domnesc al lui George Bibescu, fostul domnitor al Munteniei pînă la revoluția de la 1848.

Acolo, în sala tronului, a avut loc doar un dîneiu intim, care n-a durat însă mult, întrucît toată lumea aștepta adevăratul „clou” al serii. Adică o recepție și un bal, care au și rămas multă vreme în amintirea celor ce au avut privilegiul să-i fie, deopotrivă, martori și actori.

Cu siguranță că și pentru faimosul cronicar monden de la cumpăna dintre veacul trecut și secolul nostru, a cărui proză redundantă și gongorică l-a amuzat atît, dar l-a și inspirat pe Caragiale, ar fi fost o ocazie de neuitat. Mai întîi, pentru întinderea cîmpului de observație asupra căruia ar fi putut să-și exercite talentele. Și, în al doilea rînd, pentru că acum ar fi avut nesperată ocazie să „remarce în asistență”, alături de high-life-ul autohton, și un eșantion caracteristic al celui european, insular și chiar transoceanic, constituit din miniștri Franței, Marii Britanii sau Iugoslaviei, Germaniei sau Statelor Unite, consilieri de legatie, atașați militari, primi secretari și secretari din toate colțurile lumii. „Înaltă societate” bucuresteană era reprezentată, alături de cei mai înainte amintiți, prin autentice figuri de marcă ale lumii politice, ca dr. I. Costinescu, ministrul mîncii, sănătății și ocrotirilor sociale, Grigore Gafencu ori Nicolae Petrescu-Comnen, prin înalți funcționari ai administrației de stat, ca N. Tabacovici, președintele Consiliului de administrație al Căilor Ferate, prin corifeii a marii finanțe, cum erau bancherii Aristide Blank sau N.I. Chrissoveloni, rude ori prieteni de casă ai amfitrionilor.

Evident însă că nu ținută de seară a bărbatilor, bicromă și monotona, și nici chiar elegantele uniforme cu fireți și lam-pasuri ale militarilor ar fi dat mai cu seamă aripi prozei lui Claymoure. În schimb, epitetelor în-ornante s-ar fi putut revărsa din belșug în descrierea risipei de fantezie a toaletelor feminine: o adevărată orgie de dantele și catifele — să nu uităm, era toamnă! — de la ivoire, bleu-blanc, bleu-nuit sau bleu-pervenche, la roz pal, roșu aprins, corail ori violet-évêque, uni sau cu paiețe... Și, toate, puse și mai mult în valoare de riuri de coliere, de pafte, de broșe sau clipsuri scînteind cu mii de

focuri ce chemau și țintuiau privirile.

În centrul atenției se aflau totuși invitații de onoare ai familiei Bibescu și sărbătorii acelei serii: lordul Londonderry, înalt, zvelt, cumpănit în mișcări, apariție caracteristică de aristocrat englez, într-un frac de croiala secolului XIX, cu gîtul aproape ascuns de un guler înalt, tare, iar de-a curmezișul pieptului cordonul, albastru, însemnînd ordinului prețuit întru toate, ordinul Jartierei; lady Edith, într-o rochie cu trenă, bleu și argint, la cheutoare o enormă orhidee, în jurul gîtului două șiraguri mari de perle iar pe piept o mare cruce de briliante — dar al țarului Alexandru I al Rusiei către bunica lordului Londonderry; și, în fine, fiica lor, tînăra lady Mary Stewart, de numai cincisprezece ani, într-o rochie *style*, roz-pal și pe umărul drept un buchet de garoafe roz-Stuart. De altfel, nici Martha Bibescu și nici soțul ei, George-Valentin Bibescu — gazde prevenitoare, mereu aproape de invitații lor, făcînd prezentări, iar la rigoare chiar și pe interpreți — n-ar fi putut trece neabăgați în seamă. Scriitoarea arborase pentru seara aceea o rochie de catifea neagră, *coupe royale*, a cărei aparentă sobrietate era copios contrapunctată de un colier de imense smaralde și de o splendidă diademă de platină, și ea bătută în smaralde, iar George-Valentin Bibescu, as al aviației mondiale, președintele Federației Internaționale de Aviație și, prin bunica lui, printesa de Chimay, scoborît al lui Napoleon I, optase pentru un impecabil frac negru, înviorat de un cordon lat, roșu, petrecut peste piept.

Familia Londonderry se afla în țară de circa o săptămînă și fiecare mișcare a ei era urmărită cu o pasionată luare aminte. Mai mult, deși lordul Londonderry ținuse să precizeze, ba chiar în mai multe rânduri, că venise doar spre a răspunde unei prea amabile invitații a familiei Bibescu, de care îl lega o vechi și strînsă amicizie, erau destui totuși cei tentați să considere că ar fi în dreptății să confere vizite sale și alte rațiuni, mai puțin evidente, dar nu și mai puțin importante. Și se socoteau întrînt în această opinie, pe de o parte de poziția pe care lordul o ocupa în viața politică a țării sale, iar pe de alta de evoluția situației internaționale care — avînd în vedere cursul tot mai agresiv luat de acțiunile Germaniei naziste și Italiei fasciste, precum și recrudescența tendințelor rezioniste — impunea oficialităților române o

cît mai corectă evaluare a rapo-
rurilor de forțe dintre grupările
de state existente sau care abia
se desenau.

Cine era, totuși, lordul Londonderry?

Ceva mai înainte am spus, în
treacăt, că invitatul familiei Bi-
bescu avea o alură tipică de aris-
toocrat englez. Acum se cuvine
însă să adăugăm că și făcea
parte dintr-una din cele mai
vechi familii aristocratice brita-
nice. Într-adevăr, titlul de conte
de Londonderry fusese creat
încă cu cîteva veacuri înainte,
pentru Thomas Ridgeway
(1566-1631), ca răsplată pentru
serviciile făcute Coroanei engle-
ze în calitate de trezorier în
Irlanda. Cel mai de seamă repre-
zentant al stirpei a fost totuși,
în cursarea vremii, Robert Stewart
Londonderry (1769-1822), intrat
în istorie mai ales sub apelativul
de viconte de Castlereagh, stră-
lucit om politic și diplomat brita-
nic care, ca ministru de externe
al Regatului Unit, a jucat un rol
de prim ordin în reasezarea echili-
brului dintre statele continentu-
lui european după înfrîngerea lui
Napoleon I.

Sir Charles, Henry, Vane-Tem-
pest, viconte de Castlereagh și
marchiz de Londonderry a văzut
lumina zilei în luna mai a anului
1878, ca prim fiu al celui de-al
șaselea marchiz de Londonderry.
După tradiționale studii la Eton
și la colegiul militar de la Sand-
hurst, la vîrsta de 24 ani, deci în
1902, a intrat în Parlament, ales
pe listele Partidului Conservator.
În cursul primului război mon-
dial, după moartea tatălui, i-a
moștenit titlul de lord și a fost
numit comandant al Regimentu-
lui de gardă regală.

În perioada interbelică, după
mai multe funcții în administrația
publică, a devenit, pentru scurtă
vreme, ministru al educației. În
1926, în cursul marilor conflicte
de muncă din industria minieră,
a hotărît să se retragă din viața
publică, spre a se consacra ad-
ministrării propriilor mine de căr-
buni. Dar, în 1925, a revenit asu-
pra deciziei sale, intrînd în cabi-
netul Baldwin, ca „First Commis-
sioner of Work”, calitate pe care
și-a păstrat-o și în guvernul de
uniune națională alcătuit de
Ramsay MacDonald în 1931. Tot
în același an și pînă în 1935 a
fost ministru al aerului (de altfel,
poseda chiar brevetul de pilot),
reprezentînd Marea Britanie la
Conferința dezarmării din 1932.

În iunie 1935, cu prilejul rema-
nirii cabinetului, a fost numit
președinte al Camerei Lorzilor și
lord al Sigiliului privat, dar în
noiembrie 1935 a părăsit guver-
nul, eveniment mult comentat
atunci de presa engleză.

În fiecare an, în preajma des-
chiderii sesiunilor Parlamentului,
o „unwritten law” (lege nescrisă)
a înaltei societăți londoneze o în-
trunea la balul dat în saloanele
lui Londonderry House. Eveni-
mentul era socotit a avea, deo-
potrivă, o semnificație mondenă
și una politică, iar pentru noii și
tinerii deputați — se afirma — el
echivala cu faimoasa prezentare
tradițională a domnișoarelor din
nobilime la curtea regală. Cu
acest prilej, se mai spunea, se
punea la cale, neoficial, întreg
programul de acțiune al parla-
mentarilor conservatori pentru
următoarea sesiune. Noile ta-
lente erau cîntărite, puse la în-
cercare, încurajate și stimulate
spre a participa, cu cît mai mulți
sorte de izbîndă, la noua bătălie
ce le stătea în față în Camera
Comunelor sau Camera Lorzilor.

Cu anumite ocazii, lordul Lon-
donderry își puneia la dispoziție
castelul din Irlanda pentru concili-
abile politice mai delicate și
care, ca atare, se cereau ferite
de priviri și urechi indiscrete.
Astfel, cu cîteva luni înainte de
vizita la București — respectiv
după moartea lui von Hoesch,
ambasador german la curtea
Angliei — lordul îl găzduise
acolo pe unul dintre apropiații
lui Hitler, anume pe Ribbentrop,
care la puțin timp după aceea se
și înființase la Londra în calitate
de nou ambasador al celui de-al
treilea Reich.

Dar apropo de lordul Lon-
donderry și de Ribbentrop, într-un
„Jurnal berlinez” încă inedit al
amfitrioanei de la Mogoșoaia
există un episod care ne poate
ajuta să înțelegem foarte plastic
cum, chiar la baluri și serate, se
țes uneori manevre de apropiere
ce nu au nimic comun cu acelea
dintre partenerii la un vals. Dar
și cum pot fi ele respinse, iar în
cazul Marthei Bibescu și foarte
spiritual.

S-o lăsăm însă chiar pe ea să
relateze:

„Dineul era servit în marea
sală în care se aflau portretele
suveranilor Sfintei Alianțe și ale
lorzilor Londonderry și Castle-
reagh, cavaleri ai Jartierei. Era
dat în cinstea a vreo cincispre-
zece capete încoronate sau prin-
ciare de diverse mărimi. Regele
Faruq al Egiptului și mama sa,
regina Mazli, prințesa moșteni-
toare Iuliana a Olandei și soțul ei
Bernhardt von Lippe, prințul

moștenitor al Suediei, prințesa
Eugenia a Greciei etc. etc.

Erau de față ambasadorul
Franței, dar și cel al Germaniei,
Ribbentrop, prietenul casei și al
lui Margot, fostul comisionar de
vinuri de care familia Polignac se
slujise ca să-și plaseze șampania
în America, *the ambassador at
large*, omul de încredere al lui
Hitler, cel care-l povestește «le
monde et la ville».

Stătea în dreapta mea, iar în
stînga îl aveam pe Neville Cham-
berlain, actualul prim-ministru,
atunci cancelar al eschierului.
Dineul a început cu șampanie.
După dineu, trebuia să plecăm la
balul Sutherland, unde se aflau
regele și regina. La un moment
dat, m-am adresat lui Ribben-
trop:

— Faceți ceva pentru mine.
Obțineți de la head butler un lu-
cru de negasit într-o casă engle-
zească de o asemenea calitate.
(Locuim la Londonderry House
și știam ce spuneam.) Aș vrea un
pahar cu apă și, dacă ați reușit
mi se aduca, ași considera că
v-ați îndeplinit misiunea.

Cum am rostit aceste cuvinte,
mi-am și dat seama însă de ex-
trema lor insolentă. Cerusem apă
celui care o viață întreagă pla-
sase șampanie. Cred totuși, că el
n-a văzut nimic malițios în rugă-
mintea mea; prin gesturi, a atras
atenția head butler-ului și astfel
am capatat rîvnitul pahar cu apă.
Lucrurile au rămas în aproxima-
tiv acest stadiu, eu am stat mai
departe de vorbă cu Neville
Chamberlain, iar Ribbentrop cu
cealaltă vecină a lui.

La balul Sutherland, l-am rein-
tîlnit, ca și pe ceilalți participanți
la dineu. S-a apropiat de mine și
m-a întrebat dacă politica mă in-
teresează. I-am răspuns cu cu-
vințele Hortensiei Cerritori:

— Nu, dar văd că politica se
interesează de mine.

Replică ce, evident, i-a tăiat lui
Ribbentrop orice chef de a-și
mai continua insinuanta-i mane-
vră.

Să revenim însă la vizita la
București a lordului Londonderry.

Supoziții și rațiunile lor

Presa bucureșteană a urmărit
vizita cu mare atenție. Lucru
ușor de înțeles, mai întîi prin
chiar personalitatea lordului
Londonderry și ponderea sa în
viața publică britanică, iar apoi
datorită împrejurării că, înainte
de a începe să se odihnească și
a admira frumusețile țării, cum

declarase că avea intenția s-o facă, acompaniat de soții Bibescu, el s-a deplasat — în două vagoane speciale puse la dispoziție de guvern și atașate unui tren de Timișoara — tocmai în Banat, unde în acel moment aveau loc manevre militare, la care asistau regele Carol II și primul ministru Gh. Tătărescu, cu care a avut o întrevedere, asupra căreia nu s-a comunicat încă nimic. Iar la înapoierea în Capitală, deși ținea mereu să sublinieze că vizita sa era „o simplă călătorie de agrement și recreație”, nu s-a dat totuși în lături să acorde câteva interviuri în care a abordat subiecte politice și militare de stringentă actualitate în contextul politic al vremii. Astfel, într-o declarație făcută ziaristului O. Cernea de la *Dimineața*, lordul a precizat, de pildă: „Am fost siliți să alegem calea unei înarmări rapide. Ceea ce facem n-are, bineînțeles, un caracter agresiv. Credem însă că este necesar pentru securitatea noastră și ca o garanție a păcii să avem o puternică forță aeriană”.

Pe de altă parte, se prea poate ca, prin intermediul lordului, cercurile guvernamentale de la București să fi dorit a risipi unele neînțelegeri sau aprehensiuni ivite — pentru a cita orăz? — în Occident, în legătură cu politica internă și externă a țării, mai ales după foarte proaspăta și brusca îndepărtare a lui Nicolae Titulescu de la departamentul externelor. În orice caz, acesta pare să fi fost sensul unui comentariu asupra vizitei lordului Londonderry apărut în cotidianul bucureștean de limbă franceză *Le Moment*, ale cărui atașe cu Ministerul de externe român nu erau pentru nimeni un secret sau, oricum, unul foarte străveziu. „În felul acesta — s-a putut citi în numărul din 13 octombrie al ziarului — reprezentantul vechii aristocrații engleze și al celei mai înalte „Society” a putea verifica opiniile și afirmațiile tuturor celor care, la Londra sau la țară, în rîndul gentry-ilor, n-au pierdut niciodată un prilej de a ne prezenta în culorile cele mai sumbre”. Și mai departe, în concluzia comentariului: „Sîntem convinși că, revenit la Londra, vom avea în ilustrul nostru oaspete un prieten mai mult, în ciuda extrem de abile acțiuni a d-lui von Ribbentrop și a d. Bethlen”.

Toate acestea puteau explica, desigur, cu prisosință interesul sutelor de invitați din seara aceea clementă de octombrie, atrași la Mogoșoaia de perspectiva unui eveniment monden de

prima mărime, dar, poate, și de speranța de a fi martori la eventuale confidențe ale lordului Londonderry ori ale celor ce fuseseră în apropierea lui în cursul vizitei ce era pe terminate, după o reușită expediție cinegetică în Delta Dunării.

Cel puțin în această ultimă privință, cei ce au nutrit astfel de speranțe nu și le-au văzut împlinite. Lordul a deschis balul, invitînd la dans o frumoasă doamnă din societatea bucureșteană și, curînd, silueta lui înaltă, impunătoare, s-a pierdut în vârtejul nemurimărilor perechi. Fix la miezul nopții, jazzul Jones Cock a anunțat însă o pauză în programul său și oaspeții au fost poștiți pe malul lacului, în fața palatului domnesc. Pe neașteptate, șiragurile de lumini din jurul lacului s-au stins și, din beznă parcului, au fîșnit spre cer jerbele multicolore și mereu repetate ale unui joc de artificio care a smuls generale exclamații de uimire și incitare.

Focul de artificii a durat o jumătate de oră.

După care, lordul Londonderry, însoțit de Martha Bibescu și de Victor Antonescu, ministrul de externe, au dat semnalul supeiului și invitații au coborît în piniviteale palatului. Sub bolțile groase de trei-patru metri, oaspeții au luat loc la mese mici, în mijlocul cărora, din vase albe de lut, se înălțau mari buchete de garoafe roșii. În toate colțurile zidurilor erau dispuse mari tufe de flori de toamnă cu frunze roșii, culesse proaspăt din luncă.

Menu-ul, care nu putea fi transcris, evident, decît în franceză, consta din: Caviar frais; Consommé chaud en tasses; Dindonneau, Foie gras, jambon; Langue et filet à la jellée; Salade de saison; Beignets au Chêster; Fruits rafraichis; Café; Champagne.

De astă dată, convivia au fost fermecați de acordurile celebrului taraf al lui Fănică Luca, cel care, cînd îi veselea cu melodii sălătorețe și cîntece de pahar, cînd îi cufunda în stări de melancolică și poetică visare. Insufletirea și voia bună au atins însă apogeul cînd lordul Londonderry, intrigat de vrăjitul instrument, l-a rugat pe Fănică Luca să-i împrumute naiul și a încercat el însuși o melodie. Și, culmea, naiul a prins viață și toată asistența a izbucnit în aplauze. Căci, după cît se pare, și pe melegurile cețoase ale Irlandei, veacurile au transmis un instrument asemănător celui românesc și la fel de prețuit de localnici.

După supeu s-a dansat din nou pînă în zori.

Balul de la Mogoșoaia, cu tot ceea ce l-a precedat și se sconta, l-a determinat însă, pe un ziarist al epocii, C.T. Bobeș, să considere că „actul de curtoazie al prințului și prințesei Bibescu” a însemnat „în același timp și o frumoasă și inteligentă propagandă în favoarea țării noastre”. ■

Simpozioane istorice la Ministerul Apărării Naționale

La 16 octombrie 1990 la Casa Centrală a Armatei s-a ținut sesiunea de comunicări științifice pe tema: *Centenar Charles de Gaulle*. După cuvîntul de deschidere al ministrului Apărării Naționale, domnul general-colonel Victor Stănculescu, au prezentat comunicări: istoricii Ion Alexandrescu, Constantin Botoran, general-maior dr. Lucian Cula, locotenent-colonel dr. Mihail E. Ionescu, maior Ilie Schipor și locotenent-colonel René Caynat, atașat al apărării al Republicii Franceze la București.

Tot sub auspiciile Ministerului Apărării Naționale, marți 23 octombrie 1990, am participat la simpozionul științific 25 octombrie 1944, ziua eliberării depline a teritoriului național de sub ocupația hitleristă-horthystă, simbol al luptei armatei române pentru independență și suveranitate. Am ascultat cu acest prilej pe ministrul Apărării Naționale, domnul general-colonel Victor Stănculescu, precum și pe general-colonel Gheorghe Logofătu, locotenent-colonel Costică Prodan, profesor universitar dr. Dinu C. Giurescu, colonel dr. Nicolae Ciobanu, maior Alesandru Duțu, conferențiar universitar dr. Ioan Scurtu, general-locotenent (r) Marin Dragnea, general-locotenent dr. Costache Codrescu. ■

După cum am văzut în episodul anterior, în toamna anului 1920, Constantin Stere și-a reluat activitatea publicistică cu trei eseuri de mare succes. A abandonat proiectul înființării unui nou ziar, dar rezista tot mai greu tentațiilor activismului politic. Și a sfârșit prin a ceda.

Finalmente, a acceptat invitația de a deveni deputat. Însemna asta o implică într-o intrare în Partidul Țărănesc din Basarabia? Nu sigur și nu necondiționat. Deocamdată. Se vorbea și de perspectiva întemeierii unei noi grupări politice conduse de Stere. De la Pa-

ris, Ralea îi scria lui Ibrăileanu la sfârșitul lui septembrie 1920: „Mi-a scris cineva că dl. C. Stere s-a reîntors. Va relua publicistica cel puțin? M-am gândit de atâtea ori de ce nu grupează el odată toate simpatiiile de care dispune — cunosc mulți și în generația mea —, ca să constituie un grup cu programul radical socialist pe care l-a susținut toată viața și pe care ar trebui să-l afirme mai militant. Poate și o colaborare cu socialiștii n-ar fi imposibilă. E păcat ca atîția oameni care așteaptă cuvîntul său să rătăcească prin fel de fel de partide și fel de fel de grupări”.

CONSTANTIN STERE ÎN PRAGUL UNUI DECENIU INFERNAL (III)

Z. ORNEA

Lui Stere însă nici prin gând nu-i treceau astfel de hazardate întreprinderi politice. Aștepta alegerea din Basarabia pentru care își dăduse agreementul. Spre sfârșitul anului, s-a găsit o circumscripție electorală în județul Soroca, rămasă sau făcută vacantă prin demisia unui deputat. Întrebarea era dacă i se vor opune contracandidați. Aversescanii au decis să-i opună unul, la fel și liberalii. Era deci alegere în toată regula. Se întâmpla însă o ciudătenie. Candidatura lui Stere era sprijinită chiar de Sergiu Niță, ministru al Basarabiei în guvernul Averescu, boicotîndu-l pe candidatul numit de la centru. Adevărul din 14 ianuarie 1921 informa că ministrul Niță „nu poate tolera ca în Basarabia, sub ministeriatul său, să se facă o

politică contra d-lui C. Stere care este idolul multor basarabeni și în special al d-lui Niță”. Ciudat se comporta „țărănistul” Ion Inculeț care avea bagajele gata de plecare la liberali. Ar fi voit să plece din partid cu o grupare mai puternică, cu rol efectiv în viața politică basarabeană. Instalarea lui Stere aici nu-i convenea. Dar alți fruntași țărăniști (Halippa, Pelivan etc.) îi sprijineau activ candidatura. Așadar, apropiata alegere de la Soroca provocase dihonie printre țărăniștii basarabeni. Ba a iuțit și disputa între cele trei partide (țărănesc, averescan, liberal) din această provincie. Candidatul — care a investit în campania electorală și suma, pentru el mare, în absolut minusculă, de zece mii lei — a publicat în ianuarie un manifest elec-

toral. Era o patetică autobiografie a vîstarului de moșier încadrat, din convingere, în mișcarea politică antițaristă. Și nu uita să menționeze episodul misiunii sale în Basarabia din 1905-1906, subliniind și atitudinea sa antițaristă din 1914-1918. Se angaja, în fața alegătorilor, să apere rezultatele cîștigate din martie 1918 pînă la zi, militînd pentru dezvoltarea și desăvîrșirea lor. A fost o recomandare bine gândită, cu efect în rîndurile electoratului. La 12 februarie a avut loc alegerea. Stere a ieșit cîștigător cu 36 219 voturi, în timp ce unul dintre contracandidați (Pascal Toncescu) a recoltat 5 965 voturi, iar celălalt, liberalul, 998. A fost un succes extraordinar care a pus Partidul Poporului într-o situație ridicolă. Pentru că Stere,

cum s-a văzut, a candidat ca independent, bucurându-se de sprijinul țărăniștilor basarabeni. Dar nu era membru al acestui partid. Adevărul credea că o astfel de majoritate zdrobitoare în alegeri îi va aduce o sporire a animozității. Avea dreptate.

Urma validarea mandatului. Se anunța dificilă. M. Iorga, adversar ireductibil al lui Stere, se afla într-o situație jenantă. Se angajase să sprijine validarea pentru — i-o spusese lui Duiliu Zamfirescu, președintele Camerei — „a nu crește situația alesului, care atîta așteaptă”. Liberalii, takistii și averescanii contau pe opoziția lui Iorga. Pentru că împotrivirea sa ar fi putut provoca dezmembrarea Federației. Pan Halipia i-a cerut — discret — lui Iorga să reia relațiile cu Stere. Iorga a respins sugestia, dar s-a angajat să voteze pentru validare („respect votul alegătorilor basarabeni și nu vreau să dau alesului succesul unei întăriri zgomoase”). Dar țărăniștii (amindouă partidele) erau intransigenți în a-l apăra pe Stere ca deputat ales. Naționali ardeleni sprijineau — firește mai rezervat — validarea.

Militau pentru invalidare Mimensa majoritate a deputaților averescani, cei liberali, takistii, naționalistii-democrați. Importantă era însă atunci poziția lui Iorga. Sigur că istoricul a fost constant potrivit germanofililor. Dar pe Stere îl detesta de mulți ani, văzînd în el un primejdios adversar care ar fi determinat diminuarea semănătorismului în favoarea poporismului. Acum nu putea tolera revenirea în viața politică a mai vechiului său adversar. Mai ales că revenirea însemna cooptarea lui într-unul din partidele Federației. Și, cu experiența și capacitatea sa, era de prevăzut că Stere va cuceri, repede, o poziție de lider, primejdindu-l pe aceea, pînă acum recunoscută, a lui Iorga. Există, în memoriile lui Iorga, două însemnări care verifică această

ipoteză, validînd-o. Una e din 6 martie 1921: „Mihalache are lipsa de tact de a-mi spune că «mi se atribuie atitudinea mea temerii ce aş avea-o de Stere». Îi spun că această *feroce ambiție* [care ar fi Stere — *n.n.*] nu vine în Camera numai pentru un rol de figurant”. Și o alta, din 27 noiembrie 1923, care menționează o declarație a lui Mihalache în Cameră: „De ce am negocia cu Stere o împăcare dacă m-ar recunoaște ca șef”. Aici era nodul chestiunii. Dacă Stere s-ar fi angajat că-l recunoaște pe Iorga drept șef al Federației și al proiectatului partid unificat, că-i va urma recomandările și directivele politice, istoricul ar mai fi domolit, poate, cerbicia. El știa însă prea bine că Stere, revenit în viața publică, nu va asculta de recomandările sale sau ale altora, căutînd să și le afirme pe ale sale. Și ce sens ar avea să-și asume servitutea deputăției, apoi aceea a unui membru de frunte al partidului, de vreme ce ar fi fost obligat să nu iasă, obedient, din capricioasa directivă politică a lui Iorga? Dar nici Iorga nu putea pune temei pe un astfel de angajament, în eventualitatea că s-ar fi produs. Pentru el avantajos era ca Stere să rămînă toată viața în condiția de proscris și în afară de viața politică. Nimeni nu putea concilia, de fapt, dușmănia dintre cele două personalități.

Dezbaterile pentru validare au început la 3 martie 1921 și au durat, record absolut în asemenea cazuri în istoria Parlamentului, nu mai puțin de șapte zile. Comisia de validare și-a citit raportul, menționînd că nu a constatat vicii de formă în timpul alegerii. Dar exista o reclamație, semnată de zece deputați, care puneau în discuție comportarea lui Stere în timpul războiului și afirma că această atitudine trebuie analizată de Cameră, adoptîndu-se deciziile ce se vor impune. Din păcate, în ciuda opiniilor care stăruiseră să se aplice strict regulamentul Camerei, discu-

tîndu-se numai eventualele vicii care ar pune la îndoială validitatea alegerii, dezbaterile iau o altă turnură. Era și nepotrivit și inefficient. Camera deputaților nu se putea transforma în instanță juridică și nici nu avea la dispoziție dosarul cu probe ale acuzării. Decizia adoptată aici, dacă s-ar fi adoptat, nu avea valabilitatea juridică nici pentru absolvire, nici pentru condamnare. Dar adversarii lui Stere nu voiau să țină seama de aceste adevăruri, totuși elementare, și au pornit cascada cuvîntărilor, înfățișîndu-l ca trădător al cauzei naționale din 1914-1918. Acuzația aceasta pentru perioada 1914-1918 era vădit absurdă pentru că atitudinea sa antiantantistă nu putea fi calificată drept trădătoare. Iar comportarea sa în anii 1917-1918, inclusiv editarea *Luminii*, exprima și ea o convingere ivită din strădania de a salva ce se mai putea din țara ocupată de un inamic care o voia, omnipotent cum era atunci, să o fărîmițeze, răpîndu-ne mult din teritoriul național. Dar cine acolo, dintre adversarii lui Stere, avea timpul și luciditatea de a distinge între adevăr și patimă? Cine putea și voia să examineze, cu rece obiectivitate, ceea ce Stere a numit nimerit, „un caz de conștiință”? Pentru că, dacă se cerceta chestiunea întreagă cum se cuvenea, ea se reducea, în adevăr, la un caz de conștiință. Conștiința unui luptător basarabean care a considerat că, în interesul înalt al aceluia ținut și al neamului românesc în genere, datoria sa este să militeze împotriva curentului antantofil, majoritar, cu toate consecințele implicite. Pentru că Antanta, pentru Stere, însemna alianța cu Rusia țaristă.

Dar nu aceste chestiuni de principiu preocupau pe majoritatea deputaților, ci dorința de a-l scoate pe Stere din cursă sau de a-l compromite moral, deci și politic, iremediabil. S-a urcat la tribună mai întîi generalul Zizi Cantacuzino-Grănicerul, per-

sonaj de pe atunci ridicol (N. Crainic îl va caracteriza „un degenerat aristocrat, crud și sîret”), care, în 1934, va deveni președintele (de paie) al mișcării legionare, în noua ei denumire Partidul Totul pentru Tară. Și a vorbit multe, discutat, în două ședințe ale Camerei. Pentru el, Stere era un trădător și de aceea cerea invalidarea. Nu admitea nici eventualele scuze ale lui Stere sau solicitarea iertării („În materie de vădită trădare nu poate exista nici iertare, nici început de justificare”). A fost întrerupt adesea de N.N. Săveanu, V.V. Sasu (liberali), de dr. N. Lupu, Pan Halippa. Acesta din urmă i-a spus din bancă: „D-le general, acei moldoveni pe cari d-ta i-ai pomenit aici mărturisesc cu simplitatea sufletului lor că ei au învățat ce înseamnă a-și iubi patria de la d. Stere. Au învățat ce înseamnă cultura română la Universitatea din Iași prin d. Stere și atunci el este învățătorul nostru în ceea ce este patriotizm mare așa ca să cu-prindă și Basarabia”. I-a venit rîndul lui H. Bogos, fost țărănist trecut la averescani, care a vorbit împotriva validării lui Stere. Și cînd te gîndești că în iunie 1920 acest Bogos fusese în delegația parlamentarărilor basarabeni care, vizitîndu-l pe Stere acasă, îi ceruse să candideze în alegeri, asigurîndu-l de tot sprijinul. E ceea ce, tocmai, au arătat, din bancă, Ion Incuț și Pan Halippa, contestîndu-i lui Bogos dreptul moral de a vorbi despre și împotriva lui Stere. Apoi a vorbit împotriva validării deputatului averescan M. Berlescu. Urma la cuvînt Stere. Înainte de a i se da cuvîntul, Take Ionescu, dușman declarat al lui Stere, a cerut președintelui să se dea cuvîntul tuturor celor înscrîși, deși Federația atrăsese atenția că e necesară întreruperea acestor cuvînturi și revenirea la stipulațiile regulamentului, iar deputații basarabeni, iritați și jigniți, cereau: „Acesta este un proces social și nu se poate să-l împiedicați”.

Atmosfera era mult încor-

dată. Tribunele și lojile pentru public erau înșesate, mulți fiind admiratori și sprijinitori ai lui Stere. Era într-o vineri, la 4 martie (va continua a doua zi). Vorbitorul s-a îndreptat hotărît spre tribuna unde, pînă în decembrie 1915, reprezentase majoritatea. Acum apărea în ipostaza unui nedorit, trebuind să-și apere onoarea, dreptatea și conștiința. Nu mai trăise asemenea înfruntare ostilă în Camera deputaților din decembrie 1915, cînd a avut împotriva aproape întreaga adunare. Avea deci o experiență oarecare în materie. Dar era, incontestabil, nespus de greu. Reporterul *Adevărului* (menționăm încă o dată că, acum, ziarul acesta, încăput pe mîna obedientului takist Fagure, îi era potrivnic lui Stere) a afirmat că „momentul urcării sale [la tribună — n.n.] a fost penibil. Din toate părțile Camerei au curs timp de cîteva minute cele mai vehemente apostrofe asupra alesului de la Soroca. Palid și cu brațele încrucișate, d. Stere aștepta ca furtuna să treacă. Președintele a făcut tot posibilul să-l protejeze și s-a luptat cu mulți membri din majoritate cu cari a avut chiar un schimb de cuvînte”.

Ar fi putut să nu se prezinte înaintea Camerei deputaților, lăsînd apărarea sa pe seama basarabenilor și a d-rului N. Lupu. Dar fi fost mai comod și mai ocrotitor pentru liniștea lui, mai ales că fusese informat de decizia conducerii Federației să-i sprijine validarea, altfel basarabenii și unii țărăniști regăteni amenințînd că părăsesc — în semn de protest — și Federația. Dar un astfel de procedeu ar fi fost, fara îndoială, taxat drept lașitate. Stere a socotit că e de datoria lui să se infățîșeze Camerei nu pentru a se apăra, ci pentru a se explica. Ca întotdeauna, nu a evitat furtuna ci, aruncîndu-se între rafalele ei, o înfruntă temerar. De nu venea atunci, amînuindu-și pentru altă dată această pledoarie, totuși necesară cîndva, ar fi evitat, cu siguranță, marele discurs — în esență potrivnic

— al lui N. Iorga și dificultățile naționalilor ardeleni. Nu putea, nu îi era permis să țină seama de astfel de strategii tactice, meschine în fond. El nu urmărea doar validarea, ci infinit mai mult și mai important.

A vorbit timp de două ședințe (4-5 martie). Inceputul e o mișcătoare diagnosticare a situației sale: „Mi se spune acum să aduc intîi sentința de achitare a Curții marțiale. Nu este vina mea dacă nu am putut vorbi înaintea Curții marțiale și nu vă pot aduce sentința. Tot timpul am cerut să fiu pus în fața judecății sau, dacă nu sînt vinovat, să fie închis dosarul. În orice caz, mai curînd aș avea eu dreptul să vă cer să aduceți o sentință de condamnare ca să vă justificați contestația. Dar cred că sunteți datorți să-mi dați ascultare, cu atît mai mult cu cît, d-lor, că eu nu am cerut cuvîntul pentru a vă ruga să validați alegerea din Soroca. Veți face, în această privință cum veți crede, după cum vă va dicta conștiința sau interesul d-voastră. De asemenea, n-am intenția să polemizez cu acei cari m-au atacat de la această tribună; mă voi atinge de expunerea lor numai în măsura strict necesară, pentru a da o lămurire pe care o datorez d-voastră și țării, în momentul în care păsesc în această incintă. Pentru prima oară am puțința de a-mi spune cuvîntul, după ce atîta vreme, doi ani, a trebuit să primesc în tăcere toate acuzațiunile și toate invectivele. Voi spune tot ce am pe suflet, fără nici o reticență, fără să mă cruț, dar fără să vă cruț și pe d-voastră. Nu mă voi cruța pe mine fiindcă am mîndria omului care nu ascultă decît glasul conștiinței și al judecății sale — mîndria de a-mi recunoaște greșelile pe care le-am putut săvîrși. N-am să vă cruț nici pe d-voastră fiindcă nu recunosc nimănui dreptul de a mă abate de la calea pe care mă îndreaptă conștiința și judecata mea.

Nu puteți tăgădui, d-lor deputați, că această discuțiune nu se prezintă în condițiuni normale, că este fără analogie în dezbaterile obișnuite asupra validărilor. Se cere invalidarea alegerii mele nu pentru motive de procedură electorală. În această privință s-a pronunțat în unanimitate comisiunea de verificare. Se cere această invalidare din cauza atitudinii mele în timpul războiului și față de război din cauză că am fost, la un moment dat, urmărit în fața Curții marțiale. Este evident, dar, că în fața adunării nu este pusă astăzi o chestiune electorală, ci o chestiune pur politică, în accepțiunea strictă a cuvintului... Primesc discuțiunea pe terenul pe care este pusă. D-lor, consider chiar de interes secundar dacă voi fi sau nu validat..."

Și după ce a relevat modalitatea alegerii sale la Soroca, prezentându-se — cum și era — ca exponent al românilor din Basarabia, a căror voință nu trebuie nesocotită, s-a oprit la atitudinea sa din 1914 pînă în 1918. A făcut-o cu franchețe și aproape obiectiv. Reamintesc numai cîteva idei. Ca, de pildă, aceasta: „Eu credeam că înainte de a cădea Austro-Ungaria, trebuia să cadă Rusia țaristă. Eu credeam și spuneam că drumul în Ardeal trece prin Basarabia. Și așa a și fost... Austria a căzut... după ce a izbucnit revoluțiunea în Rusia, după ce s-a prăbușit țarismul. Și din prăbușirea Rusiei a rezultat prăbușirea Austro-Ungariei". Sau aceasta: „Și vă întreb pe d-voastră, dacă tratatul de pace se încheia nu la Versailles ci la Tarskoe Selo și dacă rolul principal la conferința de pace nu-l avea președintele Wilson ci țarul Nicolae sau ministrii lui, ce soartă ne aștepta și ce rămănea și din orientul Europei și din toată libertatea Europei?" Datoria sa de basarabean antițarist a fost să lupte, cu orice risc, pentru împlinirea idealului său: „Și acum, după ce am fost ținut în nori, călcat în picioare de fiecare

declamator de bilci, după ce am băut pînă în fund paharul umilinței, puteți să mă trimiteți la eșafod, puteți să mă sfîșiați în bucăți, eu vă declar și acum că sunt mindru că am avut tăria sufletească de a trece peste toate, de a mă expune batjocurei și urei obștești, de a rupe vechile prietenii, de a suferi ca numele meu cinstit să ajungă un cuvînt de ocară — fiindcă prin mine graiau toate generațiile stinse în robie și nemîngierie, memoria fraților de luptă pieriți în furci și în ocele uitate ale Siberiei... Așa fiind lucrurile, d-lor deputați, puteți să-mi imputați fanatismul, puteți să mă învinuiți de nebulonie sau că educația mea revoluționară m-a dus prea departe în disprețul formelor și al convențiilor, dar cu ce drept puteți să bănuiri intențiunile mele? Și dacă intențiunile mele au fost sincere, pot spune cu un mare scriitor și un mare cugetător francez: «omul care vorbește sincer, chiar atunci cînd vorbește singur împotriva tuturor, vorbește pentru toți», fiindcă numai din ciocnirea părerilor sincere poate răsări adevărul".

Nu a ocolit nici erorile făptuite în acea perioadă a vieții sale, recunoscîndu-le: „Voi arăta îndată greșala de calcul pe care nu tăgăduiesc că am săvîrșit-o". Și apoi: „Mărturisesc că nu am prevăzut că descompunerea Austriei va urma așa de repede după căderea Rusiei. Am crezut că are să treacă o perioadă scurtă, dar totuși că are să mai treacă un timp. Și nu am putut prevedea lucrul acesta pentru că nu am putut prevedea intrarea Americii în război, care punea în cumpănă toată puterea ei imensă, materială și financiară, și izvorul ei aproape nesfîrșit de material omenesc. Dacă prevedeam, desigur, că politica pe care aș fi susținut-o ar fi fost alta... Adevărata sancțiune pentru atitudinea mea politică a și fost dată de țara mea cînd în unanimitate am fost ales președinte al Statului Țării din Basarabia, în

momentul solemn cînd ea, nesocotită și uitată de tot, își îndreptă brațele spre patria mună, în vremuri negre cînd și aceasta zăcea umilită și călcată în picioare". Patetismul care învăluisese adesea acest lung discurs capătă accente răscolitoare și azi: „Și acum, d-lor deputați, veți avea de hotărît dacă eu am loc în această Cameră. Aveți să hotărîți dacă eu am loc în Camera, pe ale cărei bănci stau acei luptători ardeleni cari m-au găsit alături de ei în toate momentele grele ale vieții lor naționale și căutau la mine sfat și sprijin... Cînd îmi examinez conștiința și îmi scrutez intențiunile și cînd mă gîndesc la șirul lung de jertfe și de lupte, la toate umilințele și suferințele cari mi-au fost sortite să le trăiesc în cei 35 de ani încadrați între temnița rusească din Chișinău și puscăria românească din Văcărești — nu mi-i rușine de trecutul meu și nu mă căiesc. Și dacă îmi este îngăduit să am o ambiție, d-lor deputați, eu aș dori numai ca pe mormintul meu să fie așezate alături, ca simbol al credinței către același ideal, două pietre — una românească și una rusească — luate din zidurile puscăriilor mele. Și dacă vă iartă conștiința, d-lor deputați, vă rog să înscrieți pe acele pietre și votul care m-ar exclude din acest Parlament".

A fost un discurs extraordinar, în care spovedania, mînia, apelul la spiritul de justiție, forța argumentelor și, de ce nu?, mindria afirmării proprii valori au impresionat. Nu, firește, pe deputații majorității sau pe ceilalți adversari, ci opinia publică în genere. Se vedea, de îndată, că doctrinarul era și un strălucit orator, cu experiență, care știe să aperse o cauză, cînd e dreptă. Se întâmpla că acum era propria cauză în joc. A pledat pentru ea cu verbul îndurerat și acuzator, refăcînd un proces încărcat. Nu l-a putut cîștiga în această instanță, rămînînd — datorită forțelor politice interesate să nu-l judece nicio dată — mereu pe rol. Dar a

obținut un răsunător succes moral. Presa toată l-a comentat, adversarii defăimându-l iar prietenii sau independenții aprobându-l.

Desigur că discursul lui Stere nici nu a topit vrajba, nici nu a rezolvat lucrurile. Adversarii păreau a fi și mai porniți. Averscanii și takiștii sperau ca, datorită dușmăniei lui Iorga față de Stere, să obțină dizolvarea Federației. O știa și Iorga care, la 17 februarie, notase în jurnal: „Takiștii contează pe o luptă a mea contra lui Stere și guvernul speră că astfel se va rupe Federația”. Basarabenii, țărăniștii și lupiștii îi cer lui Iorga să nu facă jocul diversiunii. Ardelenii i-o cer și ei. Istoricul propune o soluție de compromis oferită și lui Take Ionescu, care o acceptase. Și anume, ca înainte de validare, să se voteze o moțiune ce „reprobă atitudinea lui Stere supt ocupație”. (Există în arhiva N. Iorga — a binevoit să mă informeze Andrei Pippidi, nepotul cărturarului — și o ciornă a acestei moțiuni.)

Basarabenii și aliații lor (țărăniștii, lupiștii) nu acceptă soluția lui Iorga. Știu bine că asta înseamnă aproape un verdict de condamnare a lui Stere, altfel spus excomunicarea lui din viața publică. Era tocmai ceea ce doreau Iorga și ceilalți adversari neîmpăcați ai lui Stere. Au urmat tratative. Nici Iorga, la urma urmei, nu era interesat în dizolvarea Federației, unde apărea ca șef și, nădăjduia, președinte al unui viitor partid unificat. Încît el a optat, într-un discurs magistral, pentru validare (decî menținerea Federației), dar pentru condamnarea politicii lui Stere în perioada ocupației. Au mai vorbit împotriva validării: Vasile Luca, Gh. Papagoga (averescan), Traian Lalescu, Gr. N. Filipescu, A.C. Cuza, Take Ionescu, Al. Averescu. Favorabili lui Stere s-au pronunțat, în ample cuvîntări, dr. N.

Lupu, Ion Inculeț, Pan Halippa, Ion Mihalache, Iuliu Maniu. Vorbitorii basarabeni, dr. N. Lupu și Mihalache, arătaseră nedreptatea tratamentului aplicat lui Stere. De e ca, în fapt, Camera deputaților să fie transformată într-o instanță de judecată a vinovaților din război, atunci măsura să fie instituită pentru toți. Pe banca ministerială, de pildă, se afla Ion Petrovici care, în Parlamentul din 1918, la Iași, a fost raportorul comisiei ce a cerut darea în judecată a guvernului Ion Brătianu, iar G. Garoflid a făcut parte din guvernul Marghiloman, remarcîndu-se ca un filogerman excesiv. Și mai erau cunoscute destule alte cazuri. Măsura trebuia să fie, deci, generală. „Nu se poate face — observa dr. N. Lupu — proces parțial asupra unui singur om... Sentința judecării, fie ea civilă, fie ea militară în privința trădării lui Stere nu există și de două ori suveranitatea națională, Maiestatea Sa Poporul, l-a trimis în acest Parlament și l-a absolvit de această crimă, dacă a fost”. Iar Mihalache, după ce a dezaprobat atitudinea lui Stere în timpul războiului, referindu-se la simulacrul de anchetă a Curții marțiale, care nici nu l-a judecat, nici nu a pronunțat o sentință: „Pentru ce de doi ani de zile țiineți această sabie a lui Damocles asupra capului său?... Această temporizare a dvs. urmărește anumite calcule politice ca să nu vă treziți într-o zi cu o sentință de achitare și să nu-l mai puteți țintui oricînd veți avea nevoie de acest om și anume în ceasurile cînd vi se pune în calea dvs. Dacă este vinovat, cum se poate explica această temporizare a dvs.? Nu există altă explicațiune decît că el nu este singurul vinovat, ci aduce cu sine o mulțime de alții pe care aveți interesul să-i tăinuți”.

Stere a mai cerut cuvîntul o dată, ca drept de replică în chestiune personală. S-a ridi-

cat o furtună de proteste. Dar Duiliu Zamfirescu, drept cu aplicarea regulamentului, i l-a acordat — la 9 martie, pentru că, nimerit a spus implicatul, „și la Curtea marțială acuzatul are dreptul la ultimul cuvînt și poate să-l spună cu toată libertatea, fără să fie întrerupt la fiecare pas de insulte”.

Era istovit, furios și cu nervii tociți pînă la exasperare. Calm de la început, autoimpus, se epuizase. Complexul său de om urgisit de la naștere și de nedorit căpătase, acum și aici, în aceste zile de dezbateri infernale, încă o dovadă a existenței. Ajunsesse spre finalul acestui episod. Camera trebuia să se pronunțe. Deputații liberali avuseseră dispoziții, din partea lui Ionel Brătianu (care avea, se va vedea curînd, planul său), să voteze validarea sau, oricum, să nu voteze împotriva. Iar averescanii nu au participat la vot. Au rămas în incinta Camerei, ca votanți, 99 deputați. S-a pus la vot contestația celor zece deputați care cereau invalidarea. 93 deputați (toți membrii Federației, inclusiv N. Iorga, cîțiva averescani) au respins contestația, șase au admis-o. Duiliu Zamfirescu a putut anunța solemn: „Adunarea a respins luarea în considerare a contestației... în consecință proclamă pe d. Stere ales deputat al jud. Soroca”. Cabala, pusă la cale de Take Ionescu și de alți cîțiva, a fost zădărnicită. Aparent, Stere ieșise învingător. În realitate era un succes perfid de înșelător. Știa și el că trecuse cu bine — dar cît de ofensator! — numai peste un prim episod al unei cabale care nu se destrămasese defel. Adversarii o țineau, vigilenți, mereu la păstrare pentru a o folosi oricînd vor avea nevoie de ea, lovindu-l pe luptător și, prin el, cauza pe care o reprezentă. Vîna era numai a destinului său răsucit și mereu potrivnic? ■

(Va urma)

1866-1877

SCENE DE VIAȚĂ ROMÂNEASCĂ

DAN BERINDEI

Să urmărim în continuare ultimul episod din această retrospectivă istorică aflată în pregătire la Editura Academiei în zone ale existenței sociale altădată inabordabile în paginile revistei noastre. Inabordabile, căci a existat teama de a nu oferi cititorului termeni de comparație pentru a judeca realități ale „epocii de aur”.

Baluri și cărți

Pentru toate categoriile sociale — cu excepția țărănimii — balurile reprezentau o formă de divertisment curentă. Ele aveau loc la Palatul domnesc (în 1868 au fost date trei astfel de baluri în timpul iernii) ori la membrii avuți ai protipendadei, dar existau și baluri publice, la care participau reprezentanți ai diferitelor categorii sociale, inclusiv tinerele servitoare, după cum ne relatează Ba-

calbașa. În sălile Slătineanu și Bossel se dădeau baluri mascate. Baluri și „soarele” aveau loc în toate orașele. În ianuarie 1877, Alecsandri evoca soției sale balurile sau „soarelele” de la Iași la care-și dusese fiica. „Au giucat pînă la cinci ceasuri și giu-mătate — scria el. Eu, în rolul meu de tată, am trebuit să aștept ca să se mîntuie giocul, în rîndul mamelor, care făceau tapiserie...”. La București se organizau baluri mascate în săli „populare”: Fran-

zelar, Ziepler, la Pomul Verde, la Jignița, la Hîrdău etc.

În această vreme, în lumea satelor, tradițiile puternice păstrau specificitatea poporului, care se evidenția, între altele, în diferitele forme de divertisment, de la horele de sărbători organizate cu participarea întregii comunități sătenești, pînă la cele prilejuite de sărbătorile curente sau de diferite momente ale vieții de familie. Dacă în oraș și în rîndul claselor înstărite.

Transporturile au făcut saltul uriaș de la diligență la „drumul de fier”. În imagini: Trecerea Buzăului în 1837 (litografie de A. Raffet)...

modernizarea se concretiza uneori în maniere de dezecilii ru și chiar de ridicol, legate de adaptarea formei la un fond încă insuficient dezvoltat, la sate echilibrul domina încă puternic viața internă a comunităților respective. Descriind pe țărani, doctorul M.G. Obedenaru remarcă în 1876: „Au mult gust în ceea ce privește muzica. Cîntecele lor sînt melancolice, suave; ele îndeamnă la visare, cuceresc atenția străinului ca și ariile napolitane. Acest popor mai are o aptitudine remarcabilă pentru poezie și pentru artele ornamentale... Țăranul român se întrece mai ales în a povesti basme remarcabile prin bogăția și naivitatea imaginilor. Există astfel de povestiri în care se regăsesc mai mult sau mai puțin travestite grațioasele fabule ale antichității latine”.

Procesul de modernizare a societății românești a avut loc printr-un strîns contact cu țările mai evolute și cu cultura lor, mai ales cu Franța. Periodicele străine pătrundeau în număr destul de mare. „Publicațiile franceze de o oarecare însemnătate — semnală același M.G. Obedenaru — ajung la București, cu prima poștă îndată după apariția lor”. Alecsandri scria Mariei Bogdan, în vara anului 1871, că citea „jurnalele”, evident străine, pentru a se ține la curent cu evenimentele din Franța. Tot el scria, doi ani mai târziu, Smărăndiței Docan, întrebînd-o dacă primea ziarul *Figaro* pe care el i-l trimitea la două-trei zile. Oricum, faptul că în 1870 a fost dată publicității o instrucțiune pentru abonamentele la ziarele străine evidențiază măsura în care astfel de periodice pătrundeau în țară. Totodată, a avut loc o neconținută creștere a producției interne de carte românească, ceea ce evidențiază un proces de dezvoltare a culturii în rîndul unor pături mai largi; dacă în 1847 apăruseră 109 cărți, în 1858 numărul tipăriturilor s-a ridicat la 145, iar în 1864 s-a ajuns la 196. procesul conti-

nuînd, evident, în cursul deceniului care ne interesează. În orice caz, în 1873 Dimitrie Iarcu a publicat o *Bibliographie chronologica română* care a cuprins peste 6 000 titluri, inclusiv traduceri.

În ceea ce privește îngrijirea sănătății, lumea satelor — lovită mai ales de malarie și tuberculoză — beneficia încă în foarte slabă măsură de un sistem sanitar modern, deși începuturile făcute în vremea lui Alexandru Ioan Cuza au fost continuate, dar, evident, ele priveau în primul rînd lumea orașelor; acest lucru era demonstrat de vaccinările făcute în 1873 doar la ceva peste 129 000 persoane! În cursul deceniului analizat, societatea românească a fost lovită, de altfel, de cîteva grele epidemii, care au afectat mai ales copiii. Există un număr de medici la nivelul țărilor înaintate ale vremii, dar chiar în București și-a putut desfășura activitatea nestingerit, timp de ani de zile, „doctorul” Drasch, care, după toate probabilitățile, era lipsit de orice fel de studii medicale. El avea însă „o mare popularitate în clasele de jos ale populației” datorită faptului că nu lua mai mult de doi lei pe consultație și celor cu totul lipsiți le dădea consultații gratuite și izbutise să-și urce „faima” și „înstraturile de sus”. Terapeutică sa ora întemeiată pe sugestie și pe cîteva medicamente-tip: saburul, oxidul de fier, oxidul de zinc „și încă vreo două medicamente”. Existau și farmacii, destul de numeroase în București și aproape toate ținute de sași. Se mai folosea drept tratament — chiar și în „clasele de sus” — descîntecul și exista un oarecare patriarhalism în îngrijirea sănătății chiar și în tipare moderne. Corespondența familiei Brătianu ne dezvăluie, de exemplu, medicamentele în genere folosite: camforul și unguentul „napolitan” (la dureri de gît!), „apa de păcură pentru tuse” și, desigur, chinina (chinin) pentru malarie și „fierul”. La Brăila, prin 1869-1870, „fiecare familie

mai răsărită avea medicul ei curant plătit cu abonament anual”, tariful fiind un galben (identic cu cel acordat tot anual și preotului!).

Între cariolă și diligență

În deceniul analizat a continuat organizarea modernă a unor stabilimente de băi în anumite localități unde existau ape minerale și a continuat utilizarea acestora. În toamna anului 1870, mesajul domnesc anunța „un proiect de creațiune a unui stabiliment de băi la Slănic”. În 1871, Pia Brătianu și cu copiii ei s-au deplasat la băi la Bughea. „Copiii, scria ea lui I.C. Brătianu, sînt sănătoși și iau băi în toate dimineațele; atît ei cît și eu bem și apă; ei 1/2 pahar, nu cu multă greutate și eu 9 pahare, astfel că umblu trei ore pînă cînd o beau”. Laudînd apa că era „de minune pentru stomac”, ea își invita soțul să vină să facă „cît puțin 30 băi” și să bea apă. În Bughea se găsea atunci și un francez, care împrumutase Piei Brătianu cîteva numere din *Indépendance Belge*, pe care ea le rătăcise și-și ruga soțul să i le trimită, el primindu-le, pentru a se achita de datoriile la Bughea, Pia Brătianu făcea și „vizite”, probabil la alții care se aflau în tratament, și ea remarcă: „vizitele m-au obosit foarte mult, tot atît cît și baile”.

Căile de comunicație ridicau multe probleme, mai ales iarna. Un martor german al realităților din România remarcă în 1871 că starea drumurilor era așa de proastă încît anual, „timp de săptămîni”, legăturile dintre București și Iași se întrerup din cauza lipsei vreunui pod. El aprecia chiar, exagerînd neîndoielnic, că pentru cei ce nu ar fi stat în preajma nou construiților căi ferate, utilizarea acestora ar fi fost practic imposibilă, ei neputînd ajunge la stațiuni din cauza căilor de comunicații necorespunzătoare. Este drept că și surse interne confirmă ma-

rile greutăți. „O iarnă grozavă și viscoasă... troieni de trei stinjeni...”, a întrerupt comunicația între sate și orașe”, scria V. Alecsandri lui N. Pisoski, la 18/30 decembrie 1867. Tot el invoca, citeva luni mai târziu, lui Iacob Negruzzi, drumurile „nepracticabile” care-l împiedicau să se „repedă” pînă la Iași. În 1875, tot poetul relata din București lui Iacob Negruzzi: „Am fost noi moldovenii blocați în Capitală de asprimea iernii, timp de patru săptămîni. Eu care mă dusesem în acel oraș șugubeț pentru 12 zile, am șezut pe loc 50, din cauza întreruperii comunicațiilor...”.

Cu toate acestea, deceniul analizat a marcat pași însemnați mai departe în domeniul căilor de comunicație. În *primul rînd*, a început construirea rețelei de căi ferate și punerea ei în funcțiune. Numai în primele zece luni ale anului 1874, căile ferate în funcțiune (872 km) au fost utilizate de peste 750 000 călătorii în ceea ce privește pasagerii, greutăți vor fi întâmpinate doar din primăvara 1877, odată cu începerea ostilităților, cînd n-a mai fost rezervat decît un singur tren pe zi pentru călători și pentru transportul mărfurilor. În al doilea rînd, diligențele funcționau în condiții relativ bune. Dacă „înhamarea era mai mult decît primitivă” și deseori diligența o lua peste cîmp, pe de altă parte viteza ei era „turbată”. Cînd, în vara anului 1868, prințul Napoleon, vărul împăratului Napoleon III, a vizitat România, el a fost înspăimîntat de viteza trăsorii cu opt cai care l-a adus de la Giurgiu la București și a declarat atunci domnitorului că „România n-are nevoie de căi ferate, deoarece... posta merge tot atît de repede ca și drumul de fier”. În 1869 existau diligențe — de 2, 4, 6 sau 10 locuri —, cariole sau căruțe de poștă, care legau București de Iași (parcursul dura circa 54 ore) și următoarele trasee: Iași-Cernăuți, Iași-Tecuci, Iași-Sculeni, Roman-Suceava, Iași-Bolgrad,

Galați-Ismail, București-Craiova (cca. 30 ore), Craiova-Orșova, Brăila-Tecuci-Puțu lui Haret, Buzău-Brăila-Galați, Adjud-Bacău, Pitești-Cîmpulung, București-Brașov (23 ore), București-Călărași, București-Sibiu, Craiova-Becher, Craiova-Călăfat, Slatina-Caracal, București-Giurgiu, Giurgiu-Alexandria-Turnu Magurele, Piatra-Zimnicea, la care se mai adăugau peste zece legături — în majoritate prin călăreți — de o însemnată mai mică. Era limpede că se putea călători pe tot întinsul țării ori întreține rețeaua poștală și că totodată erau asigurate legături externe. Tarifele diligențelor erau de 20 bani km cl. I și 15 bani km clasa II, permițîndu-se a se lua — ca astăzi la avion! — 20 kg bagaje. Era normată și viteza: între 6 și 12 minute km.

Românul călătorește cu gîndul acasă

În 1873 funcționau în România 81 birouri de poștă în orașe, 115 la sate și 24 pe lîngă stațiile de căi ferate. Dacă în 1870 au fost trimise 1 819 176 scrisori, în 1873 s-a ajuns la 3 029 355, ceea ce dezvăluia și un aspect al progreselor culturale și modernizatoare; în 1872 au fost primite din străinătate 158 525 scrisori și au fost expediate 184 160. Telegrafal cuprindea linii însumind 3 525 km, cu 74 birouri, la care se adăugau și 100 ale stațiilor de căi ferate. De la circa 500 000 depeșe în 1870 s-a ajuns în 1873 la peste 900 000. Pentru cei ce aveau posibilități, avînd în vedere rapiditatea legăturii, telegraful era utilizat ca un mijloc normal de corespondență. În vara anului 1869, Alecsandri reproșa soției sale de la București: „De ce nu mă înștiințezi mai des prin telegraf cum te aflî?”.

„Călătoriile” țărănilor nu depășeau decît rareori raza județului, orașenii, mai ales burghezia mare și mijlocie,

ajungeau și dincolo de hotare, dar în epocă călătorii în străinătate făceau mai ales virfurile edificiului social al vremii, unii mari moșieri petrecîndu-și chiar, în unele cazuri, cea mai mare parte a vieții departe de țară. Nu întîmplător, în epocă, patru foști domnitori — Barbu Știrbei, Alexandru Ioan Cuza, Georgehe Bibescu și Mihai Sturdza — au murit în străinătate! Se realizau călătorii de agrement, dar și călătorii de informare și acțiune politică și mai ales erau trimiși peste hotare tineri la studii, nu numai superioare, dar și secundare; desigur că, în afara unui număr restrîns de bursieri, de astfel de călătorii beneficiau însă tot fiii și fiicele oamenilor bogați.

Spre Viena se călătorea cu trenul pe ruta Lemberg; călătoria dura 37 ceasuri „cu drumul de fier”. Viena era de obicei un loc de oprire de citeva zile; în toamna 1867, Alecsandri a așteptat patru zile în capitala Austriei „vaporul Dunării” care trebuia să-l ducă la Galați. De la Paris se voiaja uneori prin Dresda, cum o face tot Alecsandri în 1872. Intenționînd ca de acolo să călătorească „de-a dreptul la Mircești”, trebuia pentru aceasta să petreacă pe drum două zile și două nopți. Pe anumite porțiuni călătoriile se făceau încă cu diligența, dar se prefera calea ferată ori vaporul pe Dunăre. Legături internaționale de cale ferată funcționau înspre Turcia, Rusia și Austro-Ungaria.

În scrisorile făuritorilor României moderne, călători peste hotare, întîlnim și accente patriotice semnificative: „În centrurile mari de civilizație — scria Vasile Alecsandri lui Alexandru Hurmuzaki, în februarie 1867 — omul se pierde și se simte încrețit de tristul egoism ce domnește în atmosferă... Prefer dar de o mie de ori simplitatea patriarhală a țărănilor noștri”. Simțămînte similare avea în toamna aceluiași an și Ion C. Brătianu, în timpul unei vizite în Elveția: „Am întrerupt scrisoarea — arăta el

soției sale — căci a ieșit soarele și m-am dus să văd locurile de primprejur; le văd nu pentru plăcere, ci ca să învăț, căci să știi că minunile muncii omului din Europa mă mîhnesc tare, căci nu mă pot popri de-a face comparațiuni cu ce este la noi. De cite ori văd o frumusețe — și acestea se întîmplă adesea — mă mustră cugetul că le văd fără tine, apoi îmi zic că nu știu dacă ți-ar face bine, căci meniți a locui o țară incultă, nu o să te alegi decît cu mîhnirea că nu avem și noi o țară împodobită ca cele de-aici. Îmi este teamă, ca mai tînăr, cu impresiuni mai vii, să nu te mulțumești cu biata viișoara noastră și chiar cu țărișoara noastră despuiață chiar de frumusețile naturale". Acești oameni erau totuși căliți și în afară de aceasta ei înșiși creatori de stat modern aveau în mințile lor viziunea României „împodobite” ce avea să fie.

„Vara, lumea mare — nota Ion Ghica în 1875 cu fina lui ironie —, damele mai ales, pleacă în străinătate, la Ems, la Spa, la Vichy, la Carlsbad etc. Se așteaptă cu nerăbdare luna lui mai, ca să meargă să se îmbăieze...” Alecsandri, care a știut să guste viața și a avut și mijloace materiale suficiente, a mers la băi în multe locuri, în munții Pirinei, la Dieppe, „în Sfîțera” etc. În primăvara 1867, el descria Paulinei Alecsandri orașul Nisa, unde a stat mai multe săptămîni: „Soarele cel mai aurit. cerul

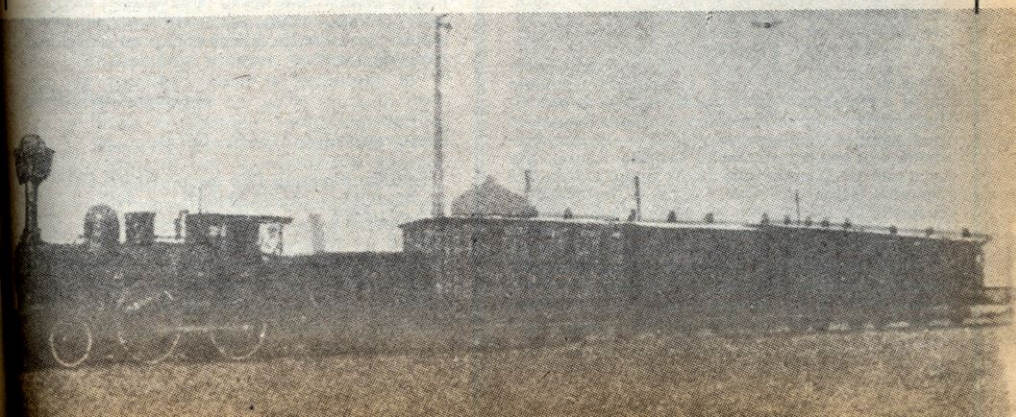
cel mai albastru, marea cea mai frumoasă și flori pretutindeni”; el făcea „cu multă plăcere” băi de mare. De acolo a trecut la Aix, în Savoia, pentru „30 de ferecele de pucioasă”.

Trailul peste hotare era extrem de costisitor. El nu ridica probleme pentru fostul domnitor Mihail Sturdza, deținătorul unei uriașe averi, dar pentru majoritatea călătorilor români voiajurile reprezentau o sarcină nu prea ușoară din punct de vedere material. În 1871 C.A. Rosetti scria soției sale din Bruxelles că nu rămăsese, el și cu fiica sa Libertate (Bichette), decît cu 5 franci și tot el scria în același an lui George C. Cantacuzino din Nisa: „Una din cauzele însă cari m-au împiedicat d-a vă scrie este pustia aceea de notă a oteliarului doctore în medicină, care nu știu ce va-nvăța ca medic, dar știu că este deja doctore în note de farmacopeu. Acea notă îmi sta nainte cu cifrele ei sugrumătoare și mă oprea d-a intra cu voi în vorbă...” În primăvara anului 1872, deci cîteva luni mai tîrziu, tot el îi trimitea aceleiași Cantacuzino cîteva bijuterii ale fiicei sale — desigur — pentru a le amaneta și exclama: „Iată, iubite, supărarea ce-ți fac. Sărăcia este totdeauna supărătoare”. Și Alecsandri era deseori sub impactul cheltuielilor ce era obligat să le facă peste hotare. „Aice trailul e de o scumpete nesuferită”, scria el Paulinei Alecsandri, la începutul anului 1867, pen-

tru a-i relata, apoi, în martie: „Viața în Paris au ajuns de o scumpete nesuferită... Orice economie aș face, nu pot să cheltuiesc aice mai puțin de 200 galbeni pe lună”. Fără îndoială că poetul era un cheltuitor și avea posibilitatea de a fi, dar oricum era evident că nu oricine își putea permite călătoriile peste hotare.

Societatea din România a reflectat în cursul deceniului următor abdicării lui Alexandru Ioan Cuza o adîncire a unui proces de mutații, mai ales în mediul orășenesc. A început să fie cîlîntită însă și inerția aparentă a satului, deși sîntem încă departe de o modernizare a lumii rurale românești. Societatea era în curs de „reasezare” la nivelul îndeosebi al claselor posedante, dar, în parte, cel puțin și al claselor direct producătoare, ceea ce s-a oglindit, firește, și în modul de viață și în cotidian. „Europenizarea” a înregistrat progrese, mai ales pe planul dotării societății cu instituții moderne social-economice și culturale, ceea ce s-a reflectat în mod direct asupra oamenilor înșiși. În cursul unui singur deceniu au fost înregistrați însemnați pași mai departe, deși planurile de evoluție și progres n-au fost sincrone și echilibrate și deși procesul era departe de împlinire. Oricum, premisele trecerii la neafîrnare au fost și din acest punct de vedere așezate. ■

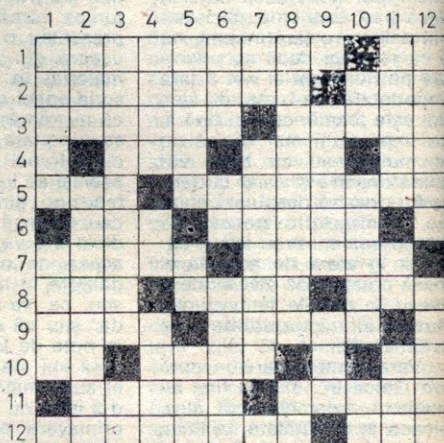
...și primul tren pus în funcțiune pe linia București-Giurgiu, în 1869

UNIRE-N CUGET ȘI-N SIMȚIRI

ORIZONTAL: 1) Localitate din județul Vrancea, unde în august 1917 armata română a oprit o puternică ofensivă germană, declanșată cu scopul de a scoate România definitiv din război — **Campion**. 2) General român (1859-1938), care, alături de generalii Dragalina, Grigorescu, Cristescu, Prezan și alții, a avut o contribuție hotărâtoare la marile victorii ale armatei române în războiul de întregire a neamului — **Riu** pe valea căruia s-au dat bătălii violente în anul 1916 între armata română și cea germană. 3) A da lueș în pozițiile inamicului — **Aliat** al României în primul război mondial, ale cărui trupe, în urma Revoluției din octombrie 1917, au refuzat să mai lupte, cauzând mari neajunsuri armatei române. 4) Cîntec de laudă adus vitejiei ostașilor — **Scoose** din cutiei — **Pornire** la atac 5) S-a întors un leu din luptă! — **Vestită** în lume, asemenea vitejiei ostașilor noștri. 6) De admirație sau de uimire — **Ștefan**... Pop, proeminentă personalitate ardeleană, care a jucat un rol important în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu patria mamă. 7) Trecătoare în Carpații Moldovei, unde în anii 1916-1917 trupele române au ținut piept în trei rînduri ofensivei germane — **Masiv** în Cehoslovacia, martor al vitejiei române în cel de-al doilea război mondial, împotriva aceluiași inamic. 8) 1916-1917 — **Cortejiul** care a însoțit intrarea triumfală a perechii regale și a guvernului în București în 1918, la întoarcerea de la Iași — **Grupare** de artilerie de corp de armată (siglă). 9) Conducător arab — **A** forța pozițiilor inamice. 10) Succes final! — **A bate icuri** — **Jos**, pe extreme! 11) Guturai — **Localitate** în județul Bacău, teatrul unor înverșunate lupte de apărare în decembrie 1916-ianuarie 1917. 12) Provincie românească a cărei unire a fost proclamată de Congresul Național al Românilor în ziua de 15/28 noiembrie 1918, în condițiile destrămării Imperiului austro-ungar — **Cel** mai îndepărtat aliat al Antantei în primul război mondial (siglă).

VERTICAL: 1) Cunoscut om politic român, născut la Șimleul Silvaniei (1873-1953), unul dintre conducătorii luptei politice de eliberare a românilor ardeleni de sub stăpînire austro-ungară — **Relicve** sfinte din mausoleul eroilor de la Mărășești. 2) Acorduri din cavali! — **Marele nostru poet** național (1850-1889), care a prefigurat viitoarea hartă a României Mari în cunoscuta sa **Doină**. 3) Evenimente istorice petrecute în Rusia țaristă în primăvara și toamna anului 1917 — **Frunza** bradului. 4) Localitate în vestul Ardealului, unde s-a aflat (de la 20 octombrie 1918) sediul Consiliului Național Român Central — **Cap** la Turcucaia! — **Element** de compunere cu semnificația „celulă”. 5) Confectionează piese de harnașament pentru cavalerie — **verigă** de lanț — **Scobit**. 6) Numele popular al capitalei Moldovei, locul refugiului provizoriu al Curții Regale și al guvernului, în perioada 1917-1918 — **Plecat** la centru! — „Presărați pe-a lor morminte ale... flori (neart)”. 7) Un capăt

de vreascl — **Nume generic**, dat formațiunilor militare. 8) Localitate pe Dunăre, teatrul de luptă unde armatele române, cu toată rezistența eroică, sînt copleșite de mulțimea inamicului și nevoite să se retragă, în iarna anului 1916 — **Precum**. 9) Mirat peste măsură — **Pronume** demonstrativ. 10) Olimpia Stanciu — **Marele nostru istoric** și om politic (1871-1940), unul dintre cei mai înflăcărați luptători pentru Marea Unire, căreia i-a închinat pagini de-o mare eficiență și frumusețe — **Sanda** Scutaru. 11) Calitate în care a luptat România alături de Antantă, în primul război mondial — **Abis!** Riu în Oltenia, teatrul unor crîncene bătălii în care s-au ilustrat generalul Ion Dragalina și eroina Ecaterina Teodoroiu. 12) Termen care definește Marea Unire de la 1918 (masc.) — **Localitate** pe Valea Trotușului unde, concomitent cu luptele de la Mărășești și Oituz, se petecituește blocarea înaintării inamice spre Iași.

Andrei CIURUNGA

Dicționar: UEL, GAC, CITO

Soluția careului Din secolul XVI: DESPOT — ADJUD — ALEXANDRU — NR — NICȘ — ALBOTA — CARETA — EAR — G — INELE — MC — ACU — U — TI — MAHALA — CASTORI — ALA — CARANTINĂ — ER — OL — ONICENI — BALTICA — IUDE — IREAL — RAZVAN — AIA — ALI-NIERE.

• 22 330 militari germani pe teritoriul României la mijlocul lunii noiembrie 1940 • Saltul spre 500 000 • Noi dezvăluiri din rapoarte ale diplomaților și atașărilor militari germani la București și consemnări din Jurnalul de război al Înalțului Comandament al Wehrmachtului [K.T.O.K.W.] și ale Misiunii militare germane în România.

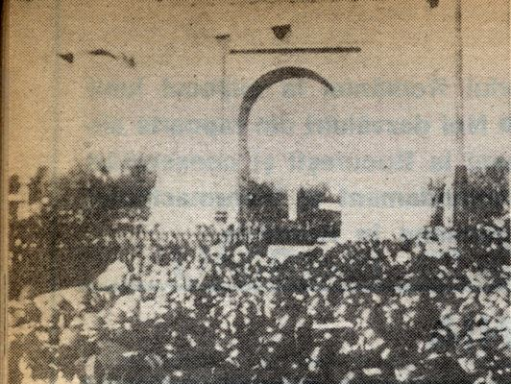
ROMÂNIA

ÎN CAPCANA ANGRENĂJULUI SPRE RĂZBOI

Dr. EUGEN PREDĂ

22 330 militari germani, dintre care 890 ofițeri, se aflau la mijlocul lunii noiembrie 1940 în România, conform datelor Secției a VII-a a Marelui Stat Major Român (*Magazin istoric*, nr. 11, 12/1985, *Octombrie 1940. Wehrmachtul pătrunde în România*). Precizăm că încă înainte ca generalul Ion Antonescu să fi abordat, în seara de 15 septembrie 1940, cu reprezentantul Înalțului Comandament al Wehrmachtului, trimis special la București, problema venirii unei „misiuni militare germane”, la 3 septembrie la Berlin se stabilise să fie dizlocată în România Divizia 13 infanterie motorizată și reechiparea ei ca divizie blindată. Această unitate aflată în subordinea Corpului 40 armată era cantonată în zona Vienei. K.T.O.K.W. consemnează pentru data de 19 noiembrie: „Șeful L [Apărării Teritoriale, generalul Warlimont] a asistat la o convorbire dintre șeful WFSt [Statului major, generalul Alfred Jodl] și șeful misiunii aviației militare în România [general W. Speidel], sosit la București la 12 octombrie împreună cu șeful misiunii militare germane în România [generalul-locotenent E. Hansen]. Acesta a comunicat următoarele: «Situția din România s-a acutizat mult în ultima vreme. Generalul Antonescu, care este o personalitate de succes, se găsește complet singur și are alături armată cit și legiunea [Garda de fier] împotriva sa. Legiunea urmărește planuri ambițioase, pretinzând conducerea în stat, dar nu are nici un conducător... Generalul Speidel a comunicat mai departe că i-a fost raportat că generalul

Antonescu în cursul scurtei sale vizite la Roma [12-14 noiembrie] a prezentat propuneri ca o divizie alpină italiană și o escadra aeriană italiană să fie trimise în România. Șeful WFSt a lămurit că această problemă... [va fi adusă] în discuție cu ocazia vizitei generalului Antonescu la Berlin, prevăzută pentru 22 noiembrie...” În încheierea convorbirii cu generalul Speidel, șeful WFSt i-a comunicat următoarele șefului L: Regele Boris al Bulgariei i-a făcut la 18.11 o vizita Führerului la Berghof. Cu această ocazie, au fost discutate operațiunile de atac germano-bulgare avute în vedere împotriva Macedoniei grecești și a Traciei. Regele Boris indicase că starea drumurilor din această regiune nu permite utilizarea unor efective mari înainte de începutul lunii martie: în afară de aceasta, a subliniat că Bulgaria acordă o importanță hotărâtoare faptului ca pînă în ultimul moment să nu fie învinovățită de pregătirile germane pe teritoriul bulgar. Astăzi dimineață, șeful O.K.W. [mareșalul Wilhelm Keitel] a comunicat telefonic de la Berghof că este încă problematic dacă bulgarii se vor asocia la operațiunile planuite și că, drept urmare, Führerul a cerut să se prevadă pentru acțiune nu 10 divizii, cum se specifică în directiva nr. 18 [din 12 noiembrie, referitoare la operațiunea *Phoenix*, vizind ocuparea Gibraltarului, care stabilea în legătură cu Balcanii pregătirile pentru ocuparea Greciei continentale „întrîndu-se din Bulgaria”), ci 12. Utilizarea a numai două divizii ue munte, așa cum este prevăzut de către

Octombrie 1940: trupe din misiunea militară germană sosesc în capitala României

Armata, nu-l satisface pe Führer. Mai departe, Führerul dorește ca misiunile armatei și aviației din România să li se asigure neîntrerupt întăriri, indiferent de atitudinea bulgară. O.K.H. [Înaltul comandament al trupelor terestre] trebuie de aceea instruit să aibă grijă ca imediat după vizita generalului Antonescu să fie pus în mișcare transportul unei divizii blindate sau motorizate spre România. Această divizie nu trebuie să fie inclusă între cele 12 divizii prevăzute pentru operațiunea împotriva Greciei. Scopului acestei operațiuni, pentru care, de altfel, a fost ales numele de cod *Marița*, îi va servi faptul că acțiunile de recunoaștere ale aviației vor putea fi mult împinse înainte, peste Atena, până la extremitatea sudică a Peloponezului. Armata urmează să camufleze pregătirile pe teritoriul bulgar, prin trimiterea unei misiuni militare. Simultan cu acțiunea *Marița* trebuie realizată, pe cât este posibil, și operațiunea *Phoenix*... Șeful WFSt comunică în concluzie că operațiunea *Leul de mare* [invazia Marii Britanii] joacă din nou un rol important în concepțiile Führerului. Șeful L a dat după-amiază dispoziții comandanților [secțiilor O.K.W.] I și IV, conform instrucțiunilor șefului WFSt să se ocupe de pregătirea ordinului pentru operațiunile *Marița* și *Phoenix*. Prima sarcină este ca imediat după prevăzuta vizită la Berlin a generalului Antonescu să fie emis un ordin special pentru întărirea misiunii militare în România printr-o divizie blindată sau motorizată... Sarcinile misiunii militare în România în ceea ce privește operația trebuie clar stabilite; ea va rămâne în România în vederea acoperirii spatelui flancurilor operațiunii de atac¹.

În aceeași zi de 19 noiembrie, însărcinatul special al Germaniei la București cu problemele economice, doctor Herman Neuba-

cher, raporta la Ministerul de externe de la Berlin: „A venit timpul să se pună stop anarhiilor și experimentatorilor din rândurile Gărzii... Numai generalul [Antonescu] poate restabili ordinea... Ministerul economiei este plin de tineri care se exprimă confuz, n-au nici cea mai mică idee de economie și administrație... Principala mea sarcină pedagogică constă în a face clar gardiștilor că nu există loc în noua Europă pentru un laborator revoluționar izolat și că Garda va acționa într-un vid dacă nu găsește calea spre Marele Reich care se naște și dacă nu recunoaște legea dezvoltării într-o nouă Europă. În ce mă privește, aștept ca, prin cooperarea mea, dezordinea crescândă să fie depășită în următoarele câteva săptămâni; altfel, va trebui să propun imediat suspendarea a tuturor activităților economice de sfătuire. În acest caz, nu ne va rămâne altă cale decât să așteptăm momentul în care nu vom mai da sfaturi, ci vom comanda”.

La 21 noiembrie, K.T.O.K.W. consemnează: „A treia divizie blindată va merge în România, a 60-a divizie motorizată va fi transferată la Viena”. A doua zi, o notație seacă: „Antonescu a sosit la Berlin”. Într-adevăr, încep convorbirile Hitler-Antonescu, continuate și în 23 noiembrie. În legătură cu convorbirile dintre șeful O.K.W., mareșalul Keitel, și „conducătorul statului român”, în cursul cărora primul a propus în mod oficial trimiterea încă unei divizii germane în România, K.T.O.K.W. reține: „Generalul Antonescu despre situația politico-militară a României și despre întărirea misiunii militare. Pe această bază, conceperea unui ordin privind întărirea unităților armatei și aviației aflate în România, ordin în care să fie stabilite liniile directe privind atitudinea trupelor germane în cazul unui atac rusesc asupra României. În ce privește acest din urmă caz, trebuie să spun că incidentele de graniță trebuie să rămână neluate în seamă; trebuie să fie garantată riposta împotriva atacurilor rusești asupra zonelor [de dizlocare a] trupelor germane din țară, iar în caz de complicații mai mari să se aștepte ordinele Führerului. În legătură cu aceasta, șeful WFSt informează că în timpul scurtei sale vizite la Roma, generalul Antonescu a solicitat din partea guvernului italian doar prezența unor forțe neînsemnate (o companie alpină și câțiva ofițeri de marină), care mai târziu ar putea fi înlocuite de trupe germane pentru instruirea unei părți a armatei române. Din partea germană, această afacere nu va mai fi urmărită în continuare. În ceea ce privește operațiunea *Marița*, dorința Bulgariei, ca toate măsurile pregătitoare să se desfașoare în cel mai strict camuflaj, corespunde cu atât mai mult cu cât Rusia s-a oferit să dea Bulgariei o misiune militară pe care aceasta din urmă a refuzat-o... Șeful WFSt este de părere că pentru perioada sfârșitul lunii februarie — începutul lui martie, condițiile meteorologice și de teren din

¹ În cursul convorbirilor din 12 și 13 noiembrie 1940 dintre Hitler și Molotov, Führerul a declarat că numai „la sfârșitul războiului toți soldații germani vor fi retrași din România”.

această zonă interzic operațiuni de anvergură. Șeful L stabilește să întreprindă cercetări aprofundate în această privință".

La 27 noiembrie H. Neubacher comunică la Berlin: „Astă-noapte 64 prizonieri politici, printre care politicieni notorii ai vechiului regim, au fost omorâți de către legionari în închisoare. Nu se știe cine a dat dispoziție în acest sens. În nici un punct, în nici un caz, ordinul nu a pornit de la Horia Sima. Astăzi, devreme, alți 5 importanți politicieni, printre care Gigurtu și Argetoianu, au fost arestați de către aceiași opozanți legionari. Ultimele arestări sînt cu atât mai bătaoare la ochi, cu cît toți arestații au participat la conferința de ieri seară, în cadrul căreia ministrul Neubacher a vorbit despre noua ordine a spațiului european... Poziția guvernului nu este deocamdată evidentă. Există posibilitatea ca Antonescu, pornind de la eliminarea mișcării legionare, să instaureze o dictatură militară, pentru care însă ar trebui să ia în considerație, probabil, o corespunzătoare rezistență a cercurilor de afaceri împotriva supremației economice a Germaniei". În aceeași zi de 27 noiembrie, atașatul militar german transmite un raport în care enumeră victimele „noptii Sfintului Bartolomeu” reamintind că printre ele se află și fostul șef al Serviciului Secret Român, M. Moruzov, în legătură cu care se face următoarea mențiune: „Amiralul Canaris [șeful Abwehrului — serviciul de spionaj și contraspijonaj al O.K.W.] a primit de la generalul Antonescu asigurarea că Moruzov, pe baza meritelor sale față de Serviciul de informații, va fi apărut de orice atentat". Un daos la acest raport, datat 28 noiembrie, înscris: „Din păcate, justiția linșajului practică de legionari a provocat din nou ieri după-amiază 3 victime, dintre care numai una, un conducător politic al național-tărâniștilor, a putut fi identificat [referire la Virgil Madgearu]. Celelalte două cadavre sînt atât de mutilate, încît nu pot fi recunoscute".

După convorbirile pe care le-a avut în cursul după-amiezii de 27 noiembrie cu generalul Antonescu, Horia Sima și alți membri ai guvernului, într-un memorandum, transmis Ministerului de externe de la Berlin, Neubacher reliefează în 28 noiembrie: „Evenimentele de la Jilava au condus în dimineața zilei de 27 noiembrie la o criză gravă între general și Gardă... Am recomandat ambelor părți să nu tragă vreo concluzie pripită în legătură cu extinderea acțiunilor revoluționare pe baza zvonurilor acestei serii și să amîne pînă a doua zi planul de reorganizare al guvernului. Cu prilejul acestei crize serioase am subliniat că autoritatea morală a generalului față de toți conducătorii responsabili al Gărzii este mult mai puternică decît în urmă cu 3-4 săptămîni. Atunci, relațiile de încredere dintre general și Gardă luseră o turnură foarte critică. Înaintea călătoriei generalului în Italia, discuții deschise între el și Sima au îmbunătățit în mod hotă-

rit atmosfera. După revenirea generalului de la Berlin, poziția generalului a fost întărită extraordinar. În timpul crizei din 27 noiembrie, conducătorii Legiunii nu s-au gîndit să pună capăt conflictului serios cu generalul prin scoaterea lui. Am putut observa dorința sinceră de a-l împăciui pe general și de a salva cooperarea cu el în urma acestei crize. În consecință, doresc să declar că în ultima analiză, evenimentele de la 27 noiembrie vor avea un efect favorabil asupra consolidării poziției politice și economice [a Germaniei] în România".

La 29 noiembrie, ministrul Germaniei la București, W. Fabricius, transmite la Berlin propria-i evaluare: „Cînd s-a aflat de represiunile împotriva lui Iorga și Madgearu, s-a produs din nou mare neliniște și îndoială în ce privește capacitatea conducătorului statului de a menține ordinea, după cum promisesese. Pe de altă parte, legionarii sînt împotriva lui Sima, pentru că, prin declarația sa, el a dezavuat represiunea de la Jilava. Ieri, generalul Antonescu era hotărît să instaureze dictatura militară în cazul cînd Sima nu va accepta formula sa cu privire la condamnarea actului de violență. După ce acest lucru s-a produs, el crede a fi obținut liniștire. Nu trebuie însă uitat că în spatele lui Sima se află oameni hotărîți să termine fără compromisuri cu vechea societate de la Sinaia și să înlăture toate elementele indezirabile".

Tot la 29 noiembrie, atașatul militar german informează despre comunicările ce i le-a făcut ofițerul de legătură român privind opiniile existente la Marele Stat Major Român: „La statul major domnește consternare cu privire la situația internă nesigură. Apar îndoieli cu privire la tăria generalului Antonescu și există teama că în scurt timp ar putea fi învins de Gardă. Măsurile sale împotriva asasinilor de la Jilava pot să apară pe hîrtie drept radicale și simple, în realitate

¹ În același raport, Fabricius scria despre Nicolae Iorga: „El ne ura și combătea prin viu grai și în scris național-socialismul".

Generalul Erik Hansen, șeful misiunii militare germane, și un grup de ofițeri ai armatei române

crimele ilegale și secrete vor continua... Poliția legionară este compusă din cele mai suspecte elemente. Numai dizolvarea acestei poliții poate constitui un prim pas spre îmbunătățirea acestei situații. Lucrul cel mai neplăcut este însă că poliția legionară este înarmată din surse germane. De pildă, arme germane de ultimul tip au fost folosite de către ucigașii de la Jilava... Principala făptaș de la Jilava apare Medrea, deja de mai multe ori menționat. Dar și Sima este băgat în aceeași oală cu făptașii de la Jilava. El joacă un joc dublu cu Antonescu și așteaptă numai momentul în care să-l răstoarne pe Antonescu. Înarmarea Gărzii va continua ca și destrămarea dinăuntru a armatei prin organizarea ațitării trupeii împotriva corpului ofițeresc".

O completare a acestui raport este transmisă la 30 noiembrie: „Tema principală a convorbirii a fost consiliul de război convocat de generalul Antonescu și care a avut loc la 28 noiembrie. Maiorul Boian comunică, pe baza unei discuții cu generalul Ciupercă, comandant de armată și participant la Consiliul de război, precum și cu alți generali, următoarele: «La început generalul Antonescu i-a informat despre situație pe cei zece generali prezenți (3 comandanți de armată, 6 comandanți de corp de armată și șeful Marelui Stat Major). În același timp a pus în prim plan următoarele puncte: a) numărul persoanelor executate de către justiția legionară ilegală se ridică la peste 200; b) există anumite dovezi că legionarii au fost înarmați de către partea germană; c) de asemenea, informații sigure indică faptul că Legiunea acționează la ordinele germanilor; d) ambasadorul german Fabricius este la curent cu livrările de arme către Legiune și le aprobă. Drept urmare, încrederea în el este zdruncinată». În același document, se mai poate citi: „Recomandările atașatului militar: 1. Referitor la livrările de arme, am luat cu acordul domnului general Hansen legătura cu domnul ambasador Fabricius și l-am întrebat dacă știe ceva cu privire la livrările de arme către Legiune. Domnul ambasador mi-a răspuns la aceasta că lucrurile s-au petrecut într-adevăr și se trag din momentul când forurile de partid [naziste] au dat indicații să se livreze arme Legiunii. Aceste arme provin din cercurile S.S.". Să reținem și faptul că în *Raportul asupra situației nr. 5 — Puciul din ianuarie al legionarilor, 19-24 ianuarie 1941* al misiunii Wehrmachtului din România semnat de generalul Erik Hansen, în legătură cu evenimentele de la sfârșitul lunii noiembrie 1940, se arată: „Generalul Antonescu a fost nevoit să înfrunte prime-

vați, act care a pus atunci conducerea statului într-o situație dificilă și a constituit pentru Conducător o deplină surpriză. În special, uciderea brutală a binecunoscutului profesor Iorga și a fostului ministru Madgearu au compromis în cel mai grav mod regimul. Deznodământul crizei s-a soldat doar cu o întărire aparentă a poziției generalului Antonescu față de elementele legionare extremiste... În realitate, trebuie să se admită că pregătirile pentru puciul din ianuarie au debutat din momentul când legionarii au început să sesizeze limitarea participării lor la statul național-legionar. Antonescu n-a izbutit să-i pedepsească — măcar pro-forma — pe asasinii lui Iorga și ai celorlalți. Cum știe toată lumea, ucigașii sînt în libertate. Ordinul cu privire la dizolvarea poliției legionare (în afară de București) a rămas pe hîrtie; nici o reorganizare a Siguranței n-a avut loc la București. Toate aceste relative încercări ale generalului Antonescu au fost sabotate de către Sima, sub impulsul întinilor săi extremiști".

Jurnalul de operațiuni al Înalțului Comandament al Wehrmachtului înscris la data de 3 decembrie 1940: „Atașatul militar la București [colonelul Just] comunică faptul că situația este foarte încordată. Ne putem aștepta la continuarea omorurilor ilegale". La 5 decembrie are loc o întâlnire a înalților comandanți militari cu Hitler care, conform aceleiași surse, „a stabilit în felul următor desfășurarea acțiunilor ce urmează să aibă loc în următoarele luni: 1. începutul războiului aerian împotriva flotei engleze și a punctelor de sprijin navale și aeriene în Mediterana estică la 15 decembrie; 2. asalt asupra Gibraltarului la începutul lui februarie, încheiat patru săptămîni mai tîrziu; 3. începutul operațiunii *Marîța*, începutul lui martie, încheierea la sfîrșitul lui martie — începutul lui aprilie; 4. începutul operațiunii din răsărit cel mai devreme mijlocul lui mai". La 11 decembrie, la Înalțul comandament al armatei terestre este definitivat ordinul pentru operațiunea *Marîța*, a căruia directivă va fi semnată după două zile de către Hitler. În această directivă secretă se anunță că „Divizia 16 blindată care va sosi în decembrie" va rămîne la dispoziția misiunii militare, iar pe teritoriul României vor fi aduse alte 24 de divizii în vederea operațiunii propriu-zise ce trebuia declanșată de pe teritoriul Bulgariei. Prezența acestor divizii urma să fie explicată prin „necesitatea întăririi misiunii Wehrmachtului în România".

La 17 decembrie, Hitler a comunicat generalului A. Jodl cum vede desfășurarea operațiunilor *Marîța* și *Barbarosa* (atacul împotriva U.R.S.S. — Directivă nr. 21).